T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE AZINLIK ÇALIŞMALARI BİBLİYOGRAFYASI; ERMENİ VE RUMLARLA İLGİLİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ 2000-2022

Havva Sena BEZİRKAN

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KUCUR

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Sosyal Hizmet, Tezli Yüksek Lisans Programı

Eylül, 2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Havva Sena BEZİRKAN tarafından, **Dr. Öğr. Üyesi Fatih KUCUR** danışmanlığında hazırlanan **" TÜRKİYE'DE AZINLIK ÇALIŞMALARI BİBLİYOGRAFYASI; ERMENİ VE RUMLARLA İLGİLİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ 2000-2022 "** başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından **11/09/2023** tarihinde yapılan sınav sonucunda **oy birliği** ile başarılı bulunarak **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi

		İmza	**Sonuç**
DANIŞMAN	Dr. Öğr. Üyesi Fatih KUCUR İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Sosyal Hizmet Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
ÜYE	Doç. Dr. Taner ARTAN İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Sosyal Hizmet Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
ÜYE	Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Özde ATEŞOK İstanbul Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Sevgilerini ve desteklerini her zaman hissettiklerime ithafen...

BÜTÇE DESTEKLERİ

TÜRKİYE'DE AZINLIK ÇALIŞMALARI BİBLİYOGRAFYASI; ERMENİ ve RUMLARLA İLGİLİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ 2000-2022

Bu tez çalışması için herhangi bir kurumdan bütçe desteği alınmamıştır.

TEŞEKKÜR

Çalışma süreci boyunca desteklerini esirgemeyen sayın tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Fatih KUCUR'a;

Hayatım boyunca beni her zaman cesaretlendiren, her koşulda destek olan ve benim için pek çok fedakârlık yapan anne ve babama;

Koşulsuz sevgileri ile bana her zaman iyi hissettirebilen biricik kardeşlerim Aslı ve Esmaya;

Yollarımızın kesiştiği ilk günden itibaren manevi desteğini ve bana olan inancını her zaman gösteren canım arkadaşım Seda'ya;

Ve olduğum yere gelmemde üzerimde emeği geçen, ismini sayamadığım herkese teşekkür ediyorum.

Eylül 2023 Havva Sena BEZİRKAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEZ KABUL VE ONAYI ..... **ii**
BEYAN ..... **iii**
BÜTÇE DESTEKLERİ ..... **v**
TEŞEKKÜR ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
GRAFİK LİSTESİ ..... **ix**
TABLO LİSTESİ ..... **xi**
SİMGE VE KISALTMA LİSTESİ ..... **xiii**
ÖZET ..... **xiv**
ABSTRACT ..... **xvi**
1. GİRİŞ **1**
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE **5**
2.1. Devlet Kavramı 5
2.1.1. Devletin Doğuşu 9
2.1.2. Liberal Devlet 14
2.1.3. Sosyal Devlet 20
2.2. Sosyal Refah Düşüncesinin Gelişiminde Rol Oynayan Bir Anlayış: Sosyal Adalet 26
2.2.1. Sosyal Refah ve Sosyal Adalet 26
2.2.2. Sosyal Refah ve Eşitlik 28
2.3. Vatandaşlık 30
2.3.1. Vatandaşlığın Tarihsel Gelişimi 30
2.3.2. Sosyal Haklar 34
2.3.3. Modern Vatandaşlık ve Azınlık Kavramı 36
2.4. Azınlık Kavramı ve Tarihsel Gelişimi 39
2.4.1. Azınlık Olma Kriterleri 42
2.5. Azınlık Türleri 43
2.5.1. Etnik Azınlık 44
2.5.2. Dinsel Azınlık 44

2.5.3. Dilsel Azınlık 44
2.5.4. Ulusal Azınlık 45
2.6. Azınlık Hakları 45
2.7. Azınlıklara Yönelik Politikalar 47
2.7.1. Türkiye'de Azınlık Hakları ve Politikaları 49
2.7.2. Azınlıklara Yönelik Politikalar ve Sosyal Hizmet 55
3. YÖNTEM 69
3.1. Araştırma Grubu 71
3.2. Veri Toplama Süreci 71
3.3. Veri Analiz Süreci 72
3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları 73
4. BULGULAR 74
4.1. BİBLİYOGRAFİK ANALİZ 74
4.1.1. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı 74
4.1.2. Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı 80
4.1.3. Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımı 84
4.1.4. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı 87
4.1.5. Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı 94
4.1.6. Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı 98
4.1.7. Tezlerin Alanlarına Göre Dağılımı 108
4.1.8. Tezlerin Konularına Göre Dağılımı 113
5. TARTIŞMA 123
6. SONUÇ VE ÖNERİLER 134
KAYNAKLAR 137
İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI 153
ETİK KURUL İZİN YAZISI 154
KURUM İZNİ YAZILARI 155
ÖZGEÇMİŞ 156

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No

Grafik 4. 1: Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği....74

Grafik 4. 2: Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği.....77

Grafik 4.3: Ermeniler ile İlgili Yazılmış Olan Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği 81

Grafik 4.4: Rumlar ile İlgili Yazılmış Olan Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği.....82

Grafik 4.5: Gayrimüslimler ile İlgili Yazılmış Olan Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği 82

Grafik 4.6: Ermeniler ile İlgili Yazılmış Olan Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği 83

Grafik 4.7: Rumlar ile İlgili Yazılmış Olan Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği.....83

Grafik 4.8: Gayrimüslimler ile İlgili Yazılmış Olan Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği 83

Grafik 4.9: 1980-2022 Yılları Arasında Yazılmış Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği.....84

Grafik 4.10: 1980-2000 Yılları Arasında Yazılmış Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği.....84

Grafik 4.11: 2000-2022 Yılları Arasında Yazılmış Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği.....85

Grafik 4.12: 1980-2000 Yılları Arasında Ermenilerle İlgili Yazılmış Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği 85

Grafik 4.13: Tezlerin 1980-2022 Yılları Arasında Yazıldıkları Enstitülere Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği.....95

Grafik 4.14: Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasında Yazıldıkları Enstitülere Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği.....96

Grafik 4.15: Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasında Yazıldıkları Enstitülere Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği.....96

Grafik 4.16: Tezlerin 1980-2022 Yılları Arasında Yazıldıkları Alanlara Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği.....109

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 4. 1: Rumları Konu Alan Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu.....75

Tablo 4. 2: Ermenileri Konu Alan Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu.....76

Tablo 4.3: Gayrimüslimleri Konu Alan Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 76

Tablo 4.4: Ermenileri Konu Alan Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu.....78

Tablo 4.5: Rumları Konu Alan Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu.....79

Tablo 4.6: Gayrimüslimleri Konu Alan Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 79

Tablo 4.7: Tezlerin 1980-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu.....81

Tablo 4.8: 1980-2022 Yılları Arasında Yazılan Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 86

Tablo 4.9: 1980-2022 Yılları Arasında Yazılan Tezlerin Devlet Üniversitelerine Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu.....87

Tablo 4.10: 1980-2022 Yılları Arasında Yazılan Tezlerin Özel Üniversitelere Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 89

Tablo 4.11: 1980-2000 ve 2000-2022 Yılları Arasında Ermeniler, Rumlar ve Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Devlet Üniversitelerine Göre Karşılaştırılması.....91

Tablo 4.12: 1980-2000 ve 2000-2022 Yılları Arasında Ermeniler, Rumlar ve Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Özel Üniversitelerine Göre Karşılaştırılması.....93

Tablo 4. 13: 1980-2000 ve 2000-2022 Yılları Arasında Ermeniler, Rumlar ve Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Enstitülere Göre Karşılaştırılması.....97

Tablo 4. 14: 1980-2022 Yılları Arasında Yazılan Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 99

Tablo 4.15: 1980-2022 Yılları Arasında Ermenilerle İlgili Yazılan Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 102

Tablo 4.16 :1980-2022 Yılları Arasında Rumlarla İlgili Yazılan Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 105

Tablo 4.17: 1980-2022 Yılları Arasında Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 106

Tablo 4.18: 1980-2022 Yılları Arasında Ermenilerle İlgili Yazılan Tezlerin Alanlarına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 110

Tablo 4.19: 1980-2022 Yılları Arasında Rumlarla İlgili Yazılan Tezlerin Alanlarına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 110

Tablo 4.20: 1980-2022 Yılları Arasında Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Alanlarına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 111

Tablo 4.21: 1980-2022 Yılları Arasında Ermenilerle İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 113

Tablo 4. 22: 1980-2000 Yılları Arasında Ermenilerle İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 115

Tablo 4.23: 2000-2022 Yılları Arasında Ermenilerle İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 115

Tablo 4.24: 1980-2022 Yılları Arasında Rumlarla İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 117

Tablo 4.25: 1980-2000 Yılları Arasında Rumlarla İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 118

Tablo 4. 26: 2000-2022 Yılları Arasında Rumlarla İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 119

Tablo 4.27: 1980-2022 Yılları Arasında Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 120

Tablo 4.28: 1980-2000 Yılları Arasında Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 120

Tablo 4.29: 2000-2022 Yılları Arasında Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu 121

SİMGE VE KISALTMA LİSTESİ

Kısaltmalar	Açıklama
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
UDAD	: Milletler Cemiyeti Konseyi ve Uluslararası Daimi Adalet Divanı
ECOSOC	: Ekonomik ve Sosyal Konsey
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYEDE AZINLIK ÇALIŞMALARI BİBLİYOGRAFYASI; ERMENİ VE RUMLARLA İLGİLİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ 2000-2022

Havva Sena BEZİRKAN

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Sosyal Hizmet, Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatih KUCUR

Bu yüksek lisans tezinde; Türkiye'de 2000-2022 yılları arasında Ermeniler ve Rumlarla ilgili yazılmış olan lisansüstü tezlerin geniş bir perspektifte analiz edilmesi ile detaylı bir değerlendirme ortaya konmak istenmiştir. Bu doğrultuda 2000 sonrasında yazılan tezlerin konularının ve yazıldıkları dönemin koşullarının ne denli etkili olduğunun anlaşılması adına 1980-2000 yılları arasında yazılan tezler de analize dahil edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın verileri iki zaman periyoduna ayrılmışlardır. Burada amaç 2000 sonrasındaki değişimin akademik çalışmaları ne kadar değiştirdiğinin anlaşılması ve 1980 sonrası geliştirilen politikaların 2000'lerde akademik çalışmalara yansımalarının görülmesidir. Çalışmanın örneklem grubunu oluşturan Ermeni ve Rumları konu alan 942 lisansüstü tez nitel ve yorumlayıcı bir perspektifte ele alınmıştır. Bu doğrultuda, tezlerin temaları, konuları, tanımsal özellikleri ve künye bilgileri ilişkisel ve karşılaştırmalı analizler ile incelenmiştir. Çalışmanın analizleri, MAXQDA 2022 Analytics Pro ile yapılmış ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler sonucunda; belirlenen konular dahilinde 2000 sonrasında yazılan tezlerin, 2000 öncesine göre 10 katından daha fazla olduğu, her iki zaman periyodunda da aynı konu ve alanlarda yoğunlukla çalışmalar yapıldığı ancak 2000 sonrasında Ermeni ve Rum algısına

yönelik çalışmalara da yer verildiği tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre; tezlerin yazıldıkları alanların daha çeşitli hale getirilmesi, sosyal hizmet alanında çalışmaların arttırılması ve yetkili kurumlar aracılığı ile bu alanda çalışmaların arttırılmasına yönelik projeler geliştirilmesi önerilebilmektedir]

Eylül 2023 , [173] sayfa.

Anahtar [kelimeler: Ermeni, Rum, Bibliyografya, Sosyal Hizmet, MAXQDA]

ABSTRACT

M.Sc. THESIS

BIBLIOGRAPHY OF MINORITY STUDIES IN TURKEY; ANALYSIS OF POSTGRADUATE THESES ON ARMENIANS AND GREEKS 2000-2022

Havva Sena BEZİRKAN

İstanbul University-Cerrahpaşa

Institute of Graduate Studies

Department of Social Work

Social Work Program

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Fatih KUCUR

In this master's thesis, it is aimed to present a detailed evaluation by analyzing the graduate theses written on Armenians and Greeks in Turkey between 2000 and 2022 in a broad perspective. In this direction, theses written between 1980 and 2000 were also included in the analysis to understand how effective the subjects of the theses written after 2000 and the conditions of the period in which they were written were. For this reason, the data of the study are divided into two time periods. The aim here is to understand how much the change after 2000 has changed academic studies and to see the reflections of the policies developed after 1980 on academic studies in the 2000s. The 942 graduate theses on Armenians and Greeks, which constitute the sample group of the study, were analyzed in a qualitative and interpretive perspective. Accordingly, the themes, topics, descriptive features and colophon information of the theses were analyzed through relational and comparative analyses. The analysis of the study was conducted with MAXQDA 2022 Analytics Pro and content analysis method was used. As a result of the data obtained; it was determined that the number of theses written after 2000 within the determined subjects was more than 10 times higher than before 2000, and that studies

on the same subjects and fields were intensively conducted in both time periods, but after 2000, studies on Armenian and Greek perception were also included. According to the results of the study, it can be suggested to diversify the areas in which these are written, to increase studies in the field of social work and to develop projects to increase studies in this field through authorized institutions.]]

September 2023, [173.] pages.

Keywords: [Armenian, Greek, Bibliography, Social Work, MAXQDA]

1. GİRİŞ

Çalışmanın odağında 2000-2022 yılları arasında Ermeniler ve Rumlarla ilgili yazılmış olan lisansüstü tezler bulunmaktadır. Çalışmanın öznesini oluşturan Ermeniler ve Rumlar, Türkiye Cumhuriyetinde azınlık kavramının nitelediği gruplardandır. Bu nedenden ötürü çalışma kapsamında ele alınan tezler bibliyografik olarak, azınlık hakları, insan hakları ve vatandaşlık kavramları doğrultusunda değerlendirilecekti. Bunun yanı sıra azınlık hakları çerçevesinde atılan adımların ve değişen devlet politikalarının akademik alana yansımasının gözlemlenmesi adına çalışmanın öncü olması amaçlanmaktadır.

Geçmişten günümüze vatandaşlık kavramı pek çok farklı şekilde değerlendirilmiş ve geçirilen süreçlerde farklı nitelikler kazanmıştır. vatandaşlık kavramı Fransız Devriminden sonra ilk defa kullanıldığında devrim sonrasında artık sadece yönetenlerin değil yönetilenlerinde yönetim süreçlerinde hak sahibi olduğu ve yönetenler ve yönetilenlerin eşit olduklarının vurgusu yapılmıştır. İlk olarak Fransız Devrimi sonrasında gündeme gelen vatandaşlık kavramı, 1950'lerden sonra küreselleşme ve sanayileşme gibi etkilerin ardından çok kültürlü bir yapıya sahip olmuştur. Devletin gelişmesi ve farklı özellikler kazanması ile ortaya çıkan modern vatandaşlık kavramı devletlerin özelliklerine göre farklı şekillerde ele alınmıştır.

Refah devletinin devreye girmesinin ardından modern vatandaşlık farklı bir boyut kazanmıştır. Refah devletinin sağladığı hizmetler haklar kapsamında değerlendirilmiş, vatandaşlık hakları belirli kategorilerde ele alınmıştır. Marshall'ın vatandaşlık haklarını medeni haklar, siyasi haklar ve sosyal haklar olarak sınıflandırması önemli tartışmaları beraberinde getirirken bazı düşünürlere göre vatandaşlık haklarının açıklığa kavuşturulmasında yetersiz kalırken bazıları Marshall'ı desteklemiştir. Marshall'ın kültürel haklar ile ilgilenmediği bu nedenle cinsiyet, insan hakları ve azınlık hakları gibi konularda yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Nitekim Marshall bu kategorilerdeki haklar özelinde bir açıklama getirmemiştir. Vatandaşlık kavramı önemli düşünürlerin bakış açılarından farklı doğrultularda ele alınırken devletlerin gelişmesi ve farklı devlet görüşlerinin ortaya çıkması vatandaşlık kavramına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Refah devletinin gelişmesi vatandaşlık haklarında ilerlemeyi sağlarken değişen devlet yapıları da farklı vatandaşlık kavramlarını ve azınlık haklarına farklı bakış açılarını beraberinde getirmiştir. Cumhuriyetçi devlet anlayışı ile azınlık hakları yerine bireysel haklar ön plana

çıkartılarak çoğunluğun iktidarı savunulmaktadır. Çokkültürcülük anlayışına göre ise azınlık gruplarına sağlanacak olan hakların, azınlıkların bireysel özgürlüklere erişimi adına önemli bir yeri vardır.

Devletlerin, ulus-devlet yapısından uzaklaşarak farklı kimlikler ve kültürlere ev sahipliği yapan çokkültürlü bir yapıya evirilmesi çokkültürcülük politikalarının önem kazanmasını beraberinde getirmiştir. Devletler azınlıkların kimliklerini ve farklılıklarını sürdürebilmeleri adına politikalar düzenlemekte ve bunların çoğunluk olan kültürlerle kaynaştırılmasını sağlamak adına adımlar atmaktadır. Ancak bu adımların yetersiz kaldığı noktalar ve azınlıklara verilen hakların onları toplumdan soyutladığı gelişmeler ortaya çıkabilmektedir. Bu doğrultu da anayasal vatandaşlık söylemi Avrupa'da göçmen sayısının artışı sonrasında dikkat çekmeye başlamıştır. Anayasal vatandaşlık, toplumu oluşturan bireylerin kimlikleri, etnik kökenleri ve onları toplumun diğerlerinden ayıran farklılıkları önemsenmeksizin ulus içerisinde oluşturulan bir üst kimliktir. Buna göre vatandaşların hepsi anayasal olarak eşittir, eşit haklara sahiptir. Habermas, azınlıkların korunmaya muhtaç tür olarak nitelendirilmek yerine anayasal vatandaşlık doğrultusunda, anayasal devletin garantisi altında bir yaşam vadetilmesinin çokkültürlülük politikalarından daha geçerli olacağını savunmuştur.

Azınlık haklarına geniş kapsamda bakıldığında aslında azınlık bireylerin insan haklarını yerine getirme konusunda atılan adımlar olduğu söylenebilmektedir. Bu nedenden ötürü insan hakları kapsamına azınlık haklarını almaktadır. Karel Vasak, insan haklarını tarihsel süreçlerde yaşadığı dönüşümleri değerlendirmiş ve bu doğrultu da üç döneme ayırmıştır. Birinci dönem; bireysel ve siyasal haklar, ikinci dönem; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, üçüncü dönem ise; dayanışma hakları yani barış, çevre, insani yardım hakları olarak ifade edilmiştir (Özdek, 1993 s.27-28). Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında azınlık haklarının korunması doğrultusunda uluslararası adımlar atılmaya başlanmıştır.

Azınlık haklarının korunmasında iki yönlü sistem geliştirilmiştir. Bu sistemin ayaklarını negatif ve pozitif haklar oluşturmaktadır. Negatif haklar; tüm vatandaşlara sağlanan eşit ve özgür bireysel hakları kapsamaktayken, pozitif haklar; azınlık mensubu bireylerin kültürlerini, dillerini ve geleneklerini sürdürmelerini sağlamak adına tanınan özel hakları kapsamaktadır. Bu sistem ile vatandaşlar arasında gerçek eşitliğin sağlanması amaçlanmıştır (Oran, 1994 s.285).

Devletlerin iç düzenlemeleri ve uluslararası belgeler doğrultusunda azınlıklara sağladıkları bu hakların yerine getirilmesi için sosyal politikalar üretilmesi, üretilen sosyal politikaların azınlık

haklarına uygun şekilde azınlıklara sunulması adına sosyal hizmet çalışmalar yapmaktadır. Sosyal hizmet azınlıklara yönelik çalışmalar yaparken farklı müdahale yöntemlerinden yararlanmaktadır. Azınlık haklarının yerine getirilmesinde kapsamlı ve kesin çözümler ortaya çıkartılması adına eksik olan noktalarda ihtiyaca yönelik müdahale yöntemleri tercih edilmektedir. Örneğin azınlıkların baskı karşıtı sosyal hizmet uygulaması baskıya uğrayan azınlıkların yaşam koşullarını iyileştirmek ve baskının ortadan kaldırılması adına çalışmalar yapmaktadır. Yine benzer şekilde çokkültürcü sosyal hizmet uygulaması da azınlık grupların sahip oldukları kültürel değerlerin devam ettirilmesi, yaşadıkları topluma uyum sağlanması ve azınlık mensubu danışanların çevreleri ve sahip oldukları kültürel arka planla ele alınmaları gibi amaçlar içermektedir.

Dolayısıyla insan hakları kapsamında bulunan azınlık hakları sosyal hizmetin odak konularından biri olmaktadır. Sosyal refahın sağlanması adına toplumun bütün kesimlerine eşit hak ve özgürlüklerin sağlanması da azınlık haklarının belirlenen eksende eksiksiz olarak yerine getirilmesinden geçmektedir. Bu nedenden ötürü sosyal hizmetin azınlık hakları ve azınlıklar üzerinde etkin çalışmalar yapmaları, onların toplumun parçası olduklarının idrakinin geliştirilmesi, kültürel farkındalıkların arttırılması önemli olmaktadır. Tüm bunlar yalnızca refah devletinin bir gerekliliği olduğu için değil insan haklarının bir parçası olduğu için yerine getirilmelidir.

Azınlık hakları ve bu kapsamda geliştirilen politikalar sosyal hizmet adına önemli bir yere sahip olsa da sosyal hizmet literatüründe ve akademik çalışmalarında bu alanda yapılan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Nitekim mevcut çalışmamızda elde edilen veriler bunun bir örneği olarak gösterilebilmektedir. Türkiye'de azınlık kavramının yalnızca tarihsel olarak ele alınması, günümüzde halen toplumun birer parçası olduklarının görmezden gelinmesi gibi sebepler Ermeniler ve Rumlarla ilgili yapılan lisansüstü tez çalışmalarının çoğunluğunun tarih, mimarlık ve uluslararası ilişkiler alanlarında yapılmasına ve sosyal hizmetin alanının dışında kalınmış gibi algılanmasına neden olabilmektedir. Ayrıca sosyal hizmet ders içeriklerinde azınlıklar ve azınlık haklarına yeterli olarak yer verilmemesi de bu kapsamda etkili olmaktadır.

Azınlık literatürüne dair yapılmış lisansüstü çalışmaların derleyici ve betimleyici olarak değerlendirildiği herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması bu alanda çalışmayı özgün kılmaktadır. Bunun yanı sıra çalışma kapsamında incelenen tezlerin, içeriklerinin en doğru şekilde aktarılması ve tertip edilmesi adına bibliyografik değerlendirilme yapılmasının bu çalışmanın verilerinin aktarılması adına en etkin yol olduğu ifade edilebilir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Devlet Kavramı

Devlete yönelik fikirler, insanların çok eski çağlardan itibaren bir sistem çatısı altında, belirli kural ve düzenlemeler çerçevesinde yaşadığını göstermektedir (Coşkun, 1990 s.8). Devlet kavramı, zaman içerisinde şekil değiştirse de belli bazı ortak özelliklere sahiptir. Örneğin devlet felsefesinin kuramları ortak olarak devletin, dış etmenlere karşı koruyucu bir kurum olduğundan ve içeride de düzeni sağlamakla görevli bir kurum olduğundan bahseder (Gökberk, 1993). Platon'un felsefesine göre devlet, birlikte yaşama zorunluluğunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır, Aristoteles'e göre ise devlet, doğal bir oluşumdur (Aristoteles, 1993 s.9; Platon, 2005 s.65-67). Ancillon ise devletin insanların duygu ve düşüncelerini paylaşma ihtiyaçlarından ve toplumsallık güdüsünden ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bazı görüşlere göre devlet öncesi dönemde insanlar, özgürdür ve düzenli bir hayata geçmek adına bazı haklarından vazgeçerek bu hakları sosyal bir sözleşme ile topluma devretmişler dolayısıyla devletin ortaya çıkmasını sağlamışlardır (Coşkun, 1990 s.14).

Devlet ile ilgili olarak pek çok farklı düşünür kendi fikirlerini ifade etmiştir bu düşünürlerden biri de Hegel'dir. Hegel, bireylerin kendini aşarak kendi üstündeki objektif düzene ne kadar bağlanırsa o kadar ahlaklı olacağını ve tek bir bireyin hayatının, objektif ve şahıs-üstü düzenler içine girdiğinde ve buna bağlandığında anlam kazanacağını belirtmiştir. Ulus ve devlet kavramlarının tarih bağlamında anlam kazandığını ifade eden Hegel, bireylerin de ancak devlet içerisinde anlam kazanabildiğini ifade etmiştir. Vatandaşların devlet aracılığı ve devletin sayesinde özgürlüklerine kavuşabildiğini ve bunun yanı sıra bireylerin devlet memuru olarak en yüksek yaşam formuna erişebileceklerini ifade etmiştir (Gökberk, 1993 s.441-442). Hegel, varlığını koruduğu müddetçe her toplumun esas amacının, gücün ve haksızlıkların hüküm sürdüğü yaşama tarzından uzaklaşarak devlet şeklini almak ve devlet olarak varlığını sürdürmek olduğunu belirtmiştir (aktaran, Coşkun, 1990 s.23).

Hegel, devlet tarihi ve insanlık tarihini bir bütün olarak ele alır ve insanlığın var olması ve devletin var olması süreçlerinin birbiri ile zorunluluk içerisinde bağlı olduğunu ifade eder dolayısıyla Hegel'e göre devlet tarihsel süreçlerin bir parçası değil onun özüdür (Cassirer, 1984 s.2; Hegel, 1995 s.159). Hegel'in, düşünce seviyesinde tutarlı bir mantık sistemi içerisinde

devleti eksiksiz bir şekilde kurma çabası göstermesi devletin her şeyin üstünde ve mutlak bir mevki kazanmasına neden olmuştur (Coşkun, 1990 s.23).

Toplumun sürdürülebilirliği ve bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri adına devletin önemine ve rolüne değinen Hegel'e karşı Marx eleştirisel fikirler üretmiştir. Karl Marx, başlangıçta Hegel'in fikirlerini benimseyen bir filozof olarak ortaya çıkmış ve tüm toplum olaylarını ve tarihi açıklayabileceğini düşünmüştür (Sezer, 2015 s.85). Marx'a göre devlet toplumdan ve tarihten bağımsız olarak ele alınamaz hatta devlet, toplumsal ve tarihi süreçler sonucunda ortaya çıkar ve anlam kazanır. Devlet, sınıf çelişkilerinin uzlaşmaz olması sonucunda ortaya çıkmıştır. Sınıfsal çelişmelerin uzlaşmasının nesnel olarak imkansız olduğu konumlarda devlet oluşmaktadır ve devletin varlığı da sınıfsal çelişkilerin uzlaşmaz olduklarının kanıtıdır (Lenin, 2003 s.15). Dolayısıyla devletlerin, sınıfsal uzlaşma sağlamak amacıyla ortaya çıktığının ancak bununla beraber sınıfsal çelişkileri de ortaya çıkarttığını ifade etmektedir. Siyasi iktidarların da buna benzer şekilde sınıf karşıtlığının uzlaşmazlığının resmi olarak ifadesidir. Sınıfsal çatışmalar doğrultusunda, ekonomik gücü elinde bulunduran grubun devlet aracını ele geçirerek siyasi hakimiyeti kazanması devleti bir grubun diğer grubu baskı altında tutması ve sömürmesi doğrultusunda araç haline getirmiştir. Bu bağlamda devlet, belirli sınıfların baskılanması için kullanılan bir şiddet ve baskı aracıdır (Lenin, 2003 s.15-40).

Genel olarak bakıldığında Hegel'in ortaya sürdüğü fikirlerin içinde bulunduğu ülkenin yani Almanya'nın ihtiyaçları, doğruları ve yanlışları ile şekillendiği söylenebilmektedir. Hegel'in Almanya'sında sahip olunmayan devlet kavramı, öne sürdüğü düşüncelerinde mutlak bir konuma yükseltilmiş ve Almanya'nın hakimiyet ilişkilerine müdahil olmasının ve süre gelen durumla mücadele etmesinin yalnızca devlet aracılığıyla gerçekleştirileceğini belirtilmiştir. Bu nedenle devletin örgütlü ve koordineli hakimiyet kurma aracı olduğunu belirtmiştir (Coşkun, 1990 s.23-24). Bununla benzer olarak Karl Marx'ın devlet kavramının şekillenmesinde de içerisinde bulunduğu dönemin koşullarının etkisi büyüktür. Marx'ın fikirlerini sunduğu dönemde Avrupa'da sınıf çatışmaları sonucu patlak veren işçi isyanları onda göre devletin dış politikada görev almaktansa iç politikada bir baskı aracı olarak kullanıldığı düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur (Coşkun, 1990 s.26).

Devlet, toplum ve birey ilişkisine değinen bir diğer düşünür ise Durkheim'dır. Durkheim, toplumlarda iki tip dayanışma olduğundan bahsetmektedir. Birincisi, toplumsal farklılaşmaların henüz gerçekleşmediği ve bireylerin aynı inanış, değer ve duyguları paylaştığı mekanik dayanışmadır. İkincisi ise, toplumsal farklılaşmanın gerçekleştiği dayanışma türüdür. Bu

dayanışma türünde toplumsal farklılıklar nedeniyle bireyler farklı görevler üstelenirler ve bu görevler sayesinde birbirlerinin ihtiyaç duydukları noktalarda dayanışma sağlarlar. Durkheim modern toplumun, toplumsal farklılaşma, doğal iş birliği, iletişim yoğunluğu, ortak mücadeleler gibi özellikler etrafında oluştuğunu söylemektedir. Modern toplum, sorunlarla iç içedir. Özellikle bireylerin toplum içerisindeki dayanışma ve bütünleşmeden geri kalması yani toplumun bütünleşme süreçlerinde problem yaşaması bu sorunlardan biridir. Modern toplumun bu sorunu çözebilmesi adına değerlendirdiği çözüm yollarından biri de devletin bireylerin dayanışma oluştururken onlara güven verecek toplumsal bir bakış açısı sunmasıdır. Ancak Durkheim devletin bunu yapmak için yetersiz olduğunu, bireylerden uzak ve soyut olduğunu belirtmiştir. Devlet yerine bireylerin toplulukla bütünleşmesini daha kolay hale getirecek şeylerin meslek grupları ya da locular olduğunu ifade etmiştir (Raymond, 2010 s.229-259).

Durkheim, devlet ve vatandaş ilişkilerinde toplumun bütünleşmesi adına yukarıda bahsi geçen etmenlerin önemine değinmiştir. Bu kurumlar ve gruplar birey ve toplumun kaynaştırılmasını sağlarken, bireyin toplumla ve devletle ilişkisinde aracı rolü oynarlar. Devletin varlığı bu grupların varlığı ile ilişkilendirilmiştir. Devlet ve bireylerin direkt olarak aracısız iletişim halinde olamamaları toplumsal sorunları ortaya çıkartmaktadır. Durkheim devletin görevini, merkezi sinir sistemine benzetmektedir. Ona göre devlet bu sistemde beyin, yani tefekkür organıdır (Durkheim, 1947 s.1842-1843). Durkheim'ın görüşlerinde devlet toplumsal bölünmelerin önüne geçmek, birlik ve bütünlüğü sağlamak gibi görevlere sahiptir. Ayrıca merkezi sinir sisteminin beyin olmadan işlevi olmayacağı gibi devletin de bulunduğu sistemdeki görevi oldukça önemlidir. Kısaca Durkheim'a göre devlet zorunludur. Belirtilen görevini yerine getirirken devlet, toplumdaki ikincil mekanizmaları örgütlendirerek toplumsal dayanışmayı sağlamaktadır.

Bunun yanı sıra Durkheim, vatandaşların haklarının toplumla geliştirilen ilişkiler doğrultusunda oluştuğunu ve devletin bu hakları sağlamanın yanı sıra korumakla da yükümlü olduğunu ifade etmektedir. Devletin bu görevini yerine getirmemesinin meşruiyetine etki edeceğini söyleyen Durkheim, devletin rolünün zaman içerisinde azalmak koşulu ile vatandaşların birbirlerinin haklarını gasp etmelerini engellemesi ve bu hakların vatandaşlara sağlanmasının gerekliliğine değinmiştir. Bunun yanı sıra devletin rolünün fazla olduğu toplumların yeterli medeniyet seviyesine ulaşamadığını ve bunun yalnızca savaş gibi durumlarda makul görülebileceğini belirtmiştir (Durkheim, 1947 s. 1143-1144).

Devlet kavramı üzerine tanımlamalar ve açıklamalar yapan bir diğer düşünür ise Max Weber'dir. Weber hukuk eğitimi almış ve aktif olarak siyasete katılmıştır. Weber, Almanya'nın yayılmacılık politikalarını desteklemiş ve Almanya'nın asıl sorunun iç çekişmeler değil dış siyaset olduğunu belirtmiştir. Nitekim Marx'ın aksine devletin içinde yaşanan çekişmelerin dış siyasetteki sorunların çözümünü güçleştireceğin ifade etmiş, Marx'ın görüşlerine karşı çıkmış ve bütün hayatı boyunca anti-marxiste olmuştur (Sezer, 2015 s.103-105).

Weber, modern devlet üzerinde durmuş ve açıklamalar getirmeye çalışmıştır. Devlet tanımlamasında güç ve şiddet ilişkisine değinmiş, modern devletin tüm siyasal ortaklıklar gibi, sosyolojik açıdan özelde yalnızca kendilerine has araçlar olan fiziksel güç ve şiddet kullanımı doğrultusunda tanımlanabilir. Devletlerin, şiddet ve güç üzerin kuruldukları düşüncesini desteklemiş ve şiddet kullanımını bilen kurumların varlığının devletin varlığını desteklediğini ve anarşinin doğmasını engellediğini belirtmiştir. Ayrıca devletin şiddetten uzaklaşmasının kargaşaya sebep olacağına da değinmiştir. Weber'e göre devlet, belirli bir toprak parçası üstünde fiziksel şiddetin meşru kullanımını başarıyla elinde bulunduran insan grubudur, şiddet kullanım hakkının kaynağı devlettir ve fiziksel şiddetin kullanım hakkı başka kurum veya şahıslara sadece devletin izin verdiği ölçüde tanınmaktadır (Weber, 2006 s.26).

Weber'e göre devlet, tarihten ondan önce gelen siyasi kurumlarda olduğu gibi insanın insana egemenliği ilişkisidir ancak bu ilişki meşru saydıkları şiddet araçları ile gerçekleşmektedir (Weber, 2006 s.28). Bu egemenlik ilişkisinin üç içsel gerekçesi bulunmaktadır. Birincisi, hatırlanması mümkün olmayan eski uyum ve kabul etme alışkanlıklarının kutsallaştırıldığı görenekler olan "Ezeli geçmiş" otoritesi. Ataerkil ve babadan oğula geçen sistemlerde prenslerin sahip oldukları geleneksel otorite bu kapsamdadır. Olağanüstü ve tanrı vergisi kişiliğin karizma otoritesi ikincisidir, bir kişiye duyulan mutlak bağlılık ve güven, onun kahramanlığına inanmaya dayanan otoritedir. Buna karizmatik otorite denmektedir, peygamberlerin ve seçimle başa gelen komutanın ya da siyasal parti liderlerinin otoritesi bu kapsamda değerlendirilmektedir. Üçüncüsü ise yasalara dayanan egemenliktir. Yasaların geçerliliğine ve rasyonel kurallara bağlıdır, yasalarca belirlenmiş ödevlerin yerine getirilmesi itaat ile gerçekleşmektedir. Çağdaş devlet memurlarının ve bu açıdan ona benzeyen bütün siyasal güce sahip olan bireylere ait olan egemenliktir (Gerth & Mills, 2004 s.103-104).

Marx'ın aksine Weber, devleti açıklarken toplumsal süreçler ve tabakalardan bahsetmek, üretim ilişkilerine belirleyicilik atfetmek yerine üst yapı ve yönetim konularına değinmiştir.

Weber, devletlerin belirli bir araziye sahip olmasına ve coğrafi konumlarına önem vermiştir ancak modern devletlerin temel özelliklerinden biri olan bu konu tarihsel süreç boyunca kurulmuş bütün devletlerin ortak özelliklerini yansıtmamaktadır dolayısıyla Weber 'in bu açıklaması modern devletin bir konusu olmuştur (Coşkun, 1990 s.41-42).

2.1.1. Devletin Doğuşu

İnsanların tarım faaliyetlerine başladıktan sonra yerleşik hayata geçmeleri ve yaşamlarının buna göre şekil alması hayatlarında pek çok değişikliğe neden olmuştur. Bu değişiklikler neticesinde oluşan toplumsal farklılaşmalar toplumsal çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Ayrıca diğer toplumlar ile ilişkilerinde ortaya çıkan sorunların ve toplumsal çatışmaların önüne geçmek adına toplumlar varlığını sürdürmek için bir çözüm yolu aramışlardır. Bu çözüm yolu da belli savunma örgütlerinin veya kurumlarının doğmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu zorunlu örgütler ve kurumlar daha sonradan devlete dönüşmüş ve toplumların savunması görevini üstlenmiştir.

Toplulukların yerleşik hayata geçmelerinin yanı sıra yerleştikleri toprakların onlara yetmemeye başlaması, göçebe toplulukların saldırısına uğrama ihtimalleri ve yerleşik hayatın getirdiği zenginliklerin artması sonucu dışarıdan hedef haline gelmeleri gibi durumlar toplulukların savunma ve savaşma ihtiyaçlarının artmasına neden olmuştur (Sezer, 2021). Toplumun korunması adına görev yapan geçici komutanlar ve liderler kalıcı hale gelerek krallara dönüşürken toplumun savunmasını sağlayan örgütler ve kurumlar da devletlere dönüşmüştür. Toplumların geçirdikleri süreçlerde devlet daha çok güç kazanmıştır ve kalıcı hale gelmiştir.

Toplumların karşılaştıkları sorunları çözebilmesi ve varlıklarını sürdürebilmesi adına toplumsal bir bilinç gerekmektedir. Sorunların çözümü toplumların kendi iç sistemlerinin mahsulü değil; kendi oluşturduğu ilişkiler yerine dışarıdan eklenmiş ilişkilerin mahsulü olmalıdır. Bu çözüm kapsamında ilişkiler ve toplumun iç yapısının düzene sokulması, ihtiyacı kendiliğinden oluşmayan ve sürdürülemeyen bir çözümün sürekliliğinin sağlanmasını gerekli kılmıştır. Bunun yanı sıra ilişkileri aşan örgütün devamlılığını sağlayacak üst düzeyde bir bilinç gereklidir. Bu doğrultuda örgüt yalnızca örgüt olarak kalmayacak siyasi bir anlam ve kimlik kazanacaktır (Coşkun, 1990 s.51-52).

Devlet, insanlığın uygarlığa geçiş aşamalarında tarih boyunca toplumlar arası farklılaşmaların ortaya çıkışında, toplumlar arası ilişkilerin ve çatışmaların içerisinde ve toplumsal düzeyde

karşılaşılan sorunlara getirilen çözümlerin bilinç düzeyinde siyasi yansıması olarak ortaya çıkmaktadır (Coşkun, 1990 s.52). İnsanlığın sahip oldukları sorunlara çözüm getirilmesi ve bu çözümün sürekliliğinin sağlanması adına devlet önemli bir yere sahiptir. Çözümün sürekliliğinin sağlanması çözümü sağlayan örgütlerin sürekliliği ile mümkündür bu da toplumsal bilinç düzeyinde, bahsi geçen örgütün kendisine sağladığı toplumsal üstünlük ile siyasi düzeyde mümkündür. Devlet kendi kendine oluşmamış, toplumların ihtiyaçları doğrultusunda oluşmuş ve bu doğrultuda şekillenerek farklı özellikler kazanmıştır.

Devlet geçirdiği bu değişim süreçleri, devletin görevlerinde ve vatandaşlara karşı sorumluluklarında farklı bakış açıları ve değerleri beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda azınlık haklarında da farklı gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin doğrudan azınlık haklarının korunmasına yönelik antlaşmalar olmasa da Osmanlı İmparatorluğu ve Fransa arasında yapılan kapitülasyon antlaşmaları, Osmanlı'da Hıristiyan topluluklar adına yapılan azınlık hakları antlaşmalarına öncülük etmiştir. Yine Osmanlı ve Rusya arasında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması, Rusların Osmanlı'da yaşayan Ortodoksları koruması hakkı verirken, Osmanlı'nın içişlerine karışılmasının da önünü açmıştır (Arsava, 1993 s.1-3). 1815 yılında Napoléon Savaşları'ndan sonra yapılan Viyana Kongresi esnasında, milliyetçilik ve ulus-devlet kavramları daha çok duyulmaya başlamış ve dinsel azınlıkların yerini ulusal azınlıklar almaya başlamışlardır. Kongrenin ardından imzalanan Viyana Antlaşmasında ilk defa azınlık kavramı dinsel azınlıkların bir karşılığı olarak değil, ulusal azınlıkların karşılığı olarak tanımlanmıştır (Kurubaş, 2004 s.34; Preece, 2001 72-75). Azınlık hakları bağlamında yeni yeni düzen oturtmaya başlayan devletler, 19. yüzyılda yaptıkları düzenlemelerde azınlık sorunlarını siyasi olarak ele almış ve spesifik azınlık gruplarının haklarının otorite sahibi devletlerin çıkarlarına uygun şekilde düzenlemişlerdir. Devletlerin aralarında yaptıkları çok taraflı antlaşmalar, uluslararası alanda azınlık haklarının güvenceye alınması adına sağlam temeller atılmasını sağlamıştır. Azınlık kavramının kapsamı genişletilerek dinsel azınlıkların yerine ulusal azınlıklarda eklenmiş ve azınlık haklarının kapsamı yalnızca dini haklar olmaktan çıkartılarak, kişisel ve siyasal haklar da dahil edilmiştir.

Bu dönem içerisinde yaşanan gelişmeler azınlık haklarının korunması adına pozitif gelişmeler olarak görülse de aslında Batı Avrupa'nın siyasi olarak güçlü devletleri tarafından, Balkanlar ve Doğu Avrupa Devletlerinin karışık sosyodemografik yapısından faydalanarak iç işlerine karışma adına bir fırsat olarak görülmüştür. Ayrıca bu dönemde azınlık hakları adına alınan

kararların uygulama süreçlerinin ve ihlallerin denetlenmesine yönelik herhangi bir denetim mekanizması bulunmamaktadır (Oran, 2000 s.122).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise yaşanan sınır değişiklikleri, kurulan yeni devletlerin oluşturduğu sorunlar, Kalıcı Barış Merkezi Örgütü'nün ve diğer bazı örgütlerin azınlık sorunlarına değinmeleri azınlık hakları ve ihlallerinin uluslararası düzeyde yeniden konu edilmesini sağlamıştır. Savaşın kazanan devletleri arasında yalnızca ABD başkanı Wilson azınlık hakları adına çalışmalarda bulunmuş ancak Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nde azınlıkların korunmasına yönelik herhangi bir hükme yer verilmemiştir. (Kurubaş, 2004 s.37; Oran, 2000 s.123-124)

Savaş sonrasında azınlık haklarına yönelik ilk gelişmeler, 1919-1920 yılları arasına ABD, İngiltere, İtalya, Fransa, Japonya (Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler) ile henüz kurulmuş olan Polonya, Çekoslovakya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Romanya ve Yunanistan ile yapılmış olan azınlık hakları koruma antlaşmalarıdır. Sonrasında Başlıca Müttefik Devletler ve savaşta kaybeden devletler arasında imzalanan barış antlaşmalarında azınlık haklarının korunmasına yönelik kısımlara yer verilmiştir. Bu doğrultuda 1919 yılında Bulgaristan ile "Neuilly" ve Avusturya ile "Saint-Germain" antlaşmaları, 1920 yılında ise Osmanlı ile "Sevr" ve Macaristan ile "Trianon" antlaşmaları imzalanmıştır. Ancak 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile imzalanan Lozan Antlaşması Sevr'in yerini almıştır. Devletler arasında yapılan antlaşmaların haricinde Milletler Cemiyeti'ne katılımın bir koşulu olarak Arnavutluk, Finlandiya, Litvanya ve Estonya gibi bazı ülkeler farklı yıllarda azınlık haklarının korunmasına yönelik tek taraflı bildiriler yayınlamışlardır (Arsava, 1993 s.9-10; Oran, 2000 s.125-126).

Azınlık hakları, savaşın kazanan devletlerinin kurmuş olduğu sistem tarafından korunmaya alınmış ve kaybeden devletlere dayatılmıştır. Bu koruma sistemi ile azınlıkların bulundukları devletlere sadık yurttaşlar olacakları ve ayrılıkçı eylemlerinin engelleneceği düşünülmüştür. Azınlık haklarının iyileştirilmesi doğrultusunda yapılan bu düzenlemeler, ulusal azınlıklara kendi kaderlerini tayin etme fırsatı sağlamadığından ötürü bu durumu telafi etme adına yapılan geçici kararlar olarak değerlendirilmiştir (Arsava, 1993 s.10; Kurubaş, 2004 s.39). Burada devletlerin henüz bünyesinde bulunan bütün vatandaşlarının haklarını insan hakları temelli olarak algılamak yerine bahsi geçen hakların yerine getirilmesinde uluslararası zorunlulukları esas aldıkları görülmektedir. Devletlerin bu sürece kadar azınlık hakları doğrultusunda attığı bazı adımlar bulunsa da İkinci Dünya Savaşı sonrasında azınlık hakları adına devletlerin daha aktif rol almaya başladığı görülmektedir. Bu doğrultuda İkinci Dünya Savaşı esnasında yaşanan

insan hakları ihlalleri, devletleri uluslararası düzeyde insan hakları eylemleri almaya yönlendirmiştir. Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla birlikte azınlıkların grup olarak ele alınması yerine bireysel perspektifin gelişmesiyle birlikte azınlıkların da birey olarak haklarının korunması yönünde politikalar geliştirilmiştir. Dolayısıyla insan haklarının geliştirilmesi doğrultusunda atılan adımlar azınlık haklarının da ele alınış biçimini değiştirmiştir.

Birleşmiş Milletler azınlık haklarının sınırlarını insan hakları çerçevesinde belirlemiştir. BM'nin azınlık hakları politikası eşitlik ilkesinde ve ayrımcılığın önlenmesine önem atfetmektedir. Genel olarak bu dönemde yalnızca azınlık haklarının ve azınlıkların korunmasının odakta olduğu bir sistemin sürdürülebilirliğinin çok da olmadığı düşünülmüş bunun yerine insan haklarının odakta olduğu bir sistemin geçerliliğinin daha çok olduğu düşünülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan yeni devletler çeşitli ulusal grupları bünyesinde bulundurmaktaydı. Dolayısıyla etnik, dilsel ve dinsel azınlıkların problemleri öncelikli olsa da azınlıkların himaye edilmesine yönelik uluslararası çalışmalar, bireysel insan haklarının kapsamına ve ırk ayrımcılığının engellenmesine ve bu hakların korunmasına ilişkin sistemler geliştirilmek istenmiştir (Arsava, 1992 s.53).

Azınlıkların korunmasına yönelik olarak Birleşmiş Milletlerde yürürlüğe giren en mühim ve gelişmiş belge Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'dir. 1976 yılında yürürlüğe giren belge azınlıkların, can güvenliklerini, kültürel miraslarını ve toplumsal kimliklerini güvence altına almış ve bunların önemine değinmiştir. Bu belge ile azınlıkların insan hakları haricinde ilk defa ayrı bir kategoride ele alındığı da görülmektedir.

1949 yılında Danimarka, Hollanda, İtalya, İngiltere, İrlanda, Belçika, Lüksemburg, Norveç, İsveç ve Fransa tarafından kurulan Avrupa Konseyi, 1953 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini yürürlüğe koymuştur. Bu sözleşmede azınlıklara yönelik herhangi bir ayrımcılığın yapılmayacağına dair hükümler bulunsa da özellikle azınlık haklarıyla ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak azınlık hakları genel insan hakları kapsamına alınmış ve bu hakların korunması adına güçlü bir denetim sistemi kurulmuştur. Kurulan bu denetim sistemi öncelikle Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Divanıdır. Daha sonra 1998 yılında bu iki birim tek bir çatı altında birleştirilerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi adını almıştır. 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi'nde 1990'lı yıllara dek azınlıkların korunmasına yönelik herhangi bir adım atılmamıştır. Azınlıkların korunması doğrultusunda atılan adımlar Doğu Bloğunun dağılmasının ardından, azınlık problemlerinin doğması ile başlamıştır (Kurubaş, 2004 s.55-57; Oran, 2000 s.132-133).

Soğuk Savaşın sona ermesi, SSCB ve Doğu Bloğu'nun dağılması, Orta ve Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda yaşanılan sınır değişiklikleri ve ırk milliyetçiliğinin artış göstermesi, azınlıkları devletler arasında yeniden tartışma konularından biri haline getirmiştir. Tüm bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan uluslararası kargaşa ortamı, düzensizliğin yaygınlaşması ve azınlık haklarının tehlikeye girmesi gibi düşünceler, azınlık haklarının olabilecek en kapsamlı şekilde devletler tarafından tanınması gerekliliğini göstermiştir. Azınlık haklarının, 90 öncesinde temel insan hakları kapsamında eşitlik temelli bireysel haklar olarak ele alınması yetersiz olarak görülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda mevcut azınlık haklarının uluslararası düzende yalnızca ayrımcılığın önlenmesi ve azınlık olan bireylerin diğer gruplar ile eşit görülmesinin yetersiz kaldığı ve bu doğrultuda gelişmelerin yapılması gerekliliği ifade edilmiştir. Bu gelişmelerin ardından Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) ve Avrupa Konseyi gibi kuruluşlar, hazırladıkları yeni belgeler ile azınlık haklarının kapsamını genişleterek, azınlık haklarının güvence altına alınması adına yeni sistemler kurmaya başlamışlardır (Kurubaş, 2004; Özdek, 2000).

Azınlık hakları ve insan hakları çerçevesinde neredeyse bir asırdan uzun süredir atılan adımlar devletlerin gelişim süreçlerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur ve günümüz modern devletinin oluşması adına bir basamak oluşturmuştur. 1980'li ve 1990'lı yıllarda yaşanan siyasi değişimler, ülkelerin nüfus değişimleri, sosyokültürel değişimler ve küreselleşme azınlıklara bakış açılarında farklılaşmalara neden olmuştur. İnsan hakları kapsamında azınlık hakları nitelik açısından geliştirilmiş ve daha sağlam temeller üzerine oturtulmaya çalışmıştır.

Devlet kavramının, zaman içerisinde toplumsal ihtiyaçlar ve siyasi nedenler ile gösterdiği değişimlerin toplumsal yansımaları bulunmaktadır. Bu toplumsal yansımaların en etkili olduğu alanlardan biri akademik sistem ve üniversitelerdir. Her ne kadar üniversitelerin bağımsız kurumlar veya bilim merkezleri olarak değerlendirildiğine yönelik kanılar olsa da üniversiteler toplumdan, zamandan ve siyasetten bağımsız kurumlar değillerdir (Arslan, 2013 s.29). Dolayısıyla dönemsel olarak üniversiteler politik gücü elinde bulunduran kurumların etkisinde şekillenmişlerdir. Orta Çağ'da üniversiteler, kilisenin çatısı altındadır ve kilisenin belirlediği kurallar çerçevesinde üniversiteler gelişim göstermiştir. Buna karşın modern ulus devletine dönüşüm süreçlerinde, devletin ideolojik yapısına uygun olarak devlet, ihtiyacı olan hukukçuların yetişmesi adına üniversitelere müdahalelerde bulunmuş ve üniversitelerin bağımsızlıklarına etki etmiştir (Charle & Verger, 2005 s.26-27).

Devletin gelişmesi ve değişmesinin ona kazandırdığı misyon çeşitliliğinin üniversitelerde de olduğu görülmektedir ancak her ne kadar üniversitelerin gelişmesi ve çağa ayak uydurması yeni misyonlar kazandırsa da üniversiteler var oldukları her dönemde siyasi ve toplumsal unsurlarla etkileşim halinde olmuşlardır ve bu unsurlardan etkilenmişlerdir. 1900'lü yıllarda başlayan sanayileşme, bilimde ve teknolojide yaşanan gelişimler, dünyada radikal değişimleri beraberinde getirirken bütün yüzyılda yaşanan bu gelişmeler, üniversitelerde sürdürülen eğitiminin genişlemesine ve üniversitelerin bu toplumsal değişikliklere ayak uydurmasını beraberinde getirmiştir (Pretorius & Xue, 2003 s.90). Dolayısıyla üniversiteler ve toplumsal olgular geçmişten günümüze birbirini etkilemektedir. Devletin yürüttüğü politikalar ve siyaset kurumları üniversiteler üzerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle bilimsel bilgi, içinde bulunduğu kültürlerden etkilenirken aynı zamanda ekonomik ve siyasi değerler doğrultusunda şekillenmektedir (Poyraz, 2016 s.470).

Üniversiteler ve siyasi kurumlar arasındaki ilişkinin üniversitelerin kurulduğu ilk dönemlerden itibaren süregelmesi bilinen bir olgudur bu nedenle üniversitelerde üretilen bilimsel bilgilerin ve araştırmaların devletin sahip olduğu siyasi politikalardan etkilenmesi ve bu doğrultu da çalışmalar yapılması da beklenebilmektedir. Üniversitelerin yönetimlerinin, eğitim süreçlerinin ve yapılarının devletin ve toplumların geçirdiği değişim ve dönüşümlerden etkilenmesi, üniversitelerde yapılan bilimsel çalışmaların siyasi faktörler ile ilişkili olması çalışma kapsamında incelenecek olan tezlerin ortaya çıkışı öncesinde devlet, yönetim sistemleri, farklı devlet anlayışları, vatandaşlık ve vatandaşlık hakları gibi kavramların değerlendirilmesini önemli kılmaktadır.

2.1.2. Liberal Devlet

Gücünü eleştirel boyutundan alan liberalizm, en geniş tanımlamasıyla devletin aşırı aktif rol almasının reddedilmesi ve pazarın düzenlenmesi erdemlerinin yüceltilmesi üzerine kurulu genel doktrin olarak anlaşılmalıdır. Liberalizm aynı zamanda bir toplumsal eleştiri doktrini olarak değerlendirilmektedir. İsraf ve adaletsizlik gibi ekonomik kısıtlılığa neden olan faktörlerle mücadele etmektedir (Rosanvallon, 2004 s.51-53). Liberal devlet anlayışına göre ise devletin belirli görevleri ve sınırları bulunmalıdır ve bu görevlerin ve sınırların dışına çıkmamalıdır.

Liberalizm kavramının ortaya çıkışı ve gelişmesi süreçlerinde John Locke, David Hume, Adam Smith ve Immanuel Kant bazı düşünürler ön plana çıkmaktadır. Liberalizme kaynaklık eden bu

dört önemli düşünürün tarihsel olarak incelenmesi göz önüne alındığında öncelik John Locke'un olmaktadır. 1632-1704 yılları arasında yaşamını sürdürmüş olan Locke liberalizmin siyasi teori olarak doğmasında büyük bir etkiye sahiptir. Locke bireylerin öncelikle doğa hallerinde yaşadığını, doğal haklara sahip olduğunu ve bireylerin bu haklarının insan olmalarından ötürü Tanrı tarafından sağlandığını ifade etmektedir. Bireyler doğa hallerinden çıkıp medeni toplum düzeyine eriştiklerinde haklarını korumaları için devletleri görevlendirmişlerdir. Bireylerin sahip olduğu bu haklar vazgeçilmezdir dolayısıyla siyasi yönetimin bu hakları ihlal etmesi durumunda bireylerin bu yönetime karşı direniş gösterme hakları bulunmaktadır (M. Erdoğan, 2009 s.6-7) .

Locke, yasama gücünün bireylerin elinde olmasını önemsediğinden ötürü yönetim şeklini yasama gücünü elinde bulunduran kesime göre belirlemektedir. Locke, bir devlette siyasi varoluşun gerçek sahibi olan vatandaşlar, yasaları şekillendirebiliyor ve hatta yapabiliyorsa, onları yönetecek bireyleri seçebilme hakkına sahiplerse bu sistemi demokrasi, belirli bir zümreye ve onları takip eden yeni nesillere yönetimi bırakıyorsa kalıtsal oligarşi, yalnızca tek bir kişiye devrediyorsa monarşi olarak değerlendirmekteydi (Göze, 2000 s.159).

Liberalizme katkıda bulunan diğer iki önemli düşünür olan David Hume (1711-1776) ve Adam Smith'in (1723-1790) görüşleriyle şekillenen İskoç Aydınlanması liberalizm adına önemli bir sosyal teoridir. Barış, adalet ve hürriyet kavramları siyasette Hume'un değer verdiği kavramlardır. Soyut düşünce ve tanrı vergisi kuralların toplumda barışçı düzeni ve adaleti sağlayan şeyler olmadığını bunu faydaları deneyimle görülmüş, uzlaşmaya dayalı pratiklerin sağladığını ifade etmiştir. Bu düşünce ilerleyen süreçte kendiliğinden doğan düzen ve toplumsal kurumların evrim aracılığıyla ilerleme göstermesi gibi düşüncelerin temelini sağlamıştır. Hume'a göre bireylerin toplumsal davranışına rehberlik eden şeyler; insan doğasının değişmeyen özellikleri, gelenek, tecrübedir (M. Erdoğan, 2009 s.7). Doğada yaşamını sürdüren canlılar içerisinde insanların zaruri ihtiyaçları en fazla olan canlılar olduğunu, insanların yalnızken güçsüz ve zayıf olduğunu ifade eder. Doğanın insana yeterli imkanları sunmadığı ve insanların sınırlı yetenekleri nedeniyle ihtiyaçlarını toplum içerisinde giderebileceğini belirtir. Toplum bireylere daha güvenli yaşama imkanı sağlasa da insan doğasından kaynaklanan sorunlar örneğin toplumu oluşturan bireylerin bencillikleri veya savaş veya bağımsızlık kazanamama gibi dış koşullardan kaynaklanan sorunlar toplumsal mekanizmaların işleyişini negatif etkilemektedir (Aiken, 1948). Dolayısıyla Hume, çıkarcılık ve bireyciliğin insanın

doğasında olduğunu, kendiliğinden doğan düzeni ve devletin amacının vatandaşların özgürlüğünü ve adaletini sağlamak olduğunu savunmaktadır (Çetin, 2007 s.44-45).

Hume'un bu görüşlerinin yanı sıra Smith'in liberal devlet anlayışına göre devletin üç fonksiyonu bulunmaktadır. Bu fonksiyonlar şöyle ifade edilebilmektedir;

- **Savunma:** Toplumun şiddet ve dış etkenlerin işgalinden korumak.
- **Adalet:** Mümkün olduğunca her vatandaşın haklarının, diğer vatandaşlar tarafından gelebilecek adaletsizlik ve zorbalıktan korunmak.
- **Hizmet:** Ticaret ve toplumun sürdürülebilirliğinin sağlanması adına altyapı ve kurum hizmetlerini oluşturmak (Rosanvallon, 2004 s.57).

Bu bakış açısına göre Smith devleti, Locke ve Hume'un da değerlendirdiği gibi gece bekçisi devlet olarak değerlendirmektedir ve bu açıdan tamamen özgün bir yorumlamaya sahip değildir. Özetle Smith, serbest piyasa ekonomisi, sınırlı devlet, sulh, adalet ve bireysel özgürlükler kavramlarını savunmakta ve yalnızca iktisadi alanda değil politikada da etki bırakmaktadır. Düşünürlerin farklı şekillerde ifade ettiği liberal devlet anlayışı azınlıklar ve çokkültürlülük alanında da farklı stratejilere sahiptir.

Günümüzde küreselleşme ve diğer faktörler nedeniyle değişen devlet yapıları, ulus devletler yerine çok uluslu devletlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu modern ulus-devletlerin pek çoğu farklı anadillere, etnik ve ulusal kimliklere ve farklı kültürel mirasa sahip bireyleri bünyesinde barındırmaktadır (Gurr, 2000). Liberal devlet anlayışı ise bu farklı kimlik ve kültürlerin devlet olarak nasıl değerlendirileceği, toplumsal olarak nasıl konumlandırılacağı ve entegrasyonu ile ilgili iki farklı strateji benimsemektedir. Birinci stratejiye göre devlet içerisinde azınlıkta bulunan kimlikler ve kültürler, liberal yasaların toplumun her katmanı ile etkileşime girmesi sonucunda liberal kültüre entegre olacaklardır. Buradaki esas nokta liberal politikaların, azınlıklıkların sahip oldukları farklılıkları desteklemek, sürdürebilirliğini sağlamak ve çokkültürlü toplum yapısını korumak değil, azınlıkların çoğunluğun kültürü altında asimile olmasını sağlamaktır. Mill'in, İngiltere'de ve Fransa'da azınlıkların sisteme dahil edilmesinin kendi köklerine bağlı olarak kalmalarından daha iyi olduğuna yönelik ifadesi bu stratejiye destek veren düşünürlere örnek olarak gösterilebilir (Mill, 1972 s.363-364).

İkinci strateji ise, azınlıkların sahip oldukları farklı kültür ve özellikleri korumaları adına onlara ekstra haklar verilmesi yerine bütün vatandaşların sahip oldukları temel insan haklarının ve

özgürlüklerin sağlanmasını yeterli görür. Buradaki temel düşünce azınlık veya çoğunluk fark etmeksizin toplumun her kesiminin haklara eşit ve adil şekilde erişiminin sağlanmasıdır. Liberal devletin bu stratejisini Rawls, sosyal düzenin refah seviyesi yüksek olanların yüksek beklentilerinin tesis edilmesi ve güvence altına alınması değil daha az şanslı olanların faydasına olmadığı sürece, daha iyi durumda olanların beklentilerinin karşılanmayacağı şeklinde ifade etmektedir (Rawls, 1971 s.65).

Liberal çokkültürcülük politikaları yalnızca devletlerin iç siyasetinde değil uluslararası anlaşmalarda da karşımıza çıkmaktadır. Çokkültürcülük tartışmalarının ve azınlık hakları söylemlerinin artması beraberinde devletlerin uluslararası anlaşmalar yapmalarının da getirmiştir. Bu doğrultuda 1980 sonrasında, AGİK ve BM kapsamında yapılan anlaşmaların neredeyse hepsi liberal çokkültürcülük kapsamında yazılmış ve kültürel hakların temel insan haklarını işlevsizleştirmeden değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Kymlicka, 2000 s.5-6).

Liberal çokkültürcülük ile ilgili önemli savunucularından ve bu alanda akademik katkıları bulunan Kymlicka'ya göre, azınlık hakları liberalizmin temel prensiplerindendir. Burada ifade edilen temel prensipler ise aslında bireylerin şahsi özgürlükleridir (Kymlicka, 2000 s.75-80). Kymlicka, ulus devletlerde azınlıkların kültürel değerlerinin çoğunluğun kültürü potasında eritildiğini ifade ederken azınlıkların bireysel özgürlüklerinin de negatif etkilendiğini söyler bu nedenden ötürü azınlık haklarını, ulus devletin inşasında azınlık kültürünün korunmasını sağlayan bir etmen olarak görmektedir (Kymlicka, 2000 s.75-76, 2001 s.2). Kymlicka, azınlık haklarını bireysel özgürlüklerden eşit olarak yararlanmanın aracı olarak görmektedir. Ona göre azınlık hakları, azınlık kültürünün azınlıklara yaşamsal bir zorunluluk olarak dayatılmasına değil, toplum içerisinde kültürlerinin asimile edilmesini engellemeye yönelik koruma politikaları olarak düzenlenmelidir (Kymlicka, 2000 s.8-9).

Kymlicka azınlıklara sağlanması gereken hakların azınlıkların yapılarına ve oluşum şekillerine göre düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda azınlıkları iki gruba ayıran Kymlicka, birinci grubun bir toprak üzerinde yaşayan grupların farklı bir ulus-devlet çatısı altına sokulması ile oluşan ulusal azınlıklardan oluştuğunu söyler. Bu grup içerisinde bulunduğu çoğunluk kültürünü benimsemeden kendi kültürel yaşantılarını sürdürmek istemektedir. İkinci grubun oluşmasına etken bireysel veya ailesel göçlerdir. İkinci grupta bulunan azınlık bireyler yani göçmenler, kendi kültürlerini ve kimliklerini toplumsal olarak tanıtmak istemelerine rağmen toplumun çoğunluğu ile bütünleşmeyi benimsemişlerdir (Kymlicka, 2000 s.10-12). Birinci grup kapsamına alınan azınlıklar için meclislerde temsil

hakkı, kendi kültürel değerlerini ilgilendiren konularda ifade hakkı ve veto etme yetkisi, dilleri için resmi dil statüsü veya bu dillerde eğitim ve iletişim araçları için fon ayrılması gibi hakların sağlanması uygundur (Kymlicka, 2000 s.27-34, 2007 s.71). İkinci grup yan göçmenler için ise onları dezavantajlı konuma düşürecek uygulamalardan muaf olmalarını sağlamak, kültürel yaşantılarını devam ettirebilmeleri için imkan oluşturmak, pozitif ayrımcılık ve iki dilde eğitim haklarının sağlanması Kymlicka'ya göre uygun olandır (Kymlicka, 2000 s.27-33, 2001 s.163).

Liberal çokkültürcülüğe yönelik bir başka bakış açısı da Yael Tamir tarafından getirilmiştir. Tamir, ulus-devletlerde yürütülen politikaların çoğunluğun kültürünü sürdürülebilir hale getirirken, azınlıkların oluşan bu ortamda kendi kültürlerini yaşama ve korumada dezavantajlı konuma gelmelerine neden olduğunu ifade eder. Buna gerekçe olarak ise kültürel tarafsızlığın yalnızca bir söylem olduğunu ve modern-refah devletlerinde dil, eğitim ve kültür kategorilerindeki giderlerin belirli kültürel değerleri yansıttığını göstermektedir (Tamir, 1993 s.147). Bunun yanı sıra devlet içerisinde politik sistemi kuranların da tarafsız olmadığını önemli mevkilere sahip bürokratların kendilerine ait kültürü siyasete yansıttıklarını ve bu nedenle çoğunluğun kültürünün daha baskın olduğunu belirtmektedir (Tamir, 1993 s.149). Azınlık haklarının en doğru şekilde düzenlenmesi adına iyi niyetli yaklaşımların yetersiz kalacağını, azınlıklara özyönetim hakkı sağlanmasının en doğru yöntem olacağını ifade etmektedir. Burada bahsi geçen özyönetim bireylerin yerel düzenlemeler ile kendilerini ifade edebilmeleri ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması adına adımlar atılmasıdır (Tamir, 1993 s.9).

Tamir'in çokuluslu devletlerde kamusal alanlarda çoğunluğun kültürünün baskın olması ve siyasilerin kendi kültürel arka planlarını bürokrasiye yansıttıklarına yönelik görüşüne ek olarak Miller, azınlık kültürlerinin böyle toplumlarda marjinalleştirildiğini ifade etmektedir (Miller, 1995 s.88). Bu durumun önüne geçebilmek adına azınlıkların, kültürel değerlerini kamusal alanda ifade edebilmelerini sağlayan adımlar atılması gerekmektedir. Miller, kamusal alanlarda azınlıkların kültürünü ifade edebilmelerinin toplumun birbirine ve siyasi otoritelere daha fazla güvenmesi, demokratik ortamların oluşması gibi faydaları olduğunu belirtmektedir. Burada önemli olan nokta devletlerin azınlık haklarının korunmasında diyaloğun sağlanmasıdır (Miller, 1995 s.91-97). Miller, azınlık haklarının sağlanması ve azınlıkların güven ortamının oluşturulmasında demokratik diyaloğu ve toplumsal iş birliğini çokkültürcü liberalizm politikalarına entegre etmiştir. Bu demokratik diyalog ve toplumsal iş birliği politikaları toplumsal olarak düşünce değişimlerini ortaya çıkartmıştır.

Liberal politikalar kapsamında değişen toplum ve düşünce yapıları aynı zamanda üniversite yapılarında da değişimlere neden olmuştur. 1950 sonrasında Demokrat Parti iktidarında devlet liberal yükseköğretim politikaları benimsemiştir. Bu politikalar neticesinde Amerika'da yürütülen bölge üniversiteleri modeli, ülkemizde uyarlanmaya çalışılmış ve 1955 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin, Nebraska Üniversitesi'nin yardımıyla kurulması ile ülkemizde uygulanmaya başlamıştır (Tezcan, 2019 s.93). 1971 yılına kadar üniversiteler daha özerk bir yapıya sahipken 1971 sonrasında yapılan askeri müdahaleler ve siyasi değişiklikler tamamen farklı bir üniversite sisteminin doğmasına neden olmuştur. 1980 darbesinin sonrasında, üniversitelerin özerklikleri kaldırılmış, YÖK yeniden kurulmuş ve bütün üniversitelerin YÖK'e bağlanması ve rektörlerin cumhurbaşkanı tarafından atanması kararlaştırılmıştır (Arap, 2010 s.8-10). Her ne kadar askeri hükümetin bir projesi olması ve faaliyetlerine yönelik tartışmalar bulunsa da YÖK'ün, üniversiteleri merkezi bir kuruma bağlamak ve yönlendirilmek gibi bir amacı olmadığı, kurulun yalnızca planlama ve koordinasyon gibi görevlerinin olduğu ifade edilmektedir (YÖK, 1988 s.16). Türkiye'deki üniversite tarihine yönelik geniş perspektiften bakıldığında YÖK'ün kuruluşu ülkemizdeki üniversite tarihi büyük bir öneme sahiptir. 1980 öncesi ve sonrası değerlendirilmesi yapıldığında YÖK döneminde araştırmacıların sayısının düzenli olarak artış gösterdiği görülmektedir. 1980 yılında 315 olan araştırmacı sayısı 1984 yılında 710'a, 1987'de ise 1451'e kadar ulaşmıştır. YÖK, bu artışın gerekçesi olarak araştırmacılar için sağladıkları akademik özgürlüğü ve araştırma fonlarını göstermektedir (YÖK, 1988 s.74).

1980 sonrasında yalnızca araştırmacı sayılarında artış görülmemiş, neoliberal politikaların etkisi ve 80 sonrasındaki toplumsal değişimler, talepler, ekonomi politikaları ve özelleştirmeler ile kırsaldan yaşam alanlarından kente göçlerde artış görülmüş, bireyselliğin ön plana çıkmış ve tüm bu toplumsal değişimler sonucunda üniversiteler yönelik taleplerin artmıştır. Eğitime verilen önemin artması ve genç nüfusun artış göstermesi ile yükseköğretime talepler artması ve devletin liberalleşme politikalarıyla beraber 1990'lı yıllarda üniversite sayılarında ciddi artışlar görülmüştür. 1990-1999 yılları arasında üniversite sayısı 29'dan 73'e yükselmiştir (Tezcan, 2019 s.126).

Özelleştirme politikalarına benzer olarak 90'larda özel şirketlere ait vakıflar tarafından vakıf üniversiteleri kurulmaya başlamış, burada yaşanan değişimler akademiye de yansımıştır. Talep eden öğrenci modelinden, memnun edilmesi gereken öğrenci modeline geçişler eğitime ve bilgiye bakış açısını değiştirmiş. Üniversiteleri eğitim kurumu olmaktan daha çok şirketlere

dönüştürmüştür. Devletlerin sahip oldukları yeni liberal ekonomi politikalarının sonucunda toplumun refah düzeyinin artması toplum yapısını değiştirmiş ve sonucunda üniversitelerin bu değişimine neden olmuştur. Refah seviyesinin artması, küreselleşme, üniversitelere erişimin kolaylaşması eğitimin toplumun her kesimine yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Özetle devletlerin sahip oldukları liberal politikalar toplumun refah seviyesini arttırmış, eğitime yönelik bakış açılarında değişiklik sağlamıştır. Refah seviyesinin artması ile eğitim toplumun her kesiminin erişimine açılmış, üniversite sayıları artmış ve toplumsal değişimler ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda azınlıklar ve azınlık hakları kavramları daha çok görünür hale gelmiş ve bu alanda yapılan çalışmaların sayısında artış olmuştur.

2.1.3. Sosyal Devlet

Sosyal devlet kavramından önce sosyal devlet kavramı için önemli olan sosyal politika kavramının incelenmesi sosyal devlet anlayışının doğru değerlendirilmesi adına önemlidir. Sosyal politika kavramı, 19. Yüzyılda değişen ekonomik ve sosyal sistemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram sanayileşme sonucunda ortaya çıkan işçi problemlerinin yoğunlaşması ile önem kazanmıştır (Yalçıntaş & Tuna, 2011 s.21). Sosyal politika genellikle toplumun farklı sosyoekonomik düzeylerinde ortaya çıkan sosyal sorunların çözüme kavuşturulması, sosyal refahın sağlanması ve yaygınlaşmasını amaçlamaktadır. Sosyal politika kavramı kişi ve konu olarak iki farklı şekilde tanımlanmıştır. Kişi bakımından değerlendirildiğinde, sosyal politika ortaya çıktığı ilk dönemlerde sanayileşme sonrasında oluşan işçi sınıfı kapsamaktadır ancak sanayi devriminin ardından yoksulluğun toplumun daha geniş kesimlerine yansıdığı ifade edilmiştir (Yolcuoğlu, 2012 s.146). konu bakımından ise, gelir adaletsizlikleri, sosyal adaletsizlikler, ırkçılık, ayrımcılık, göç, cinsiyetçilik vb. konuları kapsamına alarak geniş bir çerçeveye sahip olmuştur (Bedir, 2014 s.8).

Bir diğer tanımlamaya göre sosyal politika sanayileşmenin yarattığı sorunların bir sonucu ve çözüm aracı olarak görülmektedir. Sosyal politika kavramının geniş kapsamda tanımlaması değerlendirildiğinde ise dar ve klasik bakış açısının aksine sosyal politikanın yalnızca işveren ve işçi bazında değerlendirilmediği bütün sosyal sorunların kapsamına aldığı görülmektedir. Burada sosyal politika, sosyal gelişme, sosyal adalet, sosyal denge ve sosyal bütünleşme gibi hedeflere sahiptir. (Özdemir, 2004 s.14). Bunun yanı sıra sosyal politikalar ve sosyal refah devleti toplumların gelişmesi ve refah düzeylerinin arttırılması adına önemli olsalar dahi sosyal

hizmetin olmadığı koşullarda eksik kalmaktadırlar. Sosyal hizmet, uygulama düzeyinde sosyal refaha göre daha geniş bir kapsama hitap etmektedir (Kongar, 2007 s.16)

Devletlerin ve toplumların geçirdiği değişim ve dönüşümlerin yanı sıra dönemsel olarak gerçekleşen olayların da sosyal refah ve sosyal politikalar üzerinde etkisi olmaktadır. Bu doğrultuda İkinci Dünya Savaşı sonrasında artan demokratikleşme isteği, hem "toparlanma" hem de "kapsayıcılık" taleplerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. En azından bazı hizmetlerle ilgili olarak "minimumdan" "optimuma" geçişi teşvik etmiş ve tüm paternalizmlerin tamamen yetersiz ve çağ dışı gözükmesini sağlamıştır. Savaşın ardından yazarlar, daha adil ve eşit bir toplum düzeni içinde işçi sınıfın hayatındaki değişimlerin doğrultusunda, yüzyılın başlarında sosyal hizmetlerin ne denli insan doğasını ilişkilendiren varsayımlarla şekil aldığını, iç gözlemlerden ziyade dış gözlemler üzerine inşa edildiğini ve bir sınıfın diğer sınıfın diğerinden beklediği davranış normlarına dayandığını ifade etmişlerdir (Briggs, 1961 s.257-258). Bu durum değişen talepler doğrultusunda sosyal politikaların üretilmesini doğurmuştur. Dolayısıyla sosyal politikaların arttırılması, geniş kapsama alınması da sosyal devlet anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Günümüzde modern sosyal politika, neredeyse bütün sosyal alanların ve bütün sosyal grupların problemlerini kapsamına almakta ve bunlara yönelik çözümler üretmektedir. Bunu gerçekleştirirken minör olarak bireylerin majör olarak da toplumun refah düzeyini yükseltmeyi amaçlamaktadır. Sosyal refah devleti, sosyal politikalar aracılığı ile vatandaşlarını ayırmadan toplumun bütün kesimlerinin sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, istihdam ve konaklama gibi sorunlarının çözümü görevini üstlenmekte ve burada sosyal politikayı çözümün en önemli araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir (European Commission, 2023).

Anayasal seviyede refah devleti anlayışının bahsi geçen ilk belge 1848 tarihinde Fransa Anayasasıdır. Bu anayasa ile, klasik haklar haricinde ekonomik ve sosyal haklara da yer verilerek sosyal devlet anlayışına öncülük edilmiştir (Özdemir, 2004 s.22). Sosyal devlet kavramı ise, ilk olarak 1941 yılında Archbishop Temple tarafından kullanılmıştır. Sosyal devlet kavramı, sosyal refahın sağlanması adına devletin ekonomiye etkin ve kapsayıcı müdahaleler yapmasını öneren devlet anlayışının açıklamasıdır. Sosyal devlet kavramının ele alınmasında ortaya çıkan bir diğer kavram ise refah devleti kavramıdır. Bazı görüşler sosyal devlet ve refah devleti kavramlarının birbirleri yerine kullanılabileceğini ifade ederken bazı görüşler ise bu iki kavramın aynı olguyu ifade etmediği üzerinde durmaktadır (Özdemir, 2023). Çalışmamızda bu iki kavramın da birbiri yerine kullanılabileceği görüşü üzerinden fikirler yürütülecektir.

Briggs'e göre refah devleti, "Pazar güçlerinin oyununu en az üç yönde değiştirmek için örgütlü gücün bilinçli bir şekilde siyaset ve yönetim aracılığıyla kullanıldığı devlet türüdür." Briggs aynı yazısının devamında refah devletinin üç farklı alanda etkin olduğunu söylemiştir. Bu alanlardan birincisi, bireylere ve ailelere, asgari bir gelir garantisi sağlanması; ikincisi, bireylere ve ailelere beklenmedik sosyal durumlar (hastalık, yaşlılık ve işsizlik vb.) sonucunda ortaya çıkan bireysel ve ailevi krizleri aşmalarını sağlamak ve bu konuda yardımcı olmak; üçüncüsü ise statü farkı olmaksızın bütün vatandaşlara belirlenen sosyal hizmetler aracılığı ile mevcut en iyi yaşam standartlarının sunulmasıdır (Briggs, 1961 s.228). Refah devleti anlayışı, ekonomik ve sosyal hakların kapsamının ve türlerinin artışını da beraberinde getirmiştir (Aktan, 1995 s.74). Refah devleti, vatandaşların ekonomik refahını arttırmayı amaçlarken aynı zamanda onların sosyal statülerinin ve toplumsal saygınlıklarının arttırılmasını da amaçlar (European Commission, 2023).

Bir diğer tanımlamaya göre refah devleti, sürdüreceği vergi ve ücret politikaları ile adaletli bir gelir dağılımı sağlanmasını görev edinen, korunmaya muhtaç dezavantajlı grupları gözeten, sosyal güvenlik ve istihdam politikalarını yönlendiren, eğitim, sağlık ve konaklama gibi vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik politikaları uygulamaya koyan ve çalışma hayatını düzene koyan önlemler alan modern devlet anlayışıdır (Serter, 1994 s.33).

Refah devletinin temel özelliklerini birkaç başlıkta toparlamak mümkündür:

- Refah devleti müdahaleci bir devlet anlayışına sahiptir. Ekonomik istikrarsızlık gibi durumlarda müdahalelerde bulunur ve ekonomik dengenin oluşturulmasını sağlar.
- Refah devleti düzenleyici bir devlet anlayışına sahiptir. İşçilerin haklarının sömürülmesinin önüne geçmek için asgari ücret uygulamaları, sosyal risklere karşı sosyal güvenlik ile sosyal yardım ve sosyal hizmetleri üstlenir.
- Refah devleti yeniden dağıtıcı bir devlet anlayışına sahiptir. Vergi politikalarında bulunan bazı araçlar ya da teknikler aracılığıyla gelir dağılımındaki adaletsizliğin önüne geçmeyi amaçlar
- Refah devleti girişimci bir devlet anlayışına sahiptir. Sadece kamusal mal ve hizmetlerin değil, özel mal ve hizmetlerin de üretimini üstlenmektedir.
- Refah devleti sosyal yardım devletidir. Tüm vatandaşlara asgari gelir ve hayat standardının garanti edilmesi adına sosyal yardımlarda bulunur ve sosyal hizmetlerin sağlanması görevini üstlenir.

- Refah devleti vatandaşların hak ve özgürlüklerinin sağlanması adına adımlar atar. Ekonomik ve sosyal hakların sağlanmasında etkin role sahiptir (Aktan, 1995 s.73-74).

Sosyal devlet veya refah devleti kavramı farklı kaynaklarda farklı tanımlamalara sahip olsa da tanımlamaların kapsamında incelenen amaçlar genellikle aynı olmaktadır. Toplumun refah düzeyinin arttırılması, vatandaşların en azından asgari düzeyde yaşam standardına ulaştırılması adına sosyal politikalar üretilmesi bu amaçlar arasında belirtilebilir. Sosyal devletler ürettikleri sosyal politikalar aracılığıyla vatandaşların belirlenen haklarına ulaşmaları doğrultusunda ilerlemeler kaydeder. Sosyal politikalarla yapılan düzenlemelerde dezavantajlı grupların korunmasını sağlamayı amaçlar. Sosyal devlet kavramı, yalnızca dezavantajlı gruplara değil toplumun bütün kesimlerine hitap eder.

Refah devleti düzeninin kurulmasından önceki sistemler vatandaşların ihtiyaçlarına yeterli cevabı verememiştir ve hak ihlallerinin doğmasına neden olmuştur. Örneğin liberal sistemde, belirli kurumlar sermaye ve üretim araçlarını ellerinde bulundurmakta ve ekonomik hayatı yönlendirmektedir. Devletin denetimini sağlayamadığı bu kurumlar hem tüketicilerin hem de çalışanların haklarını ve çıkarlarını gasp edebilmektedir. Bunun aksine sosyalist sistemde ise devletin olmadığı, işçi sınıfının baskın olduğu komünist bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır. Birbirinin tamamen tersi olan bu iki sistem vatandaşların ihtiyaçlarına yanıt verememiş aksine haklarının gasp edilmesine veya baskı altında kalmalarına neden olmuştur. Bu iki sisteme karşı olarak da refah devleti düzeni bulunmuştur (Özdemir, 2004 s.23-24).

Liberal ve sosyalist sistemlerin yetersizliği sonrasında kurulan refah devleti düzeni, liberal devletin bir anlamda üzerine bazı değişiklikler eklenmiş halidir. Sistem özünde liberaldir, fakat farklı yollarla piyasaya müdahalelerde de bulunmakta olduğu için, liberal devlet sisteminde olduğu kadar küçük bir devlet anlayışına sahip değildir (Özdemir, 2004 s.24). Bu durumun bir sonucu olarak günümüzde refah devleti, eskiden devletin gerçekleşen olaylar karşısında sadece seyirci kalmasına karşı çıkarak, devletin bu olaylar karşısında aksiyon alan konuma gelmesini sağlamış, toplumu düzenleyici ve şekil verici görevler üstlenmiştir (Serter, 1994 s.32).Burada önemli olan nokta devletin yapmış olduğu müdahalelerin, telafi edilemeyecek durumlar karşısında yapılmasıdır.

Batı'da gelişmiş modern devletler, vatandaşlarının yaşam standartlarını yükseltmek adına kaynakların dağıtımını gerçekleştirmektedirler. Sahip oldukları sermaye, milli gelirin yüksek olmasını ve bu gelirin vatandaşlara daha iyi dağıtılmasını sağlamıştır. Bu nedenden ötürü Batılı

modern devletler, refah devletinin sahip olduğu sosyal politikaların uygulamasını eksiksiz yürütebilmektedirler. Bu doğrultuda Batı'nın modern devlet anlayışı, prensip olarak refah devleti kapsamında değerlendirilmektedir (Gilbert & Terrell, 1998 s.11-12).

Modern refah devletinin ortaya çıkışında dört dönem öne çıkmaktadır:

- 1880 öncesi birinci dönemde, paternalist düşüncenin hakim olduğu, problemlerin çözümünde ailelerin, hayırseverlerin, bireylerin gönüllülükle sorumluluk aldığı bir sistem hakimdir.
- 1880-1945 yılları arasındaki ikinci dönem ise sosyal sigorta dönemi olarak ifade edilebilmektedir. Bu dönemde işçiler, finansmanına zorunlu olarak dahil edildikleri sosyal sigorta kurumları tarafından korunmaktadır.
- 1945-1975 yılları arasında geçen üçüncü dönem refah dönemi olarak belirtilmiştir. Bu yıllar arasında refah devletinin fonksiyonları ve kapsamının genişlediği, gelirin sürekliliğinin sağlanması ve hayat standartlarının yükseltilmesinin amaçlandığı görülmektedir.
- Dördüncü ve son dönem ise 1975 yılı sonrasını kapsamaktadır. 1975 yılı sonrasında refah devleti anlayışının sorun yaşadığı ve yeniden yapılandırılma için çalışmaların yapıldığı görülmektedir (Özdemir, 2023).

Geçmişi 1880'li yıllara kadar giden refah devleti, Amerikan Büyük Ekonomik Buhranı ve sonuncunda ortaya çıkan işsizlik ve yoksulluğun, başka ülkelere de yansımasıyla bütün bu kaos ortamının çözümü olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1975 yılında kadar gelişen, başarılı ve modern bir devlet türü olarak değerlendirilmekte ve aynı zamanda "Keynezyen Refah Devleti" olarak da adlandırılmaktaydı. İletişim araçlarının yaygınlaşması ve gelişen teknolojik imkanlar sonucu artan küreselleşme sonrası refah devletleri buhrana girmiş olsa da sonrasında kısmen de olsa toparlanmış ve diğer sosyal politika sağlayıcılarla birlikte işlevlerini yerine getirmeye devam etmiştir.

Geçmişten günümüze değişen devlet yapısı her dönemde devletlere ve vatandaşlara farklı sorumluluklar yüklenmesini ortaya çıkartmıştır. Sosyal devlet kavramı da bu doğrultuda temellerinin atıldığı ilk günden bugüne dek farklı özelliklere sahip olmuş ve bu özellikleri çerçevesinde sosyal politikalar üretmiştir. Sosyal devletin değişmesi ve gelişmesi ile farklılaşan devlet politikaları vatandaşlığın ve vatandaşlık haklarının farklı boyutta ele alınmasını

sağlamıştır. Bunun bir sonucu olarak vatandaşlık kavramı değişmiş ve yeni özellikler kazanmıştır. Azınlık, vatandaşlık ve insan hakları kavramları da bu doğrultuda birbiri ile ilişkili olarak değişim göstermişlerdir. Azınlık hakları insan hakları kapsamına alınmış ve devletlere vatandaşlarına bu temel insan haklarını yerine getirmeleri adına yükümlülükler verilmiştir. Devletin yeni yükümlülükleri, yeni politikalar üretilmesini beraberinde getirmiş ve devlet yeni politikalarıyla birlikte azınlık haklarını toplumsal uyum içerisinde sağlamak durumunda kalmıştır. Sosyal devlet burada ürettiği politikalar ile azınlıklara yönelik önyargıların, kültürel yaşantılarını kısıtlayıcı etmenlerin önüne geçmeye ve azınlıkların toplumsal görünürlüklerini arttırmaya çalışmıştır. Bunun sonucu olarak atılan adımlar toplumsal değişimleri beraberinde getirmiştir. Örneğin Türkiye'de 2000 sonrası azınlık haklarının genişletilmesi kapsamında atılan adımlar ile azınlıklara yönelik negatif söylemlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Sosyal refah devleti olma ve Avrupa Birliği'ne girme amacıyla atılan bu adımlar, azınlık vatandaşların haklarında genişlemeleri sağlamış ve vatandaşlık kavramının çerçevesinin genişlemesi sonucunu doğurmuştur. Özgürlüklerin arttırılması ve yaşanan siyasi değişimler toplumsal yaşamda ve akademik alanda değişimler yaratmıştır.

Akademi ve siyaset ilişkisi üniversitelerin ilk kurulduğu dönemlerden itibaren olağan bir durum olarak görülmektedir. hatta öyle ki akademinin siyasetten etkilenmesi sıradan bir durum olarak değerlendirilirken siyasetin akademiden etkilenmesi durumu nadiren görülmektedir. 2000 sonrasında Türkiye'de yapılan lisansüstü çalışmalarda bu doğrultu da devletin attığı adımların bir sonucu olarak 2000 öncesine göre bazı farklılıklar göstermiştir. Sosyal hakların kapsamının genişlemesi doğrultusunda artan özgürlükler, özgür düşünce ortamının gelişmesini sağlamış ve akademik alanda daha özgün ve özgür fikirler ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Dolayısıyla sosyal refah devletlerinin geliştirdikleri sosyal politikalar, sosyal adalet ve sosyal refah ortamının gelişmesini sağlamış ve bu doğrultu da toplumsal değişimler ortaya çıkmıştır. Toplumsal değişimler ve sosyal politikalar üniversite yapılarında da değişiklikler oluşturmuştur. Sosyal devlet politikalarının bir ayağı olarak eğitimin yaygınlaştırılması üniversite eğitimini de kapsamaktadır. Örneğin Türkiye'de yaşanan politika değişimleri sonucunda 1960'lı yıllarda üniversite öğrencilerinin sayısı iki katına çıkmıştır (Ahmad, 2011 s.173).

2000 sonrasında küreselleşme ile dünyada yükseköğretim yaygınlaşmış, bilgi toplumuna geçiş süreçlerinde dünya genelinde 1985 yılında neredeyse 20 milyon olan yükseköğretim öğrencilerinin sayısı, 2000'lerin ortasında 150 milyona yaklaşmıştır (Yavuz, 2012 s.1). Bu

doğrultu da ülkemizde de artan üniversite sayıları 2000 sonrasında oldukça fazladır. 1980 yılında Türkiye'de 19 olan üniversite sayısı 2018 yılında 77'si özel üniversite olmak üzere 207'ye çıkmıştır (Tezcan, 2019 s.104). Ancak 2000 sonrasında özel üniversitelerin sayısının bu denli artış göstermesi üniversitelere olan bakış açılarını ve üniversitelerin misyonlarını değiştirmiştir. Üniversitelerin sistemlerinin şirket gibi işlemesi, eğitim kurumları zihniyetinden uzaklaşarak işletme mantığında yönetilmeleri ve öğrencilerin müşteri olarak görülmeleri sonucunda özel üniversiteler eğitimin ticarileştirilmesi durumunu ortaya çıkartmıştır. Burada ortaya çıkan ticarileşme süreci yalnızca öğrenci hedefli değil, sosyal sermayenin ilişkiler faktörünün önem düzeyinin artması ile üniversitelerde yürütülen akademik çalışmaların bu ilişkiler bazında belirlenmesi ve akademisyenliğin niteliğinin azalması nedenleriyle de eleştirilerin odağı olabilmektedir (Tezcan, 2019 s.104).

2.2. Sosyal Refah Düşüncesinin Gelişiminde Rol Oynayan Bir Anlayış: Sosyal Adalet

2.2.1. Sosyal Refah ve Sosyal Adalet

Refah devletinin ortaya çıkışında ve gelişmesinde belirli kavramların ve olguların öne çıktığı görülmektedir. Bu kavramlar bazı görüşlere göre önem kazanmaktadır. Örneğin refah devletinin politikalarının arkasındaki temel motivasyonun, sanayileşmenin sonucunda oluşan zorluklara karşı kamu veya seçkin tepkileri olarak ortaya çıkan insancıl düşünceler olduğu ifade edilmektedir. Bu doğrultu da hümanizm, sosyal adalet ve demokrasi gibi olgular refah devletinin motivasyonları olarak gösterilebilmektedir.

Burada öne çıkan önemli kavramlardan biri de sosyal adalettir. 1990'lı yıllardan sonra siyasi gündemde daha çok duyulmaya başlanan bu kavram, devletin sistemini bütün vatandaşlarına asgari hayat standardını sağlamaya dayalı kurması olarak belirtilebilir. Sosyal adalet kavramının daha çok duyulmaya başlanmasının nedenleri; 90'lı yıllardan sonra vatandaşlar arasındaki gelir farkının refah düzeyi yüksek sanayi ülkelerinde de genişlemesi, küreselleşme, bireyselleşme ve demografik değişimlerle, Batı'nın refah devletlerinin, yüksek oranda yeniden yapılanmaya yönelik baskıya maruz kalmasıdır (Merkel, 2002 s.59).

Sosyal devlet, vatandaşlarının refah seviyesini yükseltmek adına sosyal politikalar üretmektedir. Bu politikaların üretilmesindeki asıl amaç, vatandaşların insan onurlarının korunmasıdır. Bu doğrultuda sosyal adalet ilkesi de önem kazanmaktadır çünkü üretilen sosyal politikalar, sosyal adalet ilkesi doğrultusunda bütün vatandaşların eşit ve adil olarak sosyal

hizmetler ve haklardan yararlanması üzerine kurulmaktadır. Sosyal adalet ilkesinin ihmal edilmesi sistemdeki bütünlüğü bozar ve insan onurunun zedelenmesine neden olur. Yalnızca bir grubun haklarının korunması da sosyal adalet ilkesinin ihmal edilmesine örnek olarak gösterilebilmektedir. Bu kapsamda devletin bütün vatandaşlarının haklarını yerine getirmesi ve azınlık haklarının göz ardı edilmemesi sosyal adaletin esaslarındandır.

Sosyal adaletin gerçekleştirilmesi ve sosyal refahın sağlanması adına azınlıklar alanında etkin role sahip olan alanlardan biri de sosyal hizmettir. Sosyal hizmet azınlık haklarının yerine getirilmesi ve toplumun her tabakasının sosyal refah hizmetlerine erişebilmesi adına çalışmalar yapmaktadır[1]. Toplumun her bireyinin refah seviyesini arttırmayı hedefleyen sosyal hizmet bir sosyal haktır. Sosyal hak, vatandaşlara devlete yönelik hak talebinde bulunma imkanı sağlamaktadır. Bu hak talebinin karşılanması ve sosyal risklerin önüne geçilmesi sosyal devletin yükümlülüklerindendir. Devletin buradaki görevi yalnızca hakların korunması değil bu hakların toplumun her ferdine erişiminin sağlanmasında görev alacak sosyal hizmetlerin de örgütlenmesinin sağlanmasıdır. Dolayısıyla sosyal adalet, sosyal hakları doğurmakta ve bunun sonucunda dezavantajlı grupların çıkarlarının korunmasını sağlamaktadır (Çoban Kaynak, 2017 s.257-258) .

Sosyal adalet kavramı, toplumdaki tüm bireylerin asgari yaşam düzeyine sahip olması olarak ifade edilmesinin yanı sıra tüm insanların eşit değere ve temel ihtiyaçlara sahip olması ve yaşamsal fırsatların toplumun her kesimine adaletli şekilde yayılarak haksızlıkların ortadan kaldırılması olarak da ifade edilmektedir (Barker, 1999; Craig, 2002 s.671). Sosyal adalet kavramı kapsamında değerlendirildiğinde azınlıklara sağlanacak olan haklar, temel vatandaşlık ve insan haklarıdır. Bu doğrultuda 1990 sonrasında gelişen refah devleti politikaları, vatandaşlık kavramı ve insan hakları söylemlerinin artması ile uluslararası düzeyde geliştirilen belgelerde de azınlık hakları insan hakları kapsamına alınmıştır. Azınlık haklarının insan hakları çerçevesinde ele alınması, azınlıklara sağlanacak olan hakların geniş çerçevede bir bütün olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde olduğu gibi insan hakları evrensel bir bütündür ve bütün insanlar herhangi bir ayrım gözetmeksizin insan onuruna yakışacak şekilde yaşam sürme hakkına sahiptir (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948). Bu çerçevede devletlerin azınlıklara sağlayacakları haklar, insan haklarının ayrılmaz bir bütünüdür ve sosyal adaletin sağlanması için önem verilmesi gereken

[1] Sosyal hizmetin bu alanda yaptığı çalışmalar ve azınlık haklarının yerine getirilmesine ilişkin kullanılan uygulama yöntemleri çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak verilmiştir.

esaslar bulunmaktadır. Bu esasların sağlanması ve ideal toplum düzeninin kurulması ve sürdürülmesi adına sosyal adaletsizlikler ve insan hakları ihlallerine karşı savaşan sosyal hizmet önemli rol oynamaktadır. Sosyal adaletin sağlanması adına sosyal hizmet uygulamasında sosyal devletin işlevi ve sosyal refah politikaları dayanak oluşturmaktadır (Küçükkaraca, 2010 s.43-44). Sosyal adalete toplumun bütün kesimlerinin eşit olarak erişiminin sağlanması bir sistemin sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir. Devletin refah politikalarını oluşturması, bu politikaların hizmet sağlayıcı kurumlar aracılığı ile vatandaşlara hizmet olarak sunulması ve tüm bunların sonucunda toplumsal refahın yükseltilmesi ile sosyal adaletin sağlanması mümkün olabilmektedir.

Sosyal refah devletinin gelişmesi ve sosyal adalet politikalarının işlevselliğini arttırması toplumsal gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Toplumsal gelişmeler örneğin; azınlıkların toplumsal görünürlüğünün artması, azınlıklara yönelik toplumsal kalıpların değiştirilmesi ve aslında bu toplumsal yargıların mesnetsiz olduğunun farkındalığının sağlanmasıdır. Toplumsal gelişmeler sonucunda ise azınlıklara yönelik algıda değişimler yaşanmıştır. Bu doğrultuda bakıldığında sosyal adaletin sağlanması, toplumsal değişimleri beraberinde getirmiştir. Gelişen özgürlük ortamı, kişilerin kendilerini ve kültürlerini ifade etmek için daha fazla fırsata sahip olması, hem insan haklarının yerine getirilmesini sağlarken hem de toplumsal düzenin eşitlik çerçevesinde kurulmasına imkan sunmaktadır. Sağlanan bu toplumsal barış ortamında akademik çalışmalarda da değişimler gözlemlenebilmektedir. Çünkü üniversiteler kuruldukları toplumların siyasi ve sosyal yapısından etkilenmektedirler ve her ne kadar bilim bağımsızdır ifadesi ile çelişse de toplumsal bakış açıları, söylemler ve önyargılar akademik alanda yapılan çalışmalarda etkili olmaktadır (Tezcan, 2019 s.111).

2.2.2. Sosyal Refah ve Eşitlik

1930 yılında yayınladığı "Hukuk Devleti ya da Diktatörlük" isimli çalışması ile Herrman Heller, liberal hukuk devleti anlayışının yalnızca sosyal hukuk devleti doğrultusunda gelişirse diktatörlüğe dönüşümünün engellenebileceğini söylemiştir. Heller, liberal devlet ve sosyal devlet arasındaki farkın eşitlik ilkesinin farklı anlaşılmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. O'na göre liberal devletteki eşitlik anlayışı, bireylerin eşitlik hakkını kullanabilecek durumda olup olmadıklarına önemsenmeksizin herkesin eşit haklara sahip olduğu şeklen bir eşitlik anlayışıydı. Bunun yanı sıra sosyal hukuk devletinde bulunan eşitlik anlayışı Heller tarafından, şekil olarak hukuksal eşitlik değil gerçek manada özgürlüğün eşitliği olarak ifade edilmiştir. Bu nedenden ötürü sosyal devlette yasa koyucular, toplumsal olarak dezavantajlı konumda olan

bireylerin, gerçek manada özgürlüğe ulaşmalarını ve haklarının gasp edilmesi durumuna karşın hukuksal olarak koruma altına alınmalarını sağlamakla yükümlüdür (Gören, 2000 s.3-4).

Federal Alman Anayasa Mahkemesinin kurallarına göre sosyal devlet prensipleri, devletleri sosyal adaletle yükümlü kılmaktadır. Devlet sosyal farklılıkların düzenlenmesi ve bu doğrultuda adil bir sosyal düzen sağlama yükümlülüğü vardır. Federal Anayasa Mahkemesine göre, "sosyal devlet ilkesi, büyük oranda vatandaşlar arasındaki sosyal eşitsizliklerin giderilmesi ve Anayasanın en üstün ilkesi olan insan onurunun korunmasına ve güvence altına alınmasına hizmet eder." Bu doğrultuda gerçek manada eşitliğe ve insan onuruna bağlılık kesinleştirilmiş olmaktadır. Bütün vatandaşlar din, dil, ırk, cinsiyet vb. ayrım yapılmadan, bireylerin şahsi değerleri öne çıkartılarak insan onuru ön plana alınmaktadır. Bunun aksi durumlar sosyal eşitsizliğe yol açmaktadır ve bu da sosyal adalet ilkesine aykırıdır. Bireyler arasındaki sosyal eşitsizliklerin giderilmesi doğrultusunda Ridder'in belirttiği sosyal devlet ilkesinin iki kolu ortaya çıkmaktadır: devletin sosyal sorumlulukları ve temel hakların sosyal bağlılığı (Gören, 2000 s.5-6).

Sosyal refah, bir toplum içerisinde bulunan bütün vatandaşların en azından asgari düzeyde refah seviyesinin yükseltilmesini ve sosyal adaletin sağlanmasını amaçlar. Refah devletinde amaç bütün vatandaşlar için fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. Fırsat eşitliğine ulaşabilmesi adına dezavantajlı grupların desteklenmesi gerekmektedir. Doğal hukuk teorisine göre, sosyal adalet iki ilkenin dengesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlar hakların eşitliği ve kişilerin saygınlığı ve özgürce karar verebilen insanın sosyal doğası (Konečný, 2020 s.433)

Sosyal devlet, özgürlükten daha çok eşitlik sağlanmasına yönelik adımlar atar. Burada esas nokta sosyal devletin özgürlükleri korumaya ilgisiz olması değil tam tersine vatandaşların çıkarlarının dengeye ulaşmasında özgürlüğün birlikte değerlendirilmesidir. Toplumun bütün kesimleri için özgürlük, fırsat eşitliğine ulaşabilmesi adına dezavantajlı grupların desteklenmesi anlamına gelmektedir. Burada sosyal devletin temel taşı, maddi kaynakların gerçekten yardıma ihtiyacı olan gruplara yoğunlaştırılmasıdır. Sosyal devletin, herkese şematik olarak eşitlik uygulamak yerine, sosyal eşitleyici bir sistemsel adalet hedeflenmektedir. Burada esas nokta bütün vatandaşlara kendisine düşenin verilmesidir. Eşitlik kapsamında değerlendirilecekler sosyal devlet ilkesine göre ölçülmeli ve sosyal eşitlik esas olmalıdır (Gören, 2000 s.39-40).

Walzer'e göre "çok sayıda dağıtım, çok sayıda dağıtım aracı, çok çeşitli dağıtım kriterleri ve dağıtılması gereken çok sayıda mal ve kaynak bulunmaktadır". Eşitlik ilkesi doğrultusunda

dağıtılacak olan bu kaynak ve malların (vatandaşlık, sosyal güvenlik, refah, para vb.) tek bir dağıtım mantığı içerisinde vatandaşa sunulması doğru değildir. Her mal ve yaşam alanı kendi dağıtım kuralına sahiptir ve her alanın kuralı diğerini ihlal etmemelidir. Bu özellikle maddi kaynaklar için geçerli olmaktadır. Sosyal adalet kapsamında, dağıtımı paraya bağlı olmayan sağlık ve eğitim hizmetlerinin vatandaşa sunulması sosyal politika alanında eşitli ilkesi ve ihtiyaçlar doğrultusunda yapılmalıdır (Merkel, 2002 s.64).

Kısaca sosyal refah sisteminde eşitlik, her vatandaşın her hizmetten eşit olarak pay alması olarak değil her vatandaşın sağlanan hizmetlerine her birinden ihtiyacı oranında pay almasıdır. Böylece toplumun zayıf kesimleri güçlendirilmekte ve toplumsal refah yükselmektedir.

2.3. Vatandaşlık

2.3.1. Vatandaşlığın Tarihsel Gelişimi

Bir siyasal topluluğun parçası olmaktan ötürü ortaya çıkan hak ve yükümlülüklerin bütününe vatandaşlık denmektedir. Vatandaş (citizen) kavramı, etimolojik olarak Antik Yunanda şehir devletleri manasına gelen “city” veya “cite” kavramlarından türetilmiştir. Bireyin bu şehir devletlerinin bir üyesi olduğunu ifade eden “citoyen” veya “citizen” kavramları vatandaş kelimesinin kökenini oluşturmaktadır (Boineau, 1998 s.109). Bu kavram en temel ifadesi ile, kişilerin mensubu olduğu devletle ilişkisini betimleyen bir kavramdır.

Vatandaşlık kavramı, modern olarak ilk kez Fransız Devrimi’nin gerçekleşmesinde rol alanlar tarafından aristokratik ayrıcalıkların sona erdiğini ve sembolik de olsa eşitliğin artık hüküm süreceğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Modern vatandaşlık, kişilerin devlete karşı olan yükümlülüklerini ve devletlerin onlara sağlaması gereken hakları ifade eden bir kavramdır. Bu kavram, modern ulus-devletlerin oluşum süreçlerinde, yönetici gruplar tarafından toplum üzerinde üstünlük kurmak amacıyla kullanılan ideolojik bir aygıta dönüşmüştür. Modern vatandaşlık kavramı, 1950’lerden sonra artan uluslararası göçler, nüfus değişiklikleri ve küreselleşme ile çok etnikli ve çok kültürlü bir boyut kazanmıştır. Bu nedenden ötürü homojen olmayan toplumların gereksinimlerine tamamıyla yanıt vermekte zorlanmaktadır. Yaşanan küresel değişimler sonucunda, bugünlerde yalnızca ulusal nitelikte vatandaşlık anlayışı değil, çoğul vatandaşlık, çokkültürlü vatandaşlık, ulusötesi vatandaşlık, ulusaşırı vatandaşlık, ekolojik vatandaşlık gibi farklı vatandaşlık anlayışları karşımıza çıkmaktadır (Kaya, 2005 s.37).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler, modern vatandaşlık kavramında da bazı değişikliklere neden olmuştur. Bu yaşanan değişiklikler toplumsal vatandaşlık kavramının refah devleti kapsamında kurumsallaşmasını da beraberinde getirmiştir. Burada vatandaşlık kavramının yaşadığı değişimler ve bu kavramın değerlendirilmesi adına önemli fikirleri olan ve bu fikirleri günümüzde hala geçerliliğini koruyan sosyolog T.H. Marshall öne çıkmaktadır. Marshall vatandaşlık kavramını, medeni haklar, siyasi haklar ve sosyal haklar olarak adlandırdığı üç bölüme ayırmaktadır. Medeni haklar, bireysel özgürlük için gerekli olan haklardan (ifade, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk sahibi olma ve geçerli sözleşmeler yapma hakkı ve adalet hakkı) oluşmaktadır. Adalet hakkını diğerlerinden ayrı bir yere koyan Marshall, bunun kişinin tüm haklarını diğerleriyle eşit şartlar altında ve hukuka uygun olarak savunma ve ileri sürme hakkı olduğunu söyler. Bu nedenle medeni haklarla doğrudan ilişkili olan kurumların adalet mahkemeleri olduğunu belirtir (Marshall & Bottomore, 1992 s.8).

Marshall, vatandaşların seçme ve seçilme hakkı veya örgütlenme haklarını siyasi haklar kapsamında değerlendirmiş. Sosyal haklarla ise, vatandaşların ekonomik refah, güvenlik ve toplumda standardize edilmiş yaşam şartlarına sahip olma ve medeni bir varlık olarak yaşama hakkı gibi hakları kapsamına almıştır. Marshall sosyal haklarla yakından bağlantılı kurumların eğitim kurumları ve sosyal hizmetler olduğunu ifade etmiştir (Marshall & Bottomore, 1992 s.8).

Marshall, bu üç bölümü vatandaşlık kavramının değişime uğradığı üç zaman periyodundan yola çıkarak değerlendirmiştir. 18. Yüzyılda, esas olarak bireylerin yasal statüleri ve medeni hakları konu alındığından medeni haklarda ilerlemeler yaşanmış ve bu hakların resmi mahkemeleri tarafından savunulacağını öne sürmüştür. İkinci olarak, 19. Yüzyılda işçi sınıfının parlamento süreçlerine daha fazla katılımı adına haklar sağlandığından ötürü siyasi haklar alanında önemli ilerlemeler kaydedildiğini ifade etmiştir. Son olarak ise 20. Yüzyılda artan refah talepleri ve bunun sonucunda sosyal hakların genişlemesine dikkat çekmiştir (Turner, 1990 s.191).

Poulantzas'ın bakış açısından Marshall'ın vatandaşlık kavramı ile ilgili görüşleri şu yöndedir; vatandaşlık ona göre merkezi kapitalist devletlerin, bu sisteme karşı olan gruplara birtakım tavizler ve haklar vererek kendi eksenine çekme amacıyla kullandığı bir ideolojidir. Bazı diğer düşünürler ise, Marshall'ın odağında yalnızca refah devletinin sunduğu medeni, siyasal ve sosyal haklar olduğu, kültürel haklar konusu ile ilgilenmediği gerekçesiyle eleştirmektedirler. Buna benzer olarak Bottomore, Marshall'ın toplumsal cinsiyet, azınlıklar, insan hakları gibi konularda yetersiz kaldığını ve gereken ilgiyi göstermediğini ifade etmektedir (Kaya, 2005 s.39).

Marshall'ın görüşlerine eleştirisel yaklaşan düşünürlerden biri de Brayn S. Turner'dır. Turner'ın aktif/pasif ayrımına göre vatandaşlık hakları yönetenlerden ya da yönetilenlerden gelen hareketler sonucu oluşmaktadır. Bu ayrım pek çok sosyal bilimci tarafından benimsenmesine rağmen Turner'ın ikinci vatandaşlık kriteri özel/kamusal ayrımı, cinsiyetçilik tartışmalarına neden olması gerekçesiyle özellikle feminist düşünürler tarafından eleştirilmektedir (Kaya, 2005 s.41).

Kamusal alan ve özel alan kriteri, vatandaşların kamusal alanlarda müşterek değerler doğrultusunda bir araya gelmelerini, özel alanlarda ise şahsi seçimleri ve geleneklerini sürdürmelerini ifade etmektedir. Bu görüşe göre, kamusal alanlarda çoğunluk tarafından yaratılan hukuksal, politik ve ekonomik yapılara azınlık vatandaşlar mutlak itaat göstermelidir ancak kendi kişisel alanlarını (din, aile, kültür vb.) ilgilendiren konularda özgür olma hakları bulunmaktadır. Fakat bu durum azınlık grupların kendi içlerine kapanmalarına ve kültürel etkileşimlerin engellenmesine neden olmaktadır. Burada yalnızca feminist görüşün aksine bu durumdan kadınlar haricinde etnik, dilsel, dinsel azınlıklar gibi gruplar da etkilenmektedir (Kaya, 2005 s.41).

Günümüzde değişen devlet yapıları ve küreselleşmenin etkisiyle çeşitli farklı vatandaşlık türleri ortaya çıkmıştır. Örneğin bireylerin çalışmak için farklı ülkelere gitmeleri veya anavatanlarından uzak başka ülkelerin vatandaşları olmaları hem yaşadıkları ülkelere hem de geride bıraktıkları memleketlerine bağlılık duymalarını beraberinde getirebilmektedir. Bireylerin siyasal olarak bu iki ülkeye de sorumlulukları bulunması durumu çifte vatandaşlık olarak değerlendirilebilmektedir. Ayrıca çokkültürlü bir toplum içerisinde yaşayan azınlık vatandaşlar çokkültürlü yurttaşlık kapsamında, yaşamını sürdürdüğü ülkenin yasaları tarafından onlara tanınan siyasal, sosyal ve kültürel haklardan faydalanarak siyasi katılımını kültürel doğrultu da ürettiği söylemler üzerinden gerçek kılabilir (Kaya, 2005 s.42; Kymlicka, 2011).

Ulus-devletin genellikle bir ulus üzerine inşa edilmesi, ortak tarih, ulusal marşlar ve geçmişte yaşadıkları topraklar uğruna verilen canlar, devlet içerisinde bulunan vatandaşların birbirleri ile daha çok bağlanmalarına ve azınlıklar gibi "onlardan olmayanların" toplumun dışında tutulmasına neden olabilmektedir. Günümüzde homojen yapısını kaybeden devletler, ulusal vatandaşlık kavramından uzaklaşmaktadırlar. Bunun nedeni ise farklılaşan toplum yapısında ulusal vatandaşlık kavramının yetersiz kalmasıdır.

Bu yetersizliğin ortadan kaldırılması adına alternatif olarak ortaya çıkartılan bir diğer vatandaşlık kavramı ise anayasal vatandaşlıktır. Almanya'daki vatandaşlık tartışmalarında ortaya çıkan anayasaya bağlılık teriminin uyarlanması ile gündemimize giren bu kavram, esas olarak adil hak ve sorumluluklara sahip vatandaşların oluşturduğu, herhangi bir yerel veya alt kimlik kullanılmadan, ulus içerisinde evrensel bir üst kimliğin oluşturulmasını hedeflemektedir (Kaya, 2003 s.172). 1979 yılında Batı Almanya'da milliyetçiliğin sebep olduğu veya olabileceği olumsuzlukların önüne geçmek adına ilk kez Dolf Sternberger tarafından ortaya çıkarılan bu kavram, Jugen Habermas tarafından küresel ölçekte tanıtılmıştır (Çınkara & Bölükoğlu, 2020 s.19). Farklı yaşam biçimlerinin barışçıl ortaklığı Habermas'a göre ancak anayasal vatanseverliğin oluşturulması ile mümkün olmaktadır. Bununla birlikte anayasal vatanseverlik, mantığa, adalete, özgürlüğe, yurttaşların oluşturduğu ulus-devlete ve çeşitliliğin müsamaha ile sağlandığı ulus-ötesi hür cumhuriyete bağlılığı ifade etmektedir (Aktaran, Kaya, 2003 s.172). Kültürel, yaşamsal, dilsel, dinsel, ırksal vb. farklılıkların tanınması ve bu farklılıkların geliştirilmesi haklarının garanti altına alındığı Avrupa Birliği vatandaşlığı anlayışı da Habermas'ın anayasal vatandaşlık önerisinden esinlenmektedir. Bu kapsamda AB üyesi ülkelerin vatandaşlarına kendi ülkelerinin vatandaşları olmaları haricinde Avrupa Birliği çatısı altında ortak bir anayasal vatandaşlık hakkı sağlanmaktadır (V. Coşkun, 2009).

Anayasal vatandaşlıkta esas nokta vatandaşların din, dil, ırk, mezhep fark etmeksizin nereden geldiklerine bakılmadan yaşamlarını sürdürdükleri devletlerin anayasal olarak vatandaşları olarak sayılmalarıdır. Azınlık grupların toplumun diğer kesimlerinden soyutlanmalarının önüne geçerek, onlara kendilerini ifade hakkının tanınması, kendilerini geliştirebilecekleri ve kültürlerini koruyabilecekleri fırsatların sağlanması anayasal vatandaşlık açısından önemlidir. Bu nedenle azınlıklara yönelik problemlerin çözülmesi adına eski politikaların sürdürülebilirliğinin olmadığının anlaşılması anayasal vatandaşlık kavramını öne çıkartan sebeplerden biri olmuştur.

Çokkültürlülük kapsamında geliştirilen teorileri yetersiz görmesi nedeniyle Habermas, anayasal vatandaşlık teorisini desteklemiştir. Azınlıkların sahip oldukları temel haklarının ve bireyselliklerinin korunmasının yolunun bu azınlıkların grup kimliklerinin toplumsal olarak tanınmasından geçtiği yönündeki yaklaşımlara katılsa da Habermas, azınlıkların toplumsal kimliklerinin nesli tehlike altında bulunan canlılara yapılan şekilde korunma altında alınmasının günümüz koşullarında geçerliliği olmayacağını ifade eder. Kültürel mirasların korunması ve yeniden üretme adına adımlar atılmasının azınlık vatandaşların inisiyatifine

bırakılması gerektiğini belirtmekte ve kültürlerin yeninden üretmesi için başarılı adımlar atılabileceğini ancak anayasal devletin herhangi bir garanti sağlayamayabileceğini eklemektedir (Habermas, 1996 s.130). Habermas, anayasal vatandaşlık kavramının ulus temelli birliktelik olan ulus vatandaşlık kavramının önüne geçebileceğini savunmuştur.

2.3.2. Sosyal Haklar

Sosyal devlet, vatandaşlarının refah seviyelerini en azından asgari düzeye ulaştırmakla görevlendirilmiş devlet sistemi olarak ifade edilebilmektedir. Sosyal devlet vatandaşlarına bu hizmetleri sağlarken bunları anayasal haklara dayandırmaktadır. Yani sosyal devletin vatandaşlarına sunduğu hizmetler sadaka veya hayır olarak değil, vatandaşların anayasal hakları olarak sağlanmaktadır. Liberal devlet anlayışına göre ise sosyal haklar kapsamında yapılacak destekler, yardım dernekleri aracılığıyla da yapılabilmektedir. Ancak bu sistemde sosyal yardımlar yetersiz ve sınırlı kalabilmektedir. Bundan ötürü zaman içerisinde değişen talepler sonucu burada sağlanan sosyal haklar hayırseverlerden alınan destekler olmaktan çıkıp devletten istenen haklar haline gelmişlerdir. Sosyal hakların bu şekilde sağlanmasının insan onurunun korunması adına önemli olduğunu ifade edilmiştir (Şenkal, 2005 s.47).

Sosyal haklar, ekonomik refahı ve güvenliği sağlamasına karşın, devletin sosyal refah yardımları ile aynı manaya sahip değillerdir. Marshall, refah haklarının yalnızca dezavantajlı gruplar içerisindeki bireyler üzerinde değerlendirildiğinde anlam kazandığını sosyal vatandaşlığın ise kişiler toplumun üyesi olması ile hak olarak kazanıldığını ifade eder. Sosyal vatandaşlıktan dolayı sağlanan haklar, sosyal hizmetler veya temel hizmetlerden faydalanmak değil, toplum içerisindeki asgari yaşam standartlarına uygun modern bir yaşam sürme şeklindeki devletin toplumun bütün kesimlerini kapsayan uygulamalarını ifade eder (Lake & Newman, 2002 s.110).

20. yüzyıldaki tanımlamasıyla, refah, güvenlik, eğitim, sağlık gibi haklardan bir araya gelen sosyal haklar, geleneksel olarak değerlendirilen hakların aksine bazı tartışmaların konusu olmaktadır. Sosyal hakların, bireylerin halihazırda sahip oldukları hakların bir bölümü olarak kabul edilip edilmeyeceği, sivil ve politik haklarla uyumu konusunda tartışmalar vardır.

Eşitlikçilik anlayışına sahip bireyler, toplumda süregelen eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını isterlerken bu eşitsizlikleri ortaya çıkartan piyasa sistemlerine de müdahalenin gerekli olduğunu söylerler. Burada eşitlikçiler devletin aktif olarak görev yapmasını istemektedirler. Hümanistler ise bunun aksine servet dağılımının eşitsizliği ile ilgilenmez dezavantajlılara odaklanırlar.

Hükümetin, bu dezavantajlı gruplara müdahale etmesi gerektiği söylerler. Ancak bunun haricinde hümanistlerin, yoksulluğun giderilmesi haricinde, ekonomik olarak aktif bir hükümet tercihleri bulunmamaktadır. Bu doğrultu da eşitlikçiler refahın sağlanmasının vatandaşların sosyal bir hakkı ve vatandaşlığın normal bir unsuru olduğunu öne sürmektedir (Feldman & Steenbergen, 2001 s.661).

Marshall ise sosyal vatandaşlık kavramı ile ekonomik refah, sosyal güvenlik hakkı, asgari geçim hakkı ve çağdaş yaşam sürme haklarının bütününü kapsamak istemiştir (Marshall & Bottomore, 1992 s.78). Sosyal vatandaşlık kavramı ile toplumsal barış ve ilişkilere değinilmekte, vatandaşlar arsındaki eşitlik geliştirilmeye çalışılmaktadır (Hébert & Sears, 2001 s.4). Sosyal haklar, toplumda sınıfsal ayrımcılığın azaltılması amacını taşımaktadır. Ancak yalnızca toplumun en alt kademelerindeki bireylerin yoksulluk sorunlarını odağına almaz. Toplumsal eşitsizliğin bulunduğu bütün sistemleri değiştirmeyi hedeflemektedir (Marshall & Bottomore, 1992 s.47).

Sosyal haklar ve sosyal politikalar, sosyal vatandaşlık kavramının bir kısmını oluşturmaktadır. Sosyal vatandaşlığa yönelik üretilen politikalar ciddi maliyetlere sahip olabilmektedir. Bu nedenden ötürü devletlerin sosyal vatandaşlığın beraberinde getirdiği sosyal hakları karşılamak adına ürettiği politikalar gelişmişlik düzeyleri ile doğru orantılı olmaktadır. Bu doğrultu da refah devletleri sosyal vatandaşlığın kendisine uygulama alanı bulduğu devlet biçimidir (Şenkal, 2005b s.228-230). Bu nedenle refah devletlerinde daha çok karşımıza çıkan sosyal haklar, toplumun birbiri ile olan ilişkilerini kaynaştırmayı, sınıfsal ayrımlara son vermeyi hedeflemekte ve azınlıkların toplumda daha görünür olması, kültürel, dilsel, dinsel yaşantılarını diğer vatandaşlar gibi sürdürebilmelerini öngörmektedir.

Vatandaşlık kavramı beraberinde getirdiği haklar ile günümüzde yaşanan değişimlere rağmen halen önemini korumaktadır. Bunun nedeni ise sağladığı sivil, sosyal hakların hem demokrasinin korunmasına hem de insan haklarının gerçekleşmesine sağladığı katkıdır. Ancak savaşın ardından sosyal hak temelli uygulamalar yerini koşullu refah anlayışı ile değiştirmiştir. Vatandaşların sorumluluk almasını önemseyen bu görüşe göre sorumluluk yoksa hak da yoktur (Powell, 2002). Benzer olarak yurttaşların, yalnızca hak sahibi ve destek alan kişiler olmaları yerine, aktif olarak seçim yapan ve seçimlerinin sonuçlarını kabul eden sorumluluk sahibi vatandaşlar olmaları beklenmektedir.

Twine'a göre, sosyal haklar, sosyal kişiliğin gelişmesi adına sosyal katılımın maddi ve kültürel şartlarının oluşması ile bağlantılıdır. Ayrıca, toplumsal olarak karşılıklı bağımlılıklardan kaynaklanan demokratik vatandaşlık, toplumun bütün fertlerinin gelişimine yönelik olmalıdır. Bu doğrultuda, sosyal hakların sağlanması ve toplumun yeniden oluşturulmasına katılım yolları önemlidir. Toplumun bütün elementlerinin sosyal gelişiminin sağlanması seküler vatandaşlığın oluşmasına etki edebilir (Twine, 1994 s.11-180). Sosyal hak ve sorumluluklar birleştirilirken, sosyal vatandaşlık devlet ve toplum ilişkisinde devletin gücünü kontrol altında tutan bir mekanizmayı kurumsallaştırmıştır. Dolayısıyla sosyal vatandaşlığın izin vericiliğinde güçlü ahlaki etmenler vardır. Dahası, sosyal haklar toplumsal dayanışmayı sağlar ve sosyal sınıfına bakılmaksızın her vatandaşa refah hakkı garanti eder (Wong & Wong, 2004 s.105).

Ayrıca sosyal haklar ve sorumluluklar arasındaki herhangi bir dengesizliğin topluma maliyet yükleyeceği ifade edilmektedir. Ayrıca daha fazla hakkın görev açığı oluşmasına sebep olurken, hak açığının ise çoğu vatandaşı özellikle de dezavantajlı bireylerin temel koruma ve insani saygıdan mahrum kalması anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra, haklar ve sorumluluklar arasındaki denge veya eşitlik genellikle bir norm değildir, yalnızca ideal olarak hizmet etmeli ve sosyal kalkınma için ölçütler sağlamalıdır (Wong & Wong, 2004 s.105).

2.3.3. Modern Vatandaşlık ve Azınlık Kavramı

Günümüzde cumhuriyetçilik ve çokkültürcülük ulus devletlerde çeşitli farklılıkların yönetilmesi adına alternatif iki farklı siyaset anlayışıdır. Cumhuriyetçi siyaset anlayışında azınlıkların hak ve talepleri kültürel ve etnik düzeyde dikkate alınmazken çokkültürcülükte durum bunun tam aksidir. Cumhuriyetçi siyaset anlayışına göre din, dil, ırk ve cinsiyet farkı gözetmeksizin siyasal yurttaş modeli oluşturulmalıdır. Cumhuriyetçi anlayış farklılıkları öne çıkartmak yerine farklılıklar üstü siyasal vatandaş modelini milli eğitim aracılığı ile oluşturmayı amaçlar. Yurttaşlar arasındaki dengenin bozulmaması adına devletin yurttaşlarına karşı tarafsız olması gerektiği ve bununla birlikte özel hakların tanınmaması gerektiğini savunmaktadır. Belirli azınlıklara öncelik verilmesinin yerine bireysel hakların ön plana çıkartılması gerektiğini ifade etmektedirler. Burada esas nokta çokkültürlülük ilkelerinin ötesinde bireysel haklara saygı temelli farklılık üstü bütünlüğün oluşturulmasıdır bu bütünlük toplumun ön plana çıkmasını da ifade etmektedir. Çokkültürcülük anlayışında ise çeşitlilik içinde bütünlüğü savunmaktadır. Her ne kadar birbirinden farklı gibi gözükse de bu iki yaklaşımda azınlıkları ve göçmenleri siyasal-

kamusal alandan dışlama eğilimine sahiptir (Kaya, 2005 s.45-46; Kaya & Tarhanlı, 2005 s.14-15).

Cumhuriyetçi düşünce grup odaklı azınlık hakları ve çokkültürlülük ilkelerinin haricinde bireysel hakların öne çıkartıldığı çoğunluğun iktidarını savunmaktadır. Fransa'nın sahip olduğu ideallerin azınlıkların asimilasyonuna dönüştüğü, bu uygarlık planının kültürel, dinsel ve ulusal doğrultuda farklılığa sahip olan yabancıları laiklik, dil, modernizm, devlet-merkezcilik, akılcılık ve batı merkezli evrenselcilik aracılığı ile asimile eden bir vatandaşlık formu olduğu gerekçesi ile eleştirilmektedir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyetçi anlayışın ve Fransız Cumhuriyetçi anlayışın önünde karşılaşabilecekler benzer sınavlar bulunmaktadır. Fransa'da Müslümanların, Türkiye'de ise Kürtlerin ve Alevilerin siyasete katılım konusundaki arz ve talepleri bu duruma örnek gösterilebilmektedir (Kaya & Tarhanlı, 2005 s.14-15).

Çokkültürcülük anlayışına göre azınlık gruplarına sağlanacak olan kolektif haklar, azınlık grubuna mensup olan üyelerin bireysel özgürlüklere erişimleri açısından önemli bir yere sahiptir. Ancak günümüzde pek çok siyasetçi çokkültürlülüğün ulus değerleri açısından tehdit olarak algılarken, ulusal parçalanmanın da beraberinde geleceğini savunmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımlar nedeniyle dinsel, dilsel ve ırksal farklılıkların görünürlüğü devletlerin ulus bütünlüğü açısından tehdit olarak algılanmaktadır. Bu görüşlerin yanı sıra bazı yazarlar ise, çokkültürcülüğü neo-milliyetçi bir yönetim aracı olarak görür ve toplumlar arasında bulunan etno-kültürel sınırları mutlaklaştırma ihtimali olduğunu söylerler (Kaya & Tarhanlı, 2005 s.15-16).

Günümüzde neredeyse bütün devletlerin tek tip din, dil, ırk ve mezhep etrafında birleşmekten çok uzak olduğu, devletlerin çok çeşitli kimliklere ev sahipliği yaptığı yaygın bir kanıdır. Bu nedenle bu devletlerde yürütülecek olan politikaların kimlik tartışmaları, mezhepsel ve dinsel farklılıklar, ırksal ayrımcılıklardan uzak tutulması, bütün vatandaşlara eşit hak ve özgürlükler sağlanması gerekmektedir. Ulus devlet anlayışından biraz daha uzak olan Amerika, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde çokkültürlülük politikalarının uygulanmaya daha yatkın olduğu ifade edilebilmektedir. Ancak çokkültürlülük farklı özelliklere sahip grupların bir arada yaşamasını ifade eden bir kavram olsa da ulusalcılık görüşünü aştığı ifade edilebilmektedir. Ulusçu eksende dinsel, ırksal veya dilsel olarak homojen bir toplum yapısına sahip olması gerektiği fikri yaygın olsa da çokkültürlülük bunun aksine farklı unsurların çeşitliliğine değinir ve bunun normalleşmesi gerektiğini ifade eder (M. Aydın, 2003 s.41). Farklılıkları bir arada tutarken

kullanılan çözüm yolu çokkültürlülükten geçmektedir ve Kanada devleti bu manada çokkültürlülüğü kullanan devletlerden biridir. Örneğin Kanada, 1971 yılında aldığı dört karar ile Kanada'nın çokkültürlülük konusunda öne çıkmasını sağlamıştır. Bu kararlar şunlardır;

1. Kendi kimliğini ve farklılığının sürdürmek isteyen her topluluğun buna izni vardır ve bu konuda yardım alabilir.
2. Bu toplulukların kültürlerini geliştirmeleri ve bunu yaparken Kanada'nın bir parçaları olmaları konusunda devlet destekte bulunmaktadır.
3. Toplumu oluşturan unsur, farklı grupları bir arada tutarak kurucu görev üstlenir.
4. Kanada'da konuşulan dillerin göçmenlere öğretilmesi konusunda destek sağlar (Mahtani, 2004 s.2-3).

Kanada ve benzer ülkelerde toplumun farklı renklerine saygı duyulması yaygın bir söylem olsa da göçmenler ilerleyen kuşaklarda kendi dili ve kültüründen uzaklaşma eğilimi göstermekte ve yaşadıkları ülkenin dili anadil haline gelirken, anadillerine yabancılaşmaktadırlar.

Azınlıkların yönetimi alanında çokkültürcü ve cumhuriyetçi anlayışların yetersiz kalabildiği durumlar oluşabilmektedir. Bu siyasi anlayışların sahip oldukları politikalar nedeniyle azınlıklar ve toplumun çoğunluğu arasında mesafe oluşmuş bunun sonucunda azınlıkların kamusal alanlardan uzaklaşmalarına neden olmuştur. Oluşan bu ortam nedeniyle parlamentolardan, siyasi partilerden ve sendikalardan uzaklaşan azınlıklar kendilerini ifadede güçlük yaşamış ve bunun sonucunda kültür, etnisite, dil ve din gibi söylemlerin yüceltilmesi ile kendilerini ifade etmeye çalışmışlardır. Devlet içerisinde ortaya çıkan sorunların üstesinden gelemediği koşulda meşruiyet krizi ile karşı karşıya kalmaktadır. Meşruiyet krizinin ortaya çıkmaması adına ise devletlerin bazı adımlar atmaları gerekmektedir. Bu adımlardan biri de devletlerin kamusal alanlardan uzaklaşan bu azınlık grupların rızasıyla beraber kamusal alanlara tekrar kazandırmanın bir yolu olarak demokratik seçimler aracılığı temsil edilmesinin önünün açılmasıdır. Bunun sonucunda Avrupa ülkelerinde yaşanan göçmen sayısının artışı ve diğer azınlıklar doğrultusunda anayasal yurttaşlık ve siyasi haklar kavramları ön plana çıkmaktadır (Kaya & Tarhanlı, 2005 s.16-17).

1990'larda anayasal vatandaşlık söylemi Türkiye'nin Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da yaşadığı terör ve etnik kökenli problemler nedeni ile hayatımıza girmiştir. Almanya'daki vatandaşlık tartışmalarında ortaya çıkan anayasaya bağlılık teriminin uyarlanması ile

gündemimize giren bu kavram, esas olarak adil hak ve sorumluluklara sahip vatandaşların oluşturduğu, herhangi bir yerel veya alt kimlik kullanılmadan, ulus içerisinde evrensel bir üst kimliğin oluşturulmasını hedeflemektedir (Kaya, 2003 s.172). 1979 yılında Batı Almanya'da milliyetçiliğin sebep olduğu veya olabileceği olumsuzlukların önüne geçmek adına ilk kez Dolf Sternberger tarafından ortaya çıkarılan bu kavram, Jugen Habermas tarafından küresel ölçekte tanıtılmıştır (Çınkara & Bölükoğlu, 2020 s.19). Farklı yaşam biçimlerinin barışçıl ortaklığı Habermas'a göre ancak anayasal vatanseverliğin oluşturulması ile mümkün olmaktadır. Bununla birlikte anayasal vatanseverlik, mantığa, adalete, özgürlüğe, yurttaşların oluşturduğu ulus-devlete ve çeşitliliğin müsamaha ile sağlandığı ulus-ötesi hür cumhuriyete bağlılığı ifade etmektedir (Aktaran, Kaya, 2003 s.172). Anayasal vatanseverlik kavramı, vatandaşların kamunun yararı adına özveri sarf ettiği ve bunun sonuncunda anayasal nizamlar karşısında eşitliğine dayanan evrensel bir kavramdır (McCarthy & Müller, 2008 s.739).

2.4. Azınlık Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Savaşların, sınır değişikliklerinin, göçlerin, siyasal otorite değişikliklerinin yaşandığı dönemler, azınlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenden ötürü sosyolojik olarak azınlıklar ilk çağlardan beri karşımıza çıkmaktadır (Kurubaş, 2004 s.1). Günümüzde ulus-devletler ve azınlıklar arasında yaşanan süreçler, geçmişte imparatorlular ve azınlıklar arasında yaşanan süreçlerle benzerlik göstermektedir.

Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımları, ulus-devlet dönemini ortaya çıkartmıştır. Fransız Devrimi öncesinde bulunan imparatorluklar ise çok uluslu yapılara sahiptirler ve bu nedenle yapıları gereği bir ulusun üstünlüğüne yönelik bir sistemleri yoktur. İmparatorluklarda esas imparatora olan sadakattir (Oran, 2004a s.18). İmparatorlukların çok uluslu yapıları nedeniyle Osmanlı'da da karşımıza çıktığı gibi ırk etkenindense din etkeni ön plana çıkabilmektedir. Dolayısı ile spesifik olarak bir ırkın ön planda olmadığı sistemlerde ırksal ya da etnik azınlıklar yerine dinsel azınlıklar ön plana çıkabilmektedir (Akgönül, 2021 s.30).

Her ne kadar ulus-devlet kavramı Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıksa da bu sürecin oluşmasında bazı gelişmeler etkili olmuştur. Yöresel dillerin daha çok kullanılmaya başlaması, İncil'in Latince dışında dillere çevrilmesi ve bununla beraber Latincenin Roma dönemindeki baskınlığını kaybetmesi bu gelişmelerden bazılarıdır (Anderson, 2014 s.55).

Bir topluluk içerisinde sayıca az olan kişiler azınlık olarak nitelendirildiklerinden insanların topluluklar halinde yaşamaya başladığı ilk yıllardan itibaren azınlık kavramı karşımıza çıkmaktadır. Azınlık kavramı, yerli ve yabancı kaynaklarda farklı tanımlamalara sahiptir. Türk Dil Kurumu, azınlık kelimesini "bir toplumda kendine has özellikler bakımından farklı ve diğerlerinden sayı olarak az olan, azlık, ekalliyet" şeklinde tanımlamıştır (*Türk Dil Kurumu Sözlükleri "Azınlık"*, 2023). Britanicca Ansiklopedisi'ne göre azınlık statüsü yalnızca nüfusla ilgili değildir. Azınlık kavramı, kültürel veya ırksal olarak içinde bulunduğu topluluktan faklı bir grup olarak da değerlendirilmektedir (*Minority*, 2023). Larousse Sözlük ve Ansiklopedisine göre ise azınlık kavramı, bir ülkedeki baskın nüfusa göre ırk, ten rengi ve yaşam tarzı gibi etkenler nedeni ile dışarıda kalan topluluk olarak tanımlanmıştır (*Minorité*, 2023).

Azınlık kavramını sosyolojik ve hukuksal olarak ele almak mümkündür. Sosyolojik açıdan azınlık kavramı, bir toplumda sayıca az olan ve çoğunluğa göre farklı özelliklere sahip kişiler olarak ele alınabilmektedir. Burada bir toplum içerisinde dilsel, etnik ve dinsel farklılıklara sahip olanların haricinde pek çok grup azınlık olarak değerlendirilmektedir. Hukuksal ele alındığında ise, uluslararası tanımlar veya ülkelerin kendi hukuk politikaları çerçevelerinde belirledikleri tanımlar ön plana çıkmaktadır ancak burada da kesin ve açık bir tanımın yer almadığını söylemek mümkündür.

Azınlık kavramının tanımlanmasına yönelik ilk çalışmalar Milletler Cemiyeti'nde yapılmıştır. Milletler Cemiyeti Anayasasında azınlıklara yönelik bir tanımlama veya hüküm bulunmamakla birlikte savaş sonrasında imzalanan ateşkes anlaşmalarının çoğunda azınlıklarla ilgili hükümler bulunmaktaydı (Erdoğan, 2002 s.80). Uluslararası Daimi Adalet Divanı ise 1930 yılında azınlık tanımını şöyle yapmıştır: "Tarih boyunca, belirli bir ülkede veya coğrafyada yaşayan, aynı soydan, aynı lisan ve inanıştan, kendilerine has örf, adetleri olan, bu etkenler dolayısı ile birbirine dayanışma duygularıyla bağlı, örf ve adetlerini koruma, inanışlarını ve ibadet şekillerini sürdürme, aynı etnikten gelme düşüncesi ve adetleri ile uyumlu olarak gelecek nesilleri yetiştirme haklarını koruma altına almak isteyen, karşılıklı dayanışma ruhuna sahip bir topluluğu ifade etmektedir (Preece, 2001 s.25)." Bu tanımlama sonraki dönemlerdeki çalışmalara kaynaklık etmiştir.

Farklı kurum ve kuruluşlar azınlık kavramını kendi yorumları ile açıklamışlardır. Birleşmiş Milletler Anayasası, yapılanma biçimi dolayısı ile geniş çerçevede bir insan hakları koruma sistemi oluşturmuştur. Ancak anayasanın, ayrımcılığın yasaklanması ve insan hakları gibi pek çok ilkesi olmasına rağmen azınlıklara yönelik bir ifadesi bulunmamaktadır (B. Erdoğan,

2002). Ancak BM, 1978 yılında azınlık kavramına yönelik çerçeveyi oluşturmak için adımlar atmıştır. Bu doğrultu da Birleşmiş, Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti, azınlık kavramı tanımlaması ile ilk çerçevenin oluşturulması sağlamıştır. Caportorti bu tanımını Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın 31 Temmuz 1930 tarihli istişari görüşüne dayandırmaktadır. Caportorti'ye göre azınlık kavramı; "*bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, üyeleri o devletin vatandaşı olan nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren bir grup"* olarak tanımlanmaktadır (Akermark, 1997 s.89). BM'de 1985 yılında Jules Deschenés tarafından yapılan bir diğer tanım ise şu şekildedir: "*Bir devletin, sayısal olarak azınlık oluşturan ve o devlette egemen konumda bulunmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip, birbirleriyle dayanışma duygusu içinde, üstü örtülü de olsa varlıklarını sürdürmek için ortak bir istekle yönlenmiş, ve amacı çoğunluk ile fiili ve hukuki eşitlik elde etmek olan bir grup vatandaşıdır."* (Çavuşoğlu, 1999 s.25)

Birleşmiş Milletler haricinde azınlık kavramının tanımlanması adına çalışmalar yapan uluslararası kuruluşlardan biri de Avrupa Konseyi'dir. Avrupa Konseyi'nin 1991 yılında Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun (Venedik Komisyonu) hazırladığı Azınlıkların Korunması İçin Avrupa Sözleşmesi Tasarısı'nda azınlık kavramının tanımlanmasına yer verilmiştir. Bu doğrultuda, "*nüfusun geri kalanından sayıca az ve yurttaşlığa sahip olup; ırk, din veya lisan özellikleri ile nüfusun geri kalanından farklılığa sahip ve kültürünü, geleneğini, dilini veya dinini koruma güdüsü ile hareket eden grup"* tanımlaması azınlık kavramının karşılığıdır (Venice Commission, 2011 s.4).

1993 yılında Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi, azınlık kavramına *"Ulusal Azınlıkların Hakları Hakkında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Protokol*" ün birinci maddesi ile geniş kapsamlı ve ayrıntılı bir tanım getirmiştir. Bu tanımlamaya göre ulusal azınlık;

- *"Bir devletin topraklarında ikamet eden ve bu nedenden ötürü o devletin yurttaşı olan*
- *O devlette geçmişe dayalı bağları olan ve bunu sürdüren*
- *Irk, kültür, din veya lisan etmenleri sebebi ile farklılıkları olan*

- *Yeterli seviyede temsil edilen ancak yaşadıkları devletin veya bölgenin diğer vatandaşlarından sayıca az olan*
- *Ortak kimliklerini oluşturan örf, kültür, din veya dili gibi etmenleri beraber koruma güdüsüne sahip bireyler topluluğudur."* (Parliamentary Assembly, 1993)

Burada yapılan açıklamaklar göstermektedir ki azınlık tanımının yapılması için esas olan noktalardan biri vatandaşlıktır. Mültecilerin, göçmenlerin ve yabancıların haklarının azınlık hakları ile karıştırılmaması gerekmektedir. Azınlık olmanın diğer unsurları; farklılık, sayıca az olma, başat olmama ve ortak bilinç ve dayanışma olarak değerlendirilebilmektedir. Azınlık kavramına getirilen tanımlamalar bu esas olarak bu noktalara değinmektedir.

2.4.1. Azınlık Olma Kriterleri

Azınlık kavramının kesin ve kapsamlı bir tanımı olmamasına rağmen bu tanımlarda ortak olarak bazı kriterlerden bahsedildiği ve bu kriterler baz alınarak tanımlamaların yapıldığı söylenebilmektedir. Tanımlarda bahsi geçen kriterler sübjektif kriterler ve objektif kriterler olarak ikiye ayrılabilmektedir. Sübjektif kriter kategorisine azınlık bilinci girerken; sayı, egemen olmama, yurttaşlık ve farklılık objektif kriterler kategorisine girmektedir.

Azınlık bilinci: Bireylerin mensup oldukları azınlık grupların kimlikleri ile özdeşleşmeleri ve ortak bir kimlik oluşturmaları, dayanışma içerisinde geleneklerini, kültürlerini ve dillerini korumaya ve sürdürmeye çalışmaları öz bilinç olarak ifade edilebilmektedir (Gillespie, 1997 s.141). Bireylerin kendilerini azınlık olarak varsaymaları ve sahip oldukları toplumsal değerleri korumaya çalışmaları süreci yalnızca azınlık grupların dahil oldukları bir durum olarak değerlendirilmemektedir. Burada ortak kimliğin oluşumu sadece azınlıkların kendilerini farklı ve ayrı görmesi ile değil sayıca baskın olan grubun da onları farklı ve ayrı olarak tanımlaması ve değerlendirmesi ile gerçekleşmektedir (Aydın, 2005 s.145).

Sayı: Bir devletin parçası olan diğer vatandaşlardan sayıca az olan gruplar literatürde azınlık olarak ifade edilmektedir. Bazı kaynaklar azınlık grubun nüfusa oranı konusunda rakam veya oran verebilse de bununla ilgili kesin olarak bir hükümde bulunmak zor olmaktadır (Arsava, 1993). Azınlık olarak değerlendirilen grubun, içerisinde bulunduğu toplumda ekonomik, siyasal ve toplumsal bazda yöneten değil yönetilen olduğu ve sayıca az olan grupların baskı altında olduğu bazı durumlar haricinde kabul edilen bir olgudur (Gurr & Scarritt, 1989 s.386-388). Ayrıca azınlık grupların belli bölgelerde yoğunlaşmış olması ve o bölgelerde çoğunluk

olarak addedilmeleri ülke nüfusu içerisinde azınlık olmaları durumunda herhangi bir değişikliğe neden olmamaktadır.

Egemen olmama: Bir toplumda grupların azınlık olarak nitelendirilebilmesi için o grupların egemen olmaması, yöneten değil yönetilen olması, devletin işleyiş süreçlerinde gücü ve etkisinin olmaması gerekmektedir. Bunun tam tersi olması durumu tersine azınlık olarak nitelendirilmektedir (Castellino, 1999 s.402). Güney Afrika'da beyazların yönetim süreçlerine hakim olmasına rağmen azınlık olmaları ve otoriteyi ellerinde bulundurmaları bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir. Beyazların azınlıkta olmaları çoğunluğu onlardan korumayı beraberinde getirmektedir (Alpkaya, 1992 s.155-156; Oran, 2000 s.68).

Yurttaşlık: Azınlık kavramının tanımlanmasında öne çıkan bir diğer unsur ise yurttaşlıktır. Azınlık gruplara mensup bireylerin ülkenin vatandaşı olması koşulu, göçmenler, sığınmacılar ve göçmen olarak çalışan işçiler ve dezavantajlı konumdaki sosyolojik azınlıkların bu kapsam dışında tutulduğunun ifadesidir (Oran, 2000 s.69). Bahsi geçen bu gruplar toplumsal azınlık olarak addedilmekte ve bulundukları ülkede geçici olarak yaşam sürdürmekte olduklarından uluslararası hukukun sağladığı haklardan yararlanmaktadırlar (Thornberry, 1991 s.8).

Günümüzde yurttaşlığın azınlık olma koşullarından biri olarak değerlendirilmesine karşı olan görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. BM İnsan Hakları Komitesi, azınlık olmak için daimi ikamet zorunluluğu olmadığından ve turistlerin de azınlık statüsüne sahip olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca Avrupa Konseyi (AK) Parlamenter Meclisi, Ulusal Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Ek Protokol Önerisi'nin hazırlanma aşamasında, yurttaşlık koşulunun İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ile çelişkiye düşebileceğini belirtmişlerdir (Çavuşoğlu, 1999 43-45).

2.5. Azınlık Türleri

Azınlıklar, sahip oldukları özellikler neticesinde türlerine göre ayrılmaktadırlar. Azınlıkların türlerinin belirlenmesinde temel ölçüt, azınlıkların sahip oldukları farklılıklardır. Azınlıklar, bulundukları topluluklara göre kimliklerinin belirleyiciliğini etkileyecek birden çok farklılığa sahip olabilirler. Burada etnik, dinsel, dilsel ve ulusal olmak üzere dört farklı azınlık türünden bahsedilebilmektedir.

2.5.1. Etnik Azınlık

Yunanca "ethos" kelimesinden türetilen etnik kelimesi birlikte yaşam sürdüren kavim, kabile veya insan topluluğunu ifade etmektedir (Etymology Dictionary). Burada kullanılan anlamı ile etnik kavramı tarihsel ve kültürel bağlardan söz etmektedir. Etnik azınlık kavramı ırksal bağlardan daha geniş bir kapsamı ele alırken, etnik azınlıklar içerisinde kuşaktan kuşağa kültürel bir aktarım olduğu belirtilebilmektedir. Bu kavrama ilişkin ortak görüş sonucu kabul edilen tanıma göre ise; *"toplumdaki baskın nüfustan farklı ortak kültüre sahip grup"* etnik azınlık kavramının karşılığıdır (Akbulut, 2008 s.22). Etnik azınlık üyelerine göre grup veya topluluk olabilmenin gereği ortak dil, ortak kültür, ortak tarih ve bunlara yönelik aidiyet duygusu olarak algılanmaktadır (Kurubaş, 2008 s.14).

2.5.2. Dinsel Azınlık

Diğer azınlık türlerinin aksine dinsel azınlık kavramı, tarihsel olarak ilk ortaya çıkan azınlık türü olarak değerlendirilebilir. 16. Yüzyılda azınlık kavramı ortaya çıktığında dinin temel ideolojilerden biri olması dinin azınlıkların belirlenmesinde ölçüt olarak kullanılmasına neden olmuştur. İnanç ve ibadet din kavramının iki uzantısıdır. İnanç, şahsi ve kişinin iç dünyasına özgü iken, ibadet inancın dışa yansıması olarak belirtilmektedir (Akbulut, 2008 s.25). Uluslararası belgelerde bu kavram, bir toplumda var olan çoğunluğun inancından farklı olarak bir ortak inanç doğrultusunda birlikte olan topluluk olarak tanımlanmaktadır (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1950; Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, 1966; Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, 1966).

2.5.3. Dilsel Azınlık

Bu azınlık grubunu içinde bulundukları toplumdan ayıran temel özellikleri kullandıkları dillerdir. Toplumsallaşmanın en temel gerekliliklerinden biri olan dil, ulus devletin inşasında da önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle Türkiye'de de "Vatandaş Türkçe Konuş" gibi kampanyalarla Türkçe dışında farklı bir dil konuşan azınlıkların Türkçe konuşmaya teşvik edilmesi amaçlanmıştır (Bileydi Koç, 2012 s.13). Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen ve günümüze değin 24 devlet tarafından imzalanan Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı dilsel azınlıklara ilişkin önemli hukuki adımlardan biridir. Dilsel azınlık kavramı bu belgeye göre, bir devletin sınırları içerisinde çoğunlukta bulunan nüfusa oranla sayıca az kalan vatandaşlarının geleneksel olarak kullandığı ve devletin resmi dillerinden farklı olan diller azınlık dili olarak tanımlanmıştır (*Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı*, 1998).

2.5.4. Ulusal Azınlık

Ulusal azınlık kavramını diğer azınlık kavramlarından ayıran unsur hepsinin birleşimi olarak değerlendirilmesidir. Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı sonrasında azınlıkların korunmasına yönelik yapılan çalışmalar sonrasında literatüre giren bu kavram farklı şekillerde ele alınabilmektedir. Bunlardan birine göre, mevcut bir devlette yaşayan ve orada çoğunluk olarak yaşayan ulusla aynı soydan gelen bireylerin, diğer bir ülkede azınlık olması ulusal azınlık olarak değerlendirilebilir. Bir diğer ulusal azınlık türü ise, o devletin vatandaşı olması önemsenmeksizin, beraber yaşadığı milletle hısım bağları olmayan ancak yaşadığı devletin ulusal kültürüne uzun vadede katkı sağlayan ve uzun zamandır o devlette yaşaması sonucunda azınlık sayılan topluluklardır (Akbulut, 2008 s.37). Ulusal azınlıklar, etnik ve dilsel azınlık kategorisine girebilmektedir ancak etnik ve dilsel azınlıklar her zaman ulusal azınlık olarak sayılmazlar. Ulusal azınlıkların toplum olabilme ile ilgili politik iradesi onları diğer azınlıklardan ayıran özelliklerdendir (Arsava, 1993 s.54-58; Kurubaş, 2008 21-23).

2.6. Azınlık Hakları

16. yüzyılda reform hareketleri sonrasında azınlık hakları, dini azınlıklar kavramının doğuşu ile ortaya çıkmıştır. Yaşanan din savaşları sonrasında dini azınlıkların ortadan kaldırılamayacağının anlaşılması, bu azınlıkların haklarının korunmaya alınması gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Fransa'da 1598 yılında mezhep seçimini serbest hale getiren Nant Fermanı, Avusturya'da Katoliklerin kilise açma ve dini özgürlük veren 1615 Anlaşması, azınlıkların haklarının korunmaya alınmasına yönelik atılan adımlara örnek olarak gösterilebilmektedir (Kaptan, 1997 s.26-27).

Fransız İhtilali sonrasında ulus-devlet anlayışının yaygınlaşması ve diğer gelişmeler azınlıkların yalnızca dini azınlıklar olarak kategorize edilemeyeceğinin anlaşılmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda azınlıkların ele alındığı anlaşmalar bütün azınlıkları kapsayacak şekilde düzenlenmektedir. Bütün azınlıkları kapsamına alacak olan bu azınlık hakları kavramını Koch şu şekilde tanımlamıştır: *"azınlıkların eşdeğer davranış görme, dinlerini, dillerini ve kültürlerini devam ettirme ve devletin siyasal ve ekonomik yaşantısına tam dahil olma hakkı".*

Çoğulcu özgürlükçü demokrasinin inşası, çeşitli gruplar arasındaki eşitliğin kurulması ve toplumsal barış azınlık haklarının üç amacı olarak belirtilmektedir (Akbulut, 2008 s.37). Ancak genel olarak insan hakları konusunda da çözüme kavuşturulamayan birey hakları ve kolektif

haklar ikilemi burada da karşımıza çıkmaktadır (Capotorti, 1991 s.97). Yani başka bir deyişle azınlık hakları, nitelik bakımından bireysel haklar mı yoksa kolektif haklar mı belirsizliği tam olarak çözüme kavuşturulamamıştır. Kişilerin birey olmalarından ötürü sahip oldukları haklar bireysel hak olarak değerlendirilirken; toplulukların sahip oldukları kültürü korumak ve geliştirmek amacıyla faydalanabildiği haklar kolektif hak olarak değerlendirilmektedir (Akbulut, 2008 s.35).

Uluslararası belgelerde azınlıklara yönelik üç ana hakkın olduğu görülmektedir. Birinci hak; azınlık topluluğu olarak yaşama hakkıdır. Bu hak ile azınlıkların soykırıma uğramamaları gibi varlıklarını tehdit edecek olay ve durumlara karşı korunmalarını kapsamaktadır. İnsanların en temel hakkı olan yaşama hakkı bu hak kapsamında temsil edilmektedir. İkinci hak, eşitliğin sağlanması ve ayrım yapılmamasıdır. Burada azınlıklara sağlanan haklar, pozitif ayrımcılık olarak yorumlanabilir ancak eşitlik ve ayrım gözetme ilkesine aykırı olarak değerlendirilemez. Üçüncü hak, ise azınlık kimliğinin tanınmasıdır. Dinsel, dilsel ve kültürel özerklik hakkı olarak da ifade edilen bu hak ile azınlıklara kimlik unsurlarının sürdürülmesi ve geliştirilmesi fırsatı sağlanmaktadır (Alpkaya, 1992 s.159-160; Kurubaş, 2004 s.24-26; Rehman, 2002 s.100-110). Bahsi geçen haklarla ilgili olarak devletlere verilen yükümlülük yalnızca bu hakların azınlık hakkı olarak tanınmasıdır. Ancak uygulama aşamasında devletlerin yükümlülükleri artmaktadır. Devletler bu hakların korunması ve uygulanması adına gerekli önlemler almalı ve hakların kullanımı için teşvik de bulunmalıdır. Bu nedenlerden ötürü devletlerin bu hakların temel uygulayıcısı olması beklenmektedir (Kurubaş, 2004 s.27).

Dinsel, dilsel ve kültürel özerklik hakkı ile azınlıklara, çatısı altında yaşadıkları devletin resmi dilinin yanında anadillerini öğrenme ve konuşma imkanı da sağlandığı görülmektedir. Fikir ve ifade özgürlüğü, anadilde eğitim ve kültürel hayata anadilde katılma hakkı ile anadili kullanma hakkının yalnızca günlük hayatta kullanımı ile sınırlandırılmadığı belirtilebilmektedir. Azınlıkların kendi kültürlerini koruma ve yararlanma hakkı kapsamında, eğitim kurumları açma, kendi tarihlerini ve kültürel geçmişlerini araştırma, çeşitli sanat eserleri üretme, bayramlarını ve şenliklerini kutlama, farklı araçlar aracılığı ile kültürlerini yayma ve ayrımcılığa uğramadan gruplaşabilme hakkına sahiptirler (Alpkaya, 1992 s.163-168; Kurubaş, 2004 s.44-46).

Günümüzde evrensel bir hak olarak kabul gören din ve inanç özgürlüğü kapsamında azınlıklar kendi dinlerini açıklama, temsil etme ve icra etme hakkına sahiptir. Dinsel azınlıkların bazı

talepleri çatısı altında bulundukları devletlerin hukuk düzenleri ile çatışmaktadır. Bu nedenle her ne kadar evrensel bir hak olarak kabul edilse de devletler azınlıkların bazı hukuksal düzenlemelerden muaf tutabilmektedir.

Azınlıklar, ikamet ettikleri yerlerde veya onları ilgilendiren koşullara yönelik karar verme mekanizmalarında aktif rol alma, şirket açma ve yönetme haklarına sahiptirler. Bunun yanı sıra azınlıklar, bulundukları devletin sınırları dışında yaşayan ve kökenleri dolayısı ile bağlı oldukları kişilerle barış ve özgürlük çerçevesinde ilişkiler kurma ve sürdürme hakkına sahiptirler. Bu ilişkileri yalnızca hükümetler bazında değil sivil toplum kuruluşları gibi hükümet dışı kurumlar aracılığı ile de sürdürmektedirler (Alpkaya, 1992 s.168-169; Kurubaş, 2008 s.26-27).

Azınlıklara verilen bu haklar demokratik devletin ana esaslarından biri olan eşitlik ilkesine dayandırılmaktadır. Eşitlik ilkesine göre herhangi bir ayrım gözetmeksizin bütün bireylerin birinci sınıf vatandaş olarak değer görmesi gerekmektedir. Bu nedenle demokratik devlette azınlık anlayışının gereksiz olduğunu ifade eden görüşler bulunmaktadır (Kongar, 2002). Bu görüşe karşın devlet içerisinde eşitliğin sağlanması adına azınlıkların sahip oldukları özgün kimliklerinin korunması gerekmektedir. Dolayısı ile demokratik devletin gerekliliği olan eşitlik ilkesi ve ayrım gözetmemenin yanı sıra pozitif ayrımcılık da zorunlu hale gelmektedir (Çavuşoğlu, 1999 s.67). Ancak bazı yazarlar, azınlıklara sağlanan hakların kimliklerini korumalarına fırsat sağlaması ve pozitif ayrımcılık içermesinin toplumsal bütünlük politikalarının uygulanmasını güçleştireceğini düşünmektedir (Kurubaş, 2004 s.27).

Belirtilen azınlık haklarının tanınması ve sağlanması devletlerin temel yükümlülüğüdür. Devletlerin yükümlülüklerinin yanında azınlıklarında bazı yükümlülükleri bulunmaktadır. Azınlıklar vatandaşı oldukları devletlere karşı sorumluluklarını yerine getirmeli, verilen haklarını istismar etmemeli ve bu haklardan faydalanırken, devletlerin hukuk kurallarına ve bütünün ve diğer azınlıkların haklarına saygı göstermelidir.

2.7. Azınlıklara Yönelik Politikalar

Günümüzde neredeyse bütün ulus-devletlerin bünyesinde etnik, dinsel veya dilsel azınlıklardan biri veya birçoğu resmi veya resmi olmayan şekilde bulunmaktadır. Azınlıkların ulus-devletler içerisindeki varlığı devletlerin, toplumun farklı öğeleri arasında uyumun sağlanması ve ulusal

kimliğin genele yayılması adına azınlıklara yönelik politikalar ve yaklaşımlar geliştirmesine neden olmaktadır. Devletlerin azınlıklara yönelik politikalarını etkileyen siyasi, coğrafi, hukuksal, ekonomik, demografik, stratejik ve toplumsal faktörler aynı zamanda azınlıklarında bu politikalara bakış açılarını ve davranışlarını etkilemektedir.

Devlet ve azınlık ilişkisinde, devletlerin azınlık politikalarını iki grupta ele almak mümkündür. Birinci grup farklılıkları yok etmeye yönelik politikalar olarak adlandırılırken; ikinci grup farklılıkları yönetmeye yönelik politikalar olarak adlandırılmaktadır. Devletlerin farklılıkları yok etmeye yönelik yürüttüğü politikalar kapsamında yaptıklarının bazıları; soykırım, tehcir, asimilasyon, füzyon, ayırma ve entegrasyon iken, farklılıkları yönetmeye yönelik yürüttüğü politikalar kapsamında yaptıklarının bazıları ise; etno-geliştirme, segregasyon, azınlık statüsü tanıma, çoğulculuktur (Üstel, 1999 s.45-47).

Soykırım: Azınlık gruba mensup olan bireylerin can güvenliğinin ortadan kalkması yoluyla kırıma uğratılmaları ve ülkedeki varlıklarının ortadan kaldırılmasıdır. İkinci Dünya Savaşında Yahudilerin Nazi Almanya'sında maruz kaldıkları uygulamalar bu doğrultuda örnek olarak gösterilebilmektedir.

Tehcir: Devletler topraklarında yaşayan vatandaşlar arasında dinsel, dilsel veya etnik olarak aynılaşmanın gerçekleştirilmesi adına azınlık mensubu bireylerin, grup olarak veya bireysel olarak arzuları dışında, topraklardan çıkartılmasıdır. Yunanistan ve Türkiye arasında yapılan tehcir, devletlerin azınlık mensubu bireylerin istekleri dışında göç ettirmesine örnek olarak gösterilebilmektedir.

Asimilasyon: Azınlık mensubu bireylerin sahip oldukları kimlikleri, gelenekleri ve kültürlerinin görmezden gelinerek içerisinde bulundukları toplum içerisinde kaynaştırılması ve kaybolmasıdır. Azınlıklar süreç içerisinde hukuksal olarak da eşit sayıldıkları toplumun özelliklerini, tarihini benimser ve kendi özgünlüklerini kaybeder (Oran, 2000 s.78).

Füzyon: Birbirinden farklı gelenek ve kültürlerin denk şartlar altında birleştirilerek eski gelenek ve kültürlerden farklı özelliklere sahip tamamen yeni bir kültür ve kimlik oluşturulmasına yönelik politikalara verilen isimdir (Thornberry, 1989 s.8).

Ayırma: Self-determinasyon ilkesi doğrultusunda azınlıkların vatandaşı oldukları devletten ayrılarak yeni bir devlet kurmaları doğrultusunda gerçekleştirilen politikalardır.

Entegrasyon: Azınlık mensubu bireylerin sahip olduğu azınlık kimliğinin temel fıtrat ve vasıflarını koruyarak çoğunluğa uyum sağlamasını hedefleyen politikadır. Bu politika ile tüm etnik aidiyetler yok edilmek istenmiş ve hangi gruba üye olduğu önemsenmeksizin eşit hak ve fırsatlara sahip olması amaçlanmış ayrıca bu durum çoğulculuk anlayışına sahip topluluklarda birlik içinde farklılığa, çoğulculuk anlayışına sahip olmayan toplumlarda ise asimilasyona dönüşebilir (Oran, 2000 s.78; Thornberry, 1989 s.8).

Etno-gelişme: Bir azınlık grubunun, kendi ilerlemesini yönetebilmesi adına bağımsız olarak karar alma becerisini geliştirme ve bunun sonucunda kendi kültürünün gelişmesi ve sağlamlaşması için gerçekleştirilen politikalardır.

Segregasyon: Hindistan'da bulunan kast sisteminde olduğu gibi toplumda baskın olan kültürün üstün olduğu varsayılarak diğer grupların hiyerarşik olarak birbirinden ayrı tutulmasıdır.

Azınlık Statüsü Tanımak: Devletin azınlık grubun sahip olduğu farklı kimlik ve özellikleri resmi olarak tanıması, bu özelliklere saygı göstererek azınlıkların uluslararası düzeyde edindiği hakları vererek kendi üzerine düşen görevleri yerine getirmesi bu politikalar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Çoğulculuk: Farklı kimlik ve kültürlere sahip grupların beraber yaşamalarını sağlayabilmek için yürütülen politikalardır. Bu kapsamda azınlık gruplara sağlanan haklar farklılık göstermektedir.

2.7.1. Türkiye'de Azınlık Hakları ve Politikaları

Türkiye'de etnik, dini ve kültürel olarak pek çok grup bulunmaktadır. Bu grupların hepsi azınlık olarak değerlendirilmemekle beraber Alevi, Sünni, Sünni Yörükler, Alevi Yörükler, Azeriler, Türk, Kırgızlar, Kazaklar, Sünni Kürtler, Alevi Kürtler, Arnavutlar, Yahudiler, Rumlar, Ermeniler, Süryaniler gibi 47 adet etnik grup bulunmaktadır (Andrews, 1992). Osmanlı Millet Sisteminde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'nde de Andrews'ın ifade ettiği bu 47 gruptan yalnızca Ermeni, Rum ve Yahudiler azınlık statüsündedir.

Osmanlı'da vatandaşlar, ırksal kökenleri önemsenmeden yalnızca bağlı oldukları din veya mezhep esas alınarak ülkede uygulanmakta olan İslam hukukuna uygun şekilde gruplara ayrılmışlardır (Baer, 1999 s. 203-204). Bu doğrultuda Osmanlı halkı soy esas alınarak sınıflanmak yerine, Müslüman, Ortodoks, Katolik ve Yahudi olarak sınıflanmaktadır. Goffman, Millet sisteminin 19. Yüzyıl öncesinde Osmanlı'ya tebaasını düzenleme ve sınıflandırma

yapabilme ve onlar üzerinde meşru yetkiye sahipmiş, gibi yönetme fırsatı veren bir strateji olduğunu ifade etmiştir (Goffman, 1994 s.138).

19. Yüzyıla kadar bazı diğer görüşlere göre ise millet terimi, çoğunlukla dini bağlılığın tanımı olarak kullanılmaktayken sonrasında tanımlamaya etnik özellikler de girmiştir (Bozkurt, 1989 s.90-100). İlber Ortaylı ise millet anlayışının günümüzdeki anlamıyla milleti değil, dilsel veya ırksal olmayan, dine temelli bir sosyal teşkilatlanmayı temsil etmek adına kullanıldığını ifade etmektedir. Millet oluşumu, ırk ve dil mensubiyetine göre değil din ve mezhep aidiyetine dayanmaktaydı. Ermenilerin, önce Gregoryen ve Katolik sonrasında da 19. Yüzyılda Protestan olarak üç, millete ayrılması bu doğrultuda teşkilatlanmaya örnektir (Ortaylı, 2012 s.18). Türkiye'nin bugün halen sahip olduğu azınlık kavramı bu bağlamda şekillendiğinden, günümüzde azınlık olarak kabul edilen Ermeni, Rum ve Yahudiler dışında kalan Müslüman olmayan azınlıklar için bu durum sorun oluşturabilmektedir.

Ekalliyet (azınlık, minorite), kavramı bürokratik ve sosyal yaşama Osmanlı'nın son dönemlerinde dahil olmuştur (Ortaylı, 2015). Azınlık kavramı yalnızca ülkemiz için değil farklı kimliklere sahip vatandaşları bulunan bütün ülkeler adına farklılıkların bir araya gelmesi ile çok kültürlülüğü ortaya çıkarsa da bazı dönemler sorun olarak atfedilmiştir. Osmanlı'nın gücünü kaybetmesinin beraberinde gelen toprak kayıpları ve bunun neticesinde yaşanan nüfus mübadeleleri toplum yapısının değişmesine neden olurken aynı zamanda sorunlara neden olmuştur.

Osmanlı, pek çok alanda gücünün azalması, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti iç, işlerine topraklarında yasayan Gayrimüslimleri gerekçe göstererek müdahil olmaya çalışmaları ve diğer iç, politika nedenleriyle yönetim anlayışını gözden geçirerek, devletin dağılmasını engellemek adına 19. Yüzyılda geniş, çaplı reformlar yapmaya başlamıştır (Ercan, 2008 s.6). Bu amaçlar doğrultusunda öncelikle vatandaşların haklarında iyileştirilmeye gidilmiştir. Osmanlı Devleti, millet sistemi yerine vatandaşların yasalar karşısında eşit olduğu, batılı ve laik hukuk emsaline sahip olmak ve çağdaş, bir ülke geliştirmek adına adımlar atmıştır (Shaw & Kural Shaw, 1977 s.132). Yapılacak olan değişiklilerin ilk adımı Tanzimat Fermanı'nın yayınlanması ile gerçekleşmiş, bu durum devamında Islahat Fermanı ile tekrarlanmıştır (Ercan, 2008 s.6).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonraki ilk yıllarda ise iki antlaşma öne çıkmaktadır. Bunlar Lozan Barış Antlaşması ve Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'dır. Burada önemli olan nokta azınlık kavramının Lozan'da ele alınış biçimidir. Antlaşmada Türk tarafı metinde

azınlıklar ifadesinin kullanılmasının yerine Müslüman olmayan azınlıklar ifadesinin kullanılmasını istemiş ve belge bu doğrultuda hazırlanmıştır. Ayrıca Türk tarafı görüşmeler esnasında ülke içerisinde bulunan Müslüman azınlıkların varlıkları inkar ederek azınlık statüsünün yalnızca Gayrimüslimleri kapsama alması gerektiğini belirtmişlerdir (Bayır, 2013 s.84). 24 Temmuz 1923'te imzalanmasıyla Lozan, Osmanlı'dan farklı bir doğrultuda kurulan yeni devlette Gayrimüslim vatandaşların statüsünü belirleyen en temel belge olma özelliğini kazanmıştır.

Lozan'da tanınan haklar bütün Gayrimüslim Türkiye vatandaşlarına tanınan haklardır. Bu haklar;

- Seyahat özgürlüğü alanında Türk vatandaşlara tanınan hak ve özgürlüklerin Gayrimüslim vatandaşlar içinde geçerli olması (Md.38/3),
- Gayrimüslim vatandaşların, Müslümanların faydalandığı Medeni ve siyasi haklardan yararlanması (Md.39/1),
- Din, inanç, ve mezhep konularının herhangi bir ayrımcılığa neden olmaması (Md.39/3),
- Masrafları kendileri tarafından karşılanarak okul, vakıf gibi kurumların kurulması ve buraları yönetmek, denetlemek, anadillerini kullanmak ve ayinlerini yapma konusunda adil haklara sahip olunması (Md.40),
- Gayrimüslimlerin yaşadıkları şehirlerde ve kazalarda, devlet ve belediye vb. bütçe kaynaklarından anadillerinde eğitim yapabilmeleri adına adilane bir hisse alma hakkı (Md.41),
- Gayrimüslimlerin aile, kişi statüleri, örf ve adetlerine saygı gösterilmesi (Md.42),
- Gayrimüslim vatandaşların inançlarına uymayan davranışta bulunmaya ve hafta tatili gününde resmi işlemleri gerçekleştirmeye zorlanmama (Md.43) (Lozan Sulh Muahedenamesi, 1923).

Belgenin imzalanmasının üzerinden neredeyse bir asır geçmesine rağmen günümüzde hala alınan kararlarda ve imzalanan belgelerde resmi söylemlerin referans noktası Lozan antlaşması olmaktadır. Günümüzde değişen koşullara karşın halen iç hukukta geçerli olan belgenin Lozan Antlaşması olması azınlık hakları adına yetersiz kalınmasını beraberinde getirebilmektedir.

Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması günümüzde halen geçerliliğini koruyan bir diğer antlaşmadır. 1925 yılında imzalanan antlaşma ile Bulgaristan, azınlık haklarının korunmasına yönelik

Neuilly Antlaşmasının hükümlerinin tamamından ülkesinde bulunan Müslüman azınlıkların faydalanmasını sağlamakla yükümlüyken; Türkiye, Lozan Antlaşmasının hükümlerinin tamamından ülkesinde bulunan Bulgar azınlıkların faydalanmasını sağlamakla yükümlü kılınmıştır (Eroğlu, 1987 s.1342).

Türkiye'de azınlık hakları konusunda yapılan çalışmalar Avrupa Birliği adaylık süreçleri nedeni ile 2000 sonrasında hareketlilik kazanmıştır. Türkiye'nin, diğer namzet devletlere uygulanan kriterleri gerçekleştirmesi koşulu ile Avrupa Birliğine tam üyelik adayı olduğu 1999 yılında Avrupa Birliği tarafından yapılan Helsinki Zirvesi'nde kabul edilmiş ve bildirilmiştir. Devam eden süreçte, Türkiye AB'ne tam üyelik müzakerelerinin başlamasının ön koşulu olan Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesi amacıyla kapsamlı bir reform sürecine başlamıştır. Aralık 2000'de Katılım Ortaklığı Belgesi ile AB'nin Türkiye'ye çizmiş olduğu yol haritası kabul edilmiştir. Bu belge, üyeliğin gerçekleşebilmesi adına bazı koşulların belirlenen süreler içerisinde yerine getirilmesini talep etmekteydi. Bunun karşılığında Türkiye, Mart 2001'de kendisine bir Ulusal Program yayınlamıştır. Mevzuatların, hangi sürede değiştirileceği ve hangi sürede Avrupa Birliği yönetmeliğine uygun hale getirileceği kamuya duyurulmuştur (Oran, 2004b s.94).

Türkiye, çıkarttığı 7 adet AB'ye Uyum Paketi ile bazı yasaları reform ederken Ekim 2001'de ve Mayıs 2004'te yaptığı anayasa değişiklikleri ile bu ödevleri yerine getirmeye çalışmıştır. Yapılan bu değişikliklerden bazıları Azınlıkları da etkilemektedir. Bunlar özetle şu şekilde ifade edilebilmektedir:

- Anayasanın 34. Maddesini kapsayan geniş reform paketi ile 03 Ekim 2001 tarihinde düşünce ve anlatım özgürlüğünün sınırları genişletilmiş, temel hak ve özgürlükleri ile ilgili kısıtlamaların kapsamı daraltılmış, farklı lisan, diyalekt ve ağızlarda yapılacak yayınlara serbestlik getirilmiş, dernek kurulması kolaylaştırılmıştır.
- 06 Şubat 2002 tarihinde çıkartılan Birinci Uyum Paketi ile şiddete teşvik eden ve somut tehlike yaratan niteliği olmadığı sürece, bazı açıklamalar ifade özgürlüğü kapsamına alınmış ve "halkın bir bölümünü alçaltıcı ve bireyin haysiyetine zarar verecek şekilde aşağılamak" yasaklanmıştır.
- 26 Mart 2002 tarihinde çıkartılan İkinci Uyum Paketi'ne göre basın yasasında bulunan yasak dillerde yayın yapma konusundaki hüküm kaldırılmıştır.

- Üçüncü Uyum Paketi 03 Ağustos 2002 tarihinde çıkartılmış, ve Yabancı Dilde Eğitim ve Öğretim Yasasında değişiklik yapmıştır. Türkiye'de vatandaşların ananevi olarak kullandığı çeşitli lisan ve diyalektiklerin öğrenilmesindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Radyo ve Televizyon Kurumları Kuruluş, ve Yayın Kanunu'nun değiştirilmesi ile, bu lisan ve diyalektiklerde yayın yapılması özgürlüğü getirilmiştir.
- 02 Ocak 2003 tarihinde çıkartılan Dördüncü Uyum Paketi, Kopenhag Paketi olarak da adlandırılmıştır. Bu paket ile vakıflar kanunu değiştirilmiş, Gayrimüslim vakıfların gayrimenkul edinmeleri Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlanarak kolaylaştırılmıştır.
- 23 Ocak 2003 tarihinde çıkartılan Besinci Uyum Paketi, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu değiştirilerek, paketin geçerlilik kazanmasına kadar hüküm alan ve o tarihten sonra gerçekleştirilen başvurulara ilişkin davaların tekrar görülebilmesinin önü açılmıştır.
- 19 Haziran 2003 tarihinde çıkartılan Altıncı Uyum Paketi ile ifade özgürlüğü genişletilmiş, özel radyo ve televizyonlarda farklı lisan ve lehçelerde yayın yapılması sağlanmış, Gayrimüslim vakıfların sahip oldukları taşınmazların tescillerinin süresi uzatılmış, imar yasasında yapılan farklılık ile inanış, fark etmeksizin ibadet yerlerinin inşa edilmesi fırsatı verilmiş, ve Nüfus Kanunu değiştirilerek, çocuklara verilecek adlara ilişkin sınırlamalar kaldırılmıştır.
- 30 Temmuz 2003 tarihinde çıkartılan Yedinci Uyum Paketi ile düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi kapsamında adımlar atılmış, Dernekler Yasası değiştirilerek tüzel kişilerinde dernek kurmalarına izin verilmiştir.
- 07 Mayıs 2004 tarihinde yapılan 10 maddelik anayasa değişikliği ile Kopenhag Kriterlerinin siyasal koşullarına uyum sağlamak amaçlanmıştır. Burada uluslararası anlaşmalar ve yürürlüğe konmuş, temel hak ve özgürlüklerin çelişmesi durumunda uluslararası anlaşma hükümlerinin esas alınacağı belirtilmiştir (Oran, 2004b s.94-100)

Avrupa Birliği Müzakereleri ve Uyum Politikaları kapsamında, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler maiyetinde atılan adımlar, azınlık ve azınlık haklarına ilişkin iyileştirmeler olsa da bu gelişmelerin azınlıkların öteki olarak nitelendirilmesinin önüne geçtiği günümüzde hala soru işaretidir. Ayrıca yapılan reformların uygulanması konusunda da tartışmalar bulunmaktadır (bkz. Oran, 2004b s.100-110) Yapılan reformların ardından olumlu hava uzun sürmemiştir. 2004 yılında Adalet Bakanı Cemil Çiçek'in, Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun Azınlık Raporu'nu "entel fitne" şeklinde adlandırmış ve diğer milletvekilleri tarafından

mecliste azınlıkları olumsuz yönde niteleyen söylemler görülmüştür (Oran, 2004c s.22). 2006 yılında Rahip Santoro ve 2007 yılında Hrant Dink cinayetleri ve Zirve Yayınevi katliamı da AK Parti iktidarı döneminde olan olaylar arasındadır.

Demokratikleşme Paketi'nin 30 Eylül 2013 tarihinde açıklanması ile Süryani cemaatine, Mor Gabriel Vakfına ait 244 dönümlük arazi iade edilmiştir. Neredeyse 2 yıl sonra Ocak 2015'te Gayrimüslim cemaatlere 1014 adet vakıf arazisi iade edilmiştir. Yine bu süreçte Büyükada Yetimhanesi, Fener Rum Patrikhanesi'ne iade edilmiştir. Ayrıca 15 Ağustos 2010'da Sümela Manastırı Rumlara, 19 Eylül 2010'da ise Van Akdamar Kilisesi Ermenilere ibadete açılmıştır (Ulusoy, 2011 s.419). Yalnızca kültürel ve tarihi miraslar ve haklar konusu gündeme gelmemiş, dönemin siyasileri de cemaatlerin kanaat önderleri ile buluşmuş, bu topraklarda Gayrimüslimlerin mihman değil gerçek sahiplerinden oldukları ifade edilmiştir (NTV, 2010; SonDakika.com, 2015). 1923'ten itibaren ilk defa yeni bir kilisenin inşa edilmesine izin verilmiş, Büyük Edirne Sinagogu'nun 2010 yılında başlayan restorasyon çalışması sona ermiş ve 26 Mart 2015'te tekrar ibadet hizmeti verilmesi adına açılmış, Ankara'da ilk defa Uluslararası Holokost Kurbanlarını Anma Günü düzenlenmiş, Gayrimüslim vakıflarının varlıklarının iadesinin hak olduğu ifade edilmiş, Gayrimüslimlerin dini bayramlarında siyasilerin gazetelere tebrik mesajları vermeleri, üniversitelerde Ermeni ve Süryani araştırma merkezlerinin açılması bu dönem atılan adımlardan bazılarıdır (Agos, 2012a, 2012b; Anadolu Ajansı, 2014; Hürriyet, 2015; Salom, 2015; Sputnik Türkiye, 2015).

Eğitim ve öğretim hayatında atılan adımlar yalnızca üniversitelerle sınırlandırılmamıştır. 2015-2016 eğitim yılında Gökçeada'da bulunan Rum okulunda 40 yıl aradan sonra ilk kez ilkokul, ortaokul ve lise düzeylerinde Rum çocuklara eğitim verilmeye başlanmış, devlet kayıtlarındaki soy kodu uygulaması sona erdirilmesi ve Azınlıklara ait olan okulların kayıtlarına müdürlerin karar vermesine hak tanınması 28 Haziran 2015 tarihinde Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu tarafından sağlanmıştır (Kuyumciyan, 2015; T24, 2015).

AKP iktidarlığında Gayrimüslim azınlıklara yönelik gerçekleştirilen reformlar kapsamında sağlanan haklar, yalnızca belirli bir azınlık topluluğuna yönelik değil, bütün azınlıkların fayda sağlayabileceği geniş bir demokratikleşme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Ancak uygulamada yaşanan sorunlar ve bürokraside yaşanan direnç nedeniyle Türkiye'de yaşayan azınlıkların gerçek koşullarında köklü değişiklikler olmamış, yapılan bu reformların kısıtlanmasına veya

eksiklerinin bulunmasına rağmen Avrupa Birliği'nin etkisi ile devletin azınlık gruplarına ilişkin sahip olduğu ideolojiye meydan okunmuştur (Kızılkan-Kısacık, 2010 s.25-28).

AKP hükümetlerinin ilk dönemlerinde atılan adımlar her ne kadar AB ilerleme raporlarında yetersiz olarak görülmekteyse de Türkiye'nin yönetimindeki önceki dönemler ile karşılaştırıldığında azınlık politikalarının geçmişe göre daha ılımlı bir süreç seyrettiği gözlemlenmektedir. Ancak günümüze yaklaştıkça AB ile yaşanan sorunların artması ve Hükümetin yeni politikalar geliştirmek veya mevcut politikaların iyileştirilmesi konusunda yaşadığı isteksizliği nedeniyle azınlıklar konusunda kazanılan bu ivme kaybedilmiştir.

2.7.2. Azınlıklara Yönelik Politikalar ve Sosyal Hizmet

Sosyal politikalar, öncelikle vatandaşların refah düzeyini arttırırken dolaylı olarak toplumun refah düzeyini de arttırmaktadır. Sosyal refah devletlerinin temel hedefleri ise ayrım gözetmeksizin bütün vatandaşlarının eşit ve adil şekilde devletin sağlayacağı sağlık, sosyal güvenlik gibi ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal hizmetlerden faydalanılması, sosyal hakların kurumsal düzeyde garanti altına alınması, gelirin yoksulları kapsayacak şekilde transfer edilmesi ve bütün vatandaşların en azından taban düzeyde gelire sahip olmasıdır. Yönetim, sosyal refahın geliştirilmesine yönelik bazı politikalar belirlerken, yurttaşlarının iktisadi refah düzeyini ve sosyal/toplumsal saygınlığını arttırmayı amaçlamaktadır (European Commission, 2023). Sosyal hizmet farklı disiplin ve mesleklerin bilgisinden yararlanarak bir disiplin oluşturmaktadır bu doğrultuda sosyal politika da sosyal hizmet adına önemli bir yere sahiptir (Kut, 1988 s.34; Pearman, 1973 s.19).

Toplumsal aksaklıklar ve bu aksaklıklar sonucu etkilenen vatandaşlar sosyal hizmetin dahil olduğu alanlara girmektedir. Bu aksaklıkların giderilmesi adına üretilecek cevaplar ise sosyal politika ve sosyal hizmet tarafından üretilmektedir. Toplumsal düzenin sağlanması adına üretilen politikaların toplumun yapısına uygun olarak üretilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda toplumsal süreçlerin okumak ve direkt olarak sahaya etki etmek adına sosyal hizmetin makro boyutu çalışmalar yapmaktadır (Denney, 1998 s.38). Sosyal sorunların çözümü ve sosyal refahın yükselmesi adına çalışmalar sosyal barış, sosyal adalet, sosyal denge gibi belirli hedefler doğrultusunda yürütülmektedir (Danış, 2007 s.54).

Sosyal politika ve sosyal hizmetin odağında olan sosyal sorunlar azınlık haklarının tam olarak karşılanmadığı veya yerine getirilemediği durumları da kapsamaktadır. Bu nedenle azınlık haklarının yerine getirilmesinde veya süreç içerisinde karşılaşılan sorunlar da sosyal hizmet ve

sosyal politika ön plana çıkmaktadır. Azınlık bireylerin sorunlarla baş edebilme kapasitelerinin geliştirilmesi, sosyal işlevselliklerinin arttırılması ve iyilik hallerinin arttırılması gibi alanlarda sosyal hizmet ve sosyal politika beraber görev almaktadırlar.

Azınlıklara yönelik sosyal politika ve sosyal hizmetler ele alınırken sosyal refah ve sosyal dışlanma kavramları ön plana çıkmaktadır. Sosyal refah kavramı, bireylerin yalnızca maddi refah düzeylerini değil bütün temel ve toplumsal ihtiyaçlarını da kapsamına almaktadır. Bu nedenle maddi refah düzeyleri düşük olan ve ihtiyaçları olan zümreler sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalmaktadır (Popple & Leighninger, 2011 s.31). Sosyal refah politikaları kapsamına alınmayan toplulukların refah seviyeleri düşebilmekte ve bazen bu nedenle de sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedirler. Sosyal refah politikalarının kapsamına alınan topluluklar ise bulundukları toplum içerisinde daha kolay temsil edilmektedirler.

Sosyal hizmet ve sosyal politika toplumdaki sosyal adaletsizlikleri en aza indirmeyi amaç edinmektedir. Sosyal hizmet ve sosyal politika disiplinleri toplumdaki sosyal adaletsizlikleri ortadan kaldırırken, toplumun parçası olan her bir bireyin eşitlik ve adalet içerisinde herhangi bir ayrıştırmaya uğramadan sisteme dahil edilmesi anlayışına sahiptir. Bu doğrultuda bireylere tanınan haklar pratikte de uygulanır olmalı, politik süreçlerde ve karar alma aşamalarında aktif olunabilmelidir (Sunal, 2011 s.285-287) . Sosyal adaletin sağlanması adına yapılacak olan değişiklikler öncelikle bireylerin iyilik hallerinin arttırılması ile sağlanabilmektedir. Makro düzeyde etki alabilmek için mikro düzeyde çalışmalar yapmak önemli olmaktadır. Burada sosyal politikaların yerine getirilmesinde sosyal hizmet önemli rol oynamaktadır. Sosyal hizmet bu rolü yerine getirirken belli ilkeler doğrultusunda çalışmalar yapmaktadır. Bu ilkeler;

- Yaş, sosyoekonomik seviye, ırk, din, dil, cinsel yönelim, renk gibi her türlü negatif ayrımcılığa karşı mücadele edilmesi ve karşı çıkılması,
- Toplumun parçası olan her bir bireyin farklılıklarının farkında olmak, çokkültürlüğe ve etnik çeşitliliğe saygı duyulması,
- Kamu kaynaklarından bütün vatandaşların eşit şekilde erişiminin sağlanması,
- Politikaların üretilmesi süreçlerinde pek çok boyutta çalışmaların yapılması ve adil olmayan politikalara müdahale edilmesi,
- Toplumsal sorunların çözümü adına işbirliği içerisinde hareket edilmesidir (International Federation of Social Workers, 2018).

İnsan haklarının yerine getirilmesi sosyal adaletin sağlanması adına önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultu da günümüzde insan haklarının kapsamına alınan azınlık hakları da toplumda sosyal adaletin gerçekleştirilmesinde esastır. Bu konu da sosyal adaletin ve insan haklarının yerine getirilmesinde sosyal hizmet aktif olarak rol almaktadır. Sosyal hizmetin bu aktif rolünde sahada azınlıklar ve diğer gruplarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının uygulamada bazı yetkinliklere sahip olması gerekmektedir. Bu yetkinlikler;

- **Etik ve Değerler:** Sosyal hizmet uzmanının etik değerler ve mesleki standartlar doğrultusunda çalışması gerekmektedir.

- **Öz Farkındalık:** Uzmanlar, toplumdaki çokkültürlülüğün farkına varmak için öncelikle kendi kişisel ve kültürel değerlerinin farkındalığına varmalıdır.

- **Kültürlerarası Bilgi:** Sosyal hizmet uzmanları, hizmet sağladıkları müracaatçı grupların tarihleri, kültürleri, gelenekleri, aile sistemleri ve müracaatçı grupların kendi dilleri ve anlatımları hakkında kesin bilgilere sahip olmalıdır.

- **Kültürlerarası Beceriler:** Uzmanlar, kültürün müracaatçının destek aldığı dönemdeki rolünün farkındalığına varmalı ve buna uygun yöntemler tercih etmelidir.

- **Hizmet Sunumu:** Topluma sağlanacak olan hizmetler hakkında bilgi ve beceri sahibi olunmasının yanı sıra uzmanların müracaatçıların ihtiyaçlarına uygun yönlendirmeler yapmaları önemlidir.

- **Güçlendirme ve Savunuculuk:** Sosyal hizmet uzmanları, farklı azınlık grupları ile ilgili sosyal politikaların farkında olmalı ve eğer uygunsa müracaatçılar ile haklarının savunuculuğunu yapmaktadır.

- **İşgücü Çeşitliliği:** Sosyal hizmet uzmanları, meslek içerisindeki çeşitliliği korumalı, sosyal hizmet programlarına ve çalışma ofislerine başvuru süreçlerini desteklemelidir.

- **Mesleki Eğitim:** Sosyal hizmet uzmanları, mesleki eğitim süreçlerinde müracaatçılara daha iyi hizmet sunabilmek adına kültürel yetkinliklerini geliştirmeli bu kapsamda eğitimlere katılmalı ve bu eğitimlerin programlarının savunuculuğunu yapmalıdır.

- **Dil Çeşitliliği:** Uzmanlar, gereklilik halinde tercümanlar aracılığı ile müracaatçıların ana dillerinde kendilerini ifade etmelerini sağlamalı, hizmetlerden kendi dillerinde faydalanabilmelerini savunmalıdır.

- **Kültürlerarası Liderlik:** Sosyal hizmet uzmanları, farklı azınlık grupları veya müracaatçı grupları hakkında meslek uzmanları ile bilgi alışverişinde bulunmalıdır (National Association of Social Workers, 2001).

Sosyal hizmet uzmanlarının müdahale süreçlerinin öncesini, müdahale aşamasını ve sonrasını kapsayan bu yetkinlikler insan hakları dolayısıyla azınlık haklarının yerine getirilmesinde önem arz etmektedir. Belirtilen yetkinliklerin kazanımı sosyal hizmet eğitimi kapsamında gerçekleştirilebilmektedir. Bu nedenden ötürü sosyal hizmet öğrencilerinin eğitim süreçlerinde azınlıklar, farklılıklar, ırkçılık, insan hakları gibi kavramların önemli yeri bulunmaktadır. Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi'nin Eğitim Standartları ve Akreditasyon Standartları belgesi burada ifade ettiğimiz durumu destekler düzeydedir. Bu belgeye göre sosyal hizmet lisans ve yüksek lisans programlarının ırkçılık karşıtlığı, çeşitlilik, eşitlik ve kapsayıcılık, insan hakları ve sosyal ve ekonomik adaletin sağlanması başlıklarını içermesi gerekmektedir (Council On Social Work Education, 2022 s.16).

Sosyal hizmet uzmanlarının toplumdaki statüsü fark etmeksizin her bireyin temel insan haklarına sahip olduğunu anlaması, sosyal hizmetin tarih boyunca azınlıkların maruz kaldıkları baskı ve ırkçılığa karşın rolü ve tepkisi ve günümüzde halen devam eden haksızlıklar ve adaletsizlikler hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet eğitiminde öğrencilerin, kültürel ve sosyal farklılıkları ve dominant olan dinamiklerin toplumsal çıktılarını anlamaları ve sosyal adaletsizliklere yönelik mücadele yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmaları doğrultusunda müfredat düzenlenir. Bunun sonucu olarak sosyal hizmet uzmanları toplumların önyargılarının ortadan kaldırılması ve ayrımcılığın yok edilmesi amacıyla çalışmalar yürütmektedir.

Sanayi devriminden sonra yaşanan gelişmeler neticesinde sosyal politika ve sosyal hizmetin kapsamında da değişiklikler yaşanmıştır. Sosyal hizmet ve sosyal politikanın kapsamı bu dönemde genişleyerek daha fazla grubu içermeye başlamıştır. Kadınlar, yaşlılar, çocuklar, engelliler ve azınlıklar değişen sosyal süreçler doğrultusunda sosyal hizmet ve sosyal politikanın sağladığı hizmetlerden faydalanmaya başlamışlardır. Bu gruplara hizmet sağlanması sosyal refah kavramının değişmesi ile farklı bir boyut kazanmış ve bireysel olarak

yetersiz kalınacağı görülmüştür. Bu nedenle sosyal politika ve sosyal hizmet disiplinleri, sosyal sorunların çözülmesi ve sosyal refahın arttırılması adına aracı rolü görmeye başlamışlardır (Mark vd., 1998 s.24).

Sosyal hizmet müracaatçıları çevresiyle ele almakta ve bireye uygun hizmetler sağlamaktadır. Bu doğrultuda müracaatçılara sağlanacak hizmetlerin belirli bir sistem doğrultusunda ihtiyaçlara cevap verecek şekilde düzenlenmesi uygundur. Dolayısıyla sosyal hizmet azınlıklarla çalışma yaparken farklı sosyal hizmet uygulama yöntemlerinden yararlanmaktadır. Sosyal hizmet uygulama yöntemleri; çokkültürcü sosyal hizmet, baskı karşıtı sosyal hizmet, ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet, ırkçılık karşıtı sosyal hizmet ve azınlıklara yönelik sosyal hizmettir. Bu uygulama yöntemlerinin ortaya çıkışı geleneksel sosyal hizmet uygulamasının yetersiz görülmesi ile başlamıştır. 1960'lı yıllardan sonra sosyal hizmet uygulamasına dair eleştirisel yaklaşımlar gündeme gelmeye başlamış ve bunun sonucunda 1960 ve 1980 yılları arasında sosyal hizmet uygulamasında değişiklikler gerçekleşmiştir. Eleştirisel yaklaşımları destekleyen düşünürler, refah devletinde hizmet alan vatandaşların geleneksel sosyal hizmet bakış açısına göre bireysel kusurları nedeniyle hizmet aldıklarını ifade etmektedir (Healy, 2000 s.1-10).

2.7.2.1. Çokkültürcü Sosyal Hizmet

Çokkültürcü sosyal hizmet uygulamalarına değinmeden önce günümüzde karşılaştırılan iki kavrama değinilmesi gerekli görülmüştür. Bu kavramlar çokkültürlülük ve çokkültürcülüktür. Her ne kadar iki kavram birbirine yakın anlam taşıyor gibi gözükse de çokkültürlü toplum, toplumun bütün fertlerinin birbirlerinden farklı kültürel olgularda yetişip kendi kimliklerine sahip olabildikleri toplumu ifade etmektedir (Popple & Leighninger, 2011 s.159). Buna karşın çokkültürcü toplumlar, toplumu oluşturan kültürlerin sayısına değil, bu kültürlerin insan hakları doğrultusunda kamusal güvence olduğu bir anlayışı temsil etmektedir. Çokkültürcü toplumlarda yaşayan bireyler azınlık kimliklerinin ve kültürlerinin korunmasına önem verirler. Kültürel farklılıklara ve kimliklere saygı gösterirler. Kısaca çokkültürlü topluluklar, birden fazla topluluğun bir arada yaşaması durumunun ifadesi olarak görülebilmekteyken çokkültürcülük bir düşünce biçimi ve bu düşünce biçiminin davranışlara yansıması olarak değerlendirilebilir.

Örneğin çok çeşitli kültürlerin bulunduğu topluluklarda sayıca çoğunlukta ve yönetimde olan grupların, kendi kültürlerini ve bakış açılarını yönetime yansıtmaları karşılaşılması muhtemel durumlardan biridir. Bu topluluklar her ne kadar çokkültürlü olarak değerlendirilse de yönetimi

elinde bulunduran başat topluluklar, yönetimi altındaki azınlık olarak adlandırılan diğer grupların haklarının belirlenmesi konusunda yeterli beklentiyi karşılayamamıştır. Ayrıca bazı çokkültürlü devletlerin azınlıklara yönelik toplumsal entegrasyonun sağlanması adına yürüttüğü politikalar azınlık kültürünün içinde bulundukları toplum içerisinde kaybolmasına neden olmuştur. Özetle her çokkültürlü topluluk aslında çokkültürcü bir yapıya sahip değildir. Çokkültürcü düşünce yapısının hayata geçirilmesi adına yapılacak toplumsal çalışmalar kişilerin farkındalıklarının arttırılmasını ve toplumsal birlikteliğin sağlanmasını amaçlamalıdır. Bu noktada çokkültürcü sosyal hizmet uygulamalarının gerekliliği görmezden gelinemez.

Geleneksel sosyal hizmet uygulamasının vatandaşları mono tipleştirmeye yönelik uygulamalarına karşı olarak çıkan çokkültürcü sosyal hizmet uygulaması toplumun çoğulcu bir yapıya dönüşmesini hedefler. Bireyin ve grupların sübjektifliğinin kültür bağlamında görünür kılındığı çokkültürcülük politikaları azınlık bireylerin toplumda asimile edilmesinin önüne geçmeyi amaçlar. Çokkültürcü sosyal hizmet uygulamalarında esas, bireylerin ve toplulukların sahip oldukları kültürlerin, yaşam tarzlarının ve geleneklerin disipline edilmesi yerine bu faktörlerin anlaşılmasının sağlanmasıdır (Özgür, 2010 s.92).

Çokkültürcülük, kültürel çeşitliliğin tanınması, toplumsal eşitlik ve toplumsal birleşme olmak üzere üç temel ilke üzerinde durmaktadır (Canatan, 2009 s.82). Burada bahsi geçen ilkelere benzer şekilde çokkültürcü sosyal hizmetin kapsamı ve müdahale tanımlaması bulunmaktadır. Bu doğrultuda Sue 2006 yılında çokkültürcü sosyal hizmet müdahalesini şu maddeler halinde özetlemiştir:

- Danışanların sahip oldukları kimliklere yönelik farkındalığın arttırılması,
- Danışanların, ırk, kültür, cinsiyet, din vb. kategorilerde kültürel değerlerinin ve hayat tecrübelerinin anlaşılması,
- Danışanlara tanınan negatif ve pozitif hakların savunulması,
- Danışanların değerlendirilmesi süreçlerinde bireysel ve kolektif ilişkinin dengede tutulması,
- Danışanları bulundukları çevre ve kültür bazında değerlendirmek ve bu doğrultuda çözüm önerileri ve müdahale sunulmasıdır (Sue, 2006 s.20).

Çokkültürcülük, temel olarak içinde bulunduğumuz toplumda eşit, özgür ve adil olarak farklılıklarımızla birlikte nasıl yaşam sağlayabiliriz sorusuna cevap aramaktadır (Bilgin, 2005

s.58). Bu doğrultu da çok kültürcü sosyal hizmette birlikte yaşamın sağlanması ve sürdürülebilir olması adına politikalar üretir veya üretilen politikaların desteklenmesini eksiklerinin kapatılmasını sağlar.

Günümüzde toplumlar, göçler ve diğer faktörler nedeniyle hızla çokkültürlü bir yapıya evirilmektedir. Dönüşüm beraberinde sosyal hizmetin rolünü daha çok ön plana çıkartmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla çokkültürcü sosyal hizmetin müdahale yöntemlerinin tanıtılması, eğitim süreçlerine dahil edilmesi ve konu konuda araştırmalar yapılmasına duyulan ihtiyaç artmaktadır (Özgür, 2010 s.93). Çokkültürcü sosyal hizmet uygulaması, saygı ve hoşgörü esaslı kültürel duyarlılığı benimsemektedir. Bu duyarlılığa sahip uzmanların ise sosyal hizmet değerlerini uygulamaya dökebilen ve danışanın kültürel yaşantısına ilgi duyan kişiler şeklinde tanımlandığı ifade edilebilir (Miley vd., 2016 s.66-67).

Özetle çokkültürcü sosyal hizmet uygulaması azınlıkların bulundukları toplum içerisinde görünürlüklerinin arttırılması, evrensel hukuk kuralları dahilinde belirlenmiş olan azınlık haklarının yerine getirilmesi, toplumsal kaynaşmanın sağlanması ve azınlıkların hak ihlallerine uğradıkları durumlarda hak savunuculuğu yapması gibi görevleri kapsamaktadır. Bununla ilişkili olarak sosyal hizmet uzmanlarının mesleki bilgi ve birikimlerinin bu doğrultuda arttırılması ve eğitim süreçlerine çokkültürcülüğün dahil edilmesi gerekmektedir.

2.7.2.2. Baskı Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması

Azınlıklarla çalışma süreçlerinde bir diğer sosyal hizmet müdahalesi ise baskı karşıtı sosyal hizmettir. Baskı karşıtı sosyal hizmet, toplum içerisinde baskı gören ve ayrımcılığa maruz kalan azınlık, kadın, eşcinsel veya engelli bireylerin problemlerinin bireysel olduğu fikrine karşı çıkarak toplumsal ve siyasal problemler olduğunu öne sürmektedir (Tuncay & İl, 2006 s.59). Baskı karşıtı uygulamalar, sosyal adalet ve eşdeğerlilik istekleri doğrultusunda sosyal hizmetin kapsamına girmiştir. Bu kapsamda sosyal hizmet, kişileri bütünüyle ele alarak farklı alanlarda maruz kaldıkları baskının yaşamlarına etkisinin ve bu baskıya rağmen bireylerin kendilerini gerçekleştirebilmeleri için neler yapılabileceklerinin çözümü adına çalışmalar yürütmektedir (Hines, 2012 s.23). Baskı karşıtı sosyal hizmet uygulaması, insan hakları ve sosyal adalet kapsamında insanların iyilik halinin arttırmayı, insanları özgürleştirmeyi amaçlayan ve odağına baskı altında kalan insanları alan bir yaklaşımdır (Dominelli, 2002 s.83-84). Baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamasında esas bireyin çevreye uyumu değil çevrenin değişim ve dönüşümü referans alınmakta ve sorunun sebebi olarak birey değil baskı mekanizmaları görülmektedir (Akbaş, 2014). Baskı karşıtı sosyal hizmet müdahalesi ile sosyal hizmet uzmanları azınlıkların

ırk, dil, din vb. nedenlerden ötürü gördükleri baskının ortadan kaldırılması ve bu doğrultuda azınlıklara yönelik politikaların geliştirilmesi adına çalışmalar yapılmasını da kapsamına almaktadır.

Geleneksel sosyal hizmet uygulamasına karşı çıkmasının yanı sıra baskı karşıtı uygulama sosyoekonomik gelir düzeyleri düşük olması nedeniyle bireylerin toplumsal düzenden uzaklaştırıldığı, ekonomik çıkarların ön planda tutulduğu ve insan haklarının göz ardı edildiği politik sistemlere de karşı çıkmaktadır (Dominelli, 2015 s.92). Ayrıca baskı karşıtı uygulama "normalleştiren" ve "normale" hizmet eden sistemlere de karşı çıkmaktadır. Çünkü bahsi geçen "normal" baskı düzeni tarafından belirlenmektedir ve baskı karşıtı uygulama bu düzeni reddettiği ve değiştirmek istediğinden ötürü bu politik ve ekonomik sistemlere karşı çıkmaktadır (Akbaş, 2014 s.91) .

Baskı karşıtı sosyal hizmet uygulaması, gelişim gösterdiği süreçlerde farklı yaklaşımların etkileşimi çerçevesinde temellenmiş ve bunu yaparken bahsi geçen yaklaşımları da etkilemiştir. Baskı karşıtı uygulama, radikal, feminist, yapısal ve ayrımcılık karşıtı yaklaşımlarının kapsamaktadır (Akbaş, 2014 s.89; Tuncay & İl, 2006 s.59).

Radikal yaklaşım, geleneksel sosyal hizmetin, problemleri kişi düzeyine indirgeyen politikalarına karşı çıkar, sorunların kaynağının toplumsal ve politik düzeylerde aranması gerektiğini ifade eder ve aktif bir politika anlayışı ortaya konmasını savunur (Akbaş, 2014 s.72; Tuncay & İl, 2006 s.61). Feminist sosyal hizmet uygulaması, toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasına neden oluşan şartlara ve bu şartların kişiler üzerinde oluşturduğu baskıya karşı çıkar ve buna ilişkin toplumsal bilincin oluşmasını amaçlar (Özateş, 2009 s.101; Tunç, 2013 s.214). Yapısal yaklaşım ise Marx ve Freirean'ın görüşlerinin etkisi ile şekillenmiş ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesi adına dezavantajlı grupların güçlendirilmesini amaçlamıştır (Tuncay & İl, 2006 s.61). Ayrımcılık karşıtı yaklaşım ise bireysel ve toplumsal düzeyde her türlü ayrımcılığa karşı çıkmaktadır.

Sosyal hizmetin en temel esaslarından biri olan güçlendirme yaklaşımı baskı karşıtı uygulamada da ön plana çıkmaktadır. Baskı karşıtı uygulama, güçlendirme yaklaşımını merkeze alarak, güçsüzlüğün baskı ve toplumsal soyutlanmaya maruz kalan kişilerin ortak vasfı olduğunu ve bu nedenden ötürü bu gruplarda güçlendirmenin büyük önemi olduğunu ifade eder (Akbaş, 2014 s.90; Dominelli, 2002 s.32, 2015 s.83; Özgür, 2010 s.97; Yolcuoğlu, 2012 s.419).

Azınlık gruplar ile müdahale süreçlerinde de azınlık gruplara yönelik güçlendirme yaklaşımlarında bulunulması baskı karşıtı sosyal hizmet müdahalesinin bir parçasıdır. Burada baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamasının çıkış yeri olan ABD'de olduğu gibi baskıya maruz kalan azınlık bireylerin özgürleştirilmesi adına sivil toplum örgütleri aracı olarak destek sağlayabilmektedir (Arı, 2009 s.150). Sivil toplum örgütlerinin aktif rol alması ile azınlıkların maruz kaldıkları hak ihlallerine dikkat çekilmesi ve hak savunuculuğunun yapılması sağlanabilmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, aktif rol alarak azınlıkların güçlendirme yaklaşımı ile sosyal, kültürel ve ekonomik refahlarının arttırılmasını sağlarken aynı zamanda baskı karşıtı sosyal hizmetin iki temel değeri olan insan hakları ve sosyal adaleti de yerine getirecektir (Küçükkaraca, 2013 s.85).

Azınlık hakları ve insan haklarının yerine getirilmesinde önemli bir role sahip olan sosyal hizmet uzmanları, mesleki disiplinleri gereği her zaman müracaatçının iyilik halini geliştirmeyi ve refah seviyesini arttırmayı amaçlar. Baskı karşıtı uygulama doğrultusunda da uzmanlar azınlıkların maruz kaldıkları baskılara karşı çıkmaktadır. Ancak sosyal hizmet uzmanlarının genellikle devlet kurumları bünyesinde istihdam edilmeleri müracaatçılarının savunuculuğu rolünde onları zora sokmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının, hem çalıştıkları kurumlara karşı hem de müracaatçılarına karşı sorumlulukları olması uzmanların müracaatçıları savunurken çalıştıkları kuruma karşı mücadele vermelerini güçleştirmektedir (Tuncay & İl, 2006 .64; Yücel, 2017 s.160).

Sosyal hizmet uzmanlarının kaldıkları ikilem nedeniyle baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamasının sürdürülebilirliği güçleşmektedir. Bu nedenden ötürü yasal dayanaklar sağlanmasıyla baskı karşıtı uygulamanın gelişimi hızlanacak, dezavantajlı grupların haklarına erişimi daha kolay hale gelecektir (Dominelli, 2015). Bunun yanı sıra hukuki dayanağın sağlanması sosyal refah devletinin gerekliliklerindendir çünkü insan haklarına saygılı ve sosyal adalet anlayışını içeren bir yönetim sisteminde toplumun her bir unsurunun refahının sağlanması ve yükseltilmesi devlet adına bir ödevdir.

2.7.2.3. Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması

1960'larda Amerika'da siyahilere yönelik olarak uygulanan ayrımcı politikalara karşı ortaya çıkan ayrımcılık karşıtı hak talepleri, Avrupa'da cinsel yönelim, engellilik gibi ayrımcılıklara karşı hak taleplerini gündeme getirmiştir (Humphries, 1997 s.291). Hak taleplerinin artarak ilerlemesi sonucu 70'li yılların sonu ve 80'lerin başında toplumun çoğunluğuna nazaran farklı olduklarından ötürü ayrımcılığa uğrayanların problemlerinin çözüme kavuşturulması adına

ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması ortaya çıkmıştır (Hafford-Letchfield & Cocker, 2014 s.1). Ayrımcılık karşıtı uygulama, yalnızca toplumda bulunan ayrımcılığın önüne geçmeye çalışmaz, sosyal hizmet sisteminin içindeki ayrımcı uygulamalara da çözüm bulmaya çalışır (Özgür, 2010 s.102).

Azınlık bireyler içerisinde yaşadıkları toplum ile ilişkilerinde farklı alanlarda ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler. Buna bağlı olarak ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması ise farklı düzeylerde uygulamalarda bulunmaktadır. Sosyal yapısal boyut, kültürel boyut ve bireysel boyut olmak üzere üç boyutta çalışmalar yapan ayrımcılık karşıtı uygulama bu boyutların birbiri ile ilişkili olduğunu ve kişilerin sahip oldukları bireysel inanışların, kültürel prensiplerin ve sosyal örflerin birleşerek toplumsal düzeyde baskı ve ayırımcılığa neden olabileceği ifade edilmektedir (Thompson, 2006 s.27).

Sosyal hizmet disiplini, her bireyin değerli ve biricik olduğunu ve bu doğrultuda değerlendirilmesinin ve bireylerin eşit vatandaşlık haklarına sahip olmasının gerekliliğini savunmaktadır ayrıca bireylerin kendilerine has özelliklerine ve tercihlerine karşı yapılacak hiçbir ayrımcılığı kabul etmemektedir (Bayliss, 2000 45-46). Bu nedenle azınlıklara yönelik çalışmalar yapacak sosyal hizmet uzmanlarının da önyargılarından arınmış olmaları gerekmektedir.

Azınlıklara yönelik ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasında sosyal hizmet uzmanlarının kendilerine ve çevrelerine yönelik farkındalıklarının olması ve kendi düşünce yapılarının farkında olmaları gerekmektedir. Azınlıklara yönelik yapılacak ayrımcılık karşıtı uygulamalar toplumda azınlıkların maruz kaldıkları ayrımcı söylemlerin değiştirilmesi adına toplumsal adımların atılmasını da beraberinde getirmektedir. Genele yayılan söylemlerle bütün azınlık gruplara negatif yaftalarda bulunulması ve bunun sonucunda sosyal yaşantılarında güçlük çekmeleri insan hakları ihlallerine neden olabileceğinden sosyal hizmet eğitim süreçlerinde öğrencilerin farkındalıklarının arttırılması ve müfredatın bu doğrultuda şekillenmesi önemlidir. Benzer olarak Crabtree, çokkültürlü toplumlarda ayrımcılığa maruz kalan azınlıklara yönelik yürütülecek azınlık karşıtı uygulamanın, sosyal hizmet eğitiminde kazanılan farkındalık seviyesi ve bilgi birikimi ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir (Crabtree, 1999 s.253).

2.7.2.4. Irkçılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması

Irkçılık karşıtı sosyal hizmet, müracaatçılara sunulan hizmetlerin beyazların baskın olduğu görüşler çerçevesinde biçimlenmesinin önüne geçerek azınlıkların ve etnik grupların

ayrımcılığa uğramasının önüne geçmeyi hedefler. 1970'li yıllardan sonra bilimsel olarak kendisini öne çıkartan bu uygulama beyazlığı ve beyazların kültürü üstünlüğü anlayışına karşı çıkmaktadır (Butler vd., 2003 s.275; Wainwright, 2009 s.498). Başlangıçta beyazların üstünlüğü görüşüne tepki olarak ortaya çıkan ırkçılık karşıtı uygulamalar zamanla kapsamını genişletmiştir.

Sosyal hizmetin odağında bulunan insan hakları ve insanların yalnızca insan oldukları için değer görmeleri gerektiği görüşü ırksal söylemleri reddeder. İnsan haklarını bu denli odağına almış olan sosyal hizmet ırkçılığın görüldüğü her yerde buna karşı durur ve ırkçılığa maruz kalan azınlık grupların haklarını savunur. Sosyal hizmet uzmanları azınlıklara yönelik bu müdahale süreçlerinde bazı ilkelerden yararlanmaktadırlar.

2000 yılında Graham farklı çalışmalardan derlediği ırkçılık karşıtı sosyal hizmet ilkelerini şu şekilde özetlemiştir;

- Irkçılık karşıtı sosyal hizmet disiplini ve sosyal hizmet uzmanları, sosyal ve politik anlamlar içeren ve bir ırkın diğer ırklar karşısında üstün olduğu bir ideolojik sosyal yapının varlığının ve bu ırkçılığın sosyal etkilerinin olduğunun farkındadır. Bu farkındalıkla beraber yaşanacak sosyal değişimin ancak ırkçılık karşıtı uygulamalarla gerçekleşeceğinin de bilincindedirler.
- Irkçılığa karşı çalışan sosyal hizmet uzmanları, kurumsal olarak gerçekleşebilecek ırkçılığı engellerken aynı zamanda siyahların ve diğer azınlık grupların aşırı temsiline sebep olan dinamikleri eleştirel biçimde inceler.
- Irkçılığın tüm sosyal etkilerinin ve tüm sosyal baskı türlerinin ortak yönleri anlaşılmadan anlaşılmayacağını savunur.
- Sosyal hizmet uzmanları, bireysel önyargıları, tutum ve davranışları hakkında farkındalığa sahiptirler ve bu şekilde ırkçılık sistemine ve bu sistemdeki kurumlara meydan okumaktadırlar (Graham, 2000 s.425).

Günümüzde insan hakları ve farklılıklara saygı söylemlerinin yaygınlaştığı görülse de toplumlarda ırkçılık farklı boyutları ile sürmektedir. Sosyal hizmet politikalarının amaçlarından bazıları insan haklarının yerine getirilmesi ve toplumda her bir bireyin özgürce yaşamasının sağlanmasıdır. Bu nedenden ötürü sosyal hizmet araştırmalarının ırkçılık karşıtı alanlarda da yapılması gerekmektedir. Devletin ırkçılık karşıtı sosyal politikalarında etkin rolü sosyal hizmet

üstlenmektedir ve ırkçılığa maruz kalan kişilerin bu duruma tekrar maruz kalmaması veya haklarının güvenceye alınması devletin yürüteceği politikalar ile sağlanabilir. Sosyal hizmetin buradaki rolü ırkçılığa maruz kalmış azınlıkların sesi olmak ve bu süreçte azınlıklar ve yönetim arasında aracı olmaktır. Farklılıklara sahip azınlıkların, farklılıklarının dile getirilmesi ve bunlar için farkındalık oluşturulması ırkçılıkla mücadelede etkin olmanın gerekliliklerindendir. Toplumu oluşturan farklı öğelerin birbiri ile ilişkisi ve karşılıklı önyargılar ırkçılık gibi sonuçları doğurabilmektedir bu nedenden ötürü sosyal hizmetin bu ön yargıların kaldırılması ve toplumsal kaynaşmanın sağlanması adına çalışmalar yürütmesi gerekmektedir (Çuhadar Gürkaynak, 2012 s.255). Azınlık grupların tanınırlıklarının başat gruplara göre daha az olması azınlıklara karşı önyargı oluşmasına neden olabilmektedir bu nedenden ötürü gruplar arası pozitif temasın önyargı, ayrımcılık ve ötekileştirme gibi durumların önüne geçmede etkili olduğu görülmektedir. Benzer olarak 2012 yılında yapılan bir çalışma da, gruplar arası temasın baskın olan grubun oluşturduğu önyargıları ortadan kaldırmada etkili olduğu ve toplumsal değişimlerle Türkiye'de bir araya gelmesi güç görülen toplulukların bile temasa geçmeye başladığı ifade edilmiştir (Çayır, 2012 s.10). Ancak bu çalışmanın aksine temasın her durumda önyargı ve ötekileştirmenin önüne geçmediği, bunun için ortak amaç, eşit statü, bireyler arasında gerçekleştirilecek temasın içten olması ve birden çok kişiyle temas gibi unsurlara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir (Balibar & Wallerstein, 1991 s.109).

Temasın sağlanması ve önyargıların azaltılması adına oluşturulacak ortamın oluşturulmasında sosyal hizmetin saha uygulamalarının yönlendirici olması olağan bir durumdur. Bu nedenden ötürü sosyal hizmet öğrencilerinin lisans eğitimlerinde farklılıklara ve ırkçılığa yönelik farkındalıklarının oluşturulması önem arz etmektedir.

2.7.2.5. Azınlıklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulaması

19. yüzyılın sonlarına doğru Sanayi Devrimi, teknoloji ve ulaşımın gelişmesiyle Amerika'ya artan göçler sonrasında azınlıklara yönelik ilk sosyal hizmet çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Artan nüfus ve sağlıksız yerleşim yerleri elverişsiz yaşam koşullarının da beraberinde gelmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan bu olumsuz tablonun önüne geçmek, orta ve işçi sınıf bireylerin birbirlerinin kabiliyetlerinden faydalanarak toplumun refah seviyesi arttırmak ve ırk ayrımcılığının önüne geçmek adına Settlement House'lar kurulmuş ve çocuk bakımı, çocuk ve yetişkinler için eğitim, sağlık hizmetleri ve kültürel faaliyetler gibi pek çok hizmet burada karşılanmıştır. Ayrıca sosyal adalet reformu adına çalışmalar yapılarak ilerici yasaların çıkartılması sağlanmıştır (*History of the Settlement House Movement*, 2020).

Amerika'da azınlıklara yönelik yapılan bu çalışmaların ardından azınlık haklarının uluslararası belgeler aracılığıyla güvence altına alınması ve sınırlarının belirlenmesi azınlıklara yönelik sosyal hizmet uygulamasının işleyişine de etki etmiştir. Başlangıçta kölelik ve temel insan hakları çerçevesinde işleyen sistem ilerleyen yıllarda herkesin eşit ve özgür olduğunu bununla birlikte herkesin birbiri ile "kardeşlik" anlayışı içerisinde davranması gerektiğini ifade etmeye başlamıştır. Bu doğrultuda sosyal hizmet, herhangi bir ayırım gözetmeksizin sağlayacağı hizmetlerde yurttaşlık yolu ile kazanılmış haklardan azınlıkların gerçekte ne kadar faydalanabildiğinin tespit edilmesi ve aradaki farkların ifade edilmesi görevini üstlenmektedir (Dominelli, 2004). Herhangi bir kişi veya topluluğun hak ve özgürlüklerinin risk altına girmesi sosyal hizmeti bu kişi veya toplulukların haklarının korunmasında sorumlu kılmaktadır. Bu hakların korunması doğrultusunda azınlıklarla yapılacak çalışmalarda üç kavram önemlidir. Belirtilen kavramlar şunlardır;

- Ayrıştırma; dışlanma, azınlık statüsüne getirme, ırk ayrımcılığı
- Yaygınlaşma; kültürel uzaklıklar ve yakınlıklar, müsamaha gösterememe, önyargılar
- Görünürlük; bireylerin dikkatinin konunun üstüne çekilmesi ve bu konuda çalışmalar yapılması (Mark vd., 1998).

Azınlıklara yönelik sosyal hizmet uygulaması, azınlıkların sahip oldukları haklara erişimlerinin tespiti, ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu doğrultuda çalışmalar yapılmasını kapsarken aynı zamanda toplumun diğer kesimlerinde olduğu gibi bireylerin kendilerine yetecek düzeye gelmelerinin desteklenmesini de sağlamaktadır. Azınlık haklarının yerine getirilmesi ve bu doğrultuda etkili çalışmalar yapılabilmesi adına sosyal hizmet uzmanlarının belirlenen konulardaki yetkinliklerinin arttırılması ve önyargılarının önüne geçmeleri gerekmektedir. Burada temel dayanak insan hakları doğrultusunda hazırlanan uluslararası belgelerdir. Sosyal hizmet uzmanlarının azınlıklara yönelik uygulamalarında insan haklarına bağlı kalarak sosyal politika ve çözümler üretilmesi gerekmektedir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde ifade edilen sosyal hizmet uygulamaları birbiri ile ilişki içerisinde bir sistem yürütmektedir dolayısıyla azınlıklarla sosyal hizmet uygulamalarında da diğer sosyal hizmet uygulamalarından yararlanılmaktadır. Örneğin azınlıklara yönelik ayrımcılığın engellenmesi adına ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamalarına başvurulurken; azınlıkların maruz kaldıkları ırkçılığın ortadan kaldırılması için ırkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasına başvurulmaktadır. Bütün sistemlerde olduğu gibi bu uygulamalar

sosyal hizmet sisteminin çarklarını oluşturmaktadır ve sistemin doğru işlemesi sosyal refahın ve insan haklarının yerine getirilmesi adına çarkların doğru işlemesi gerekmektedir. Burada sistemin sahadaki temsilcilerinden olan sosyal hizmet uzmanlarına önemli görevler düşmektedir. Ancak bu görevlerin yerine getirilmesi adına sosyal hizmet uzmanlarının alanda yetkin olmalarına ilişkin eğitim aşamalarından geçmeleri gerekmektedir. Lisans eğitimlerinde sosyal hizmetin ırkçılık karşıtı ve insan hakları odaklı yapısından bahsedilmeli ve öğrencilere aldıkları eğitimler sonucunda azınlıkların maruz kaldıkları ırkçılık, sosyal dışlanma, ötekileştirilme gibi durumlara ilişkin bakış açısı kazandırılmalıdır (Hoyt, 2012 s.232-234).

3. YÖNTEM

Bu tez, Ermenileri ve Rumları konu alan lisansüstü tezlerin geniş bir perspektifle analiz edilerek mevcut akademik çalışmaların detaylı bir değerlendirmesinin ortaya konması adına betimleyici ve derleyici olarak hazırlanmış bir bibliyografik çalışmadır. Bibliyografik çalışma belirli bir konu hakkında yazılmış olan eserlerin keşfedilmesini, nitel yöntemler, nicel yöntemler veya ikisinin de kullanılarak yorumlanmasını içermektedir. Bibliyografya çalışmaları, diğer çalışmacıların söylemlerini ve çalışmalarını bir araya getirmek, konuları arasında benzerlikler veya ilişkiler kurmak, eleştiri geliştirmek amacıyla yapılmaktadır.

Eserlerin farklı detaylara odaklanarak incelenmesi sonucunda ortaya farklı türde bibliyografyalar çıkmaktadır. Niteliklerine göre bibliyografyalar; basit, tahlili ve tenkidi olarak üçe ayrılmaktadır. Basit bibliyografyalar, eserlerin yalnızca künyelerini belirli kurallar çerçevesinde vermektedir. Tahlili bibliyografyalar, eserlerin künyeleri ve içerikleri ile ilgili bilgi vermektedir. Eserlerin içeriklerini ve düzenlerini tenkit eden bibliyografya çalışmalarına tenkidi bibliyografya denir.

Bibliyografya çalışmaları, ele aldığı konular bakımından sürekli güncellenmesi gerekebilecek çalışmalardır. Bu nedenle tahlili bibliyografya olması nedeniyle çalışmamız, Ermenileri ve Rumları konu alan lisansüstü tezlerin inceleneceği diğer çalışmalara öncülük etmesi adına önemlidir. Devletlerin gelişim süreçlerinden ve sürdürdüğü politikalardan etkilenen üniversitelerin ve akademik çalışmaların, azınlıklar ile ilgili yapılan çalışmalarda herhangi bir değişikliğe etkisi olup olmadığının anlaşılması ve azınlık haklarının gelişmesinin veya farklı bakış açılarıyla ele alınmasının azınlıklar ile ilgili yapılmış lisansüstü çalışmalarda çeşitliliğe etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultu da akademik çalışmaların değerlendirilmesi amacıyla çalışmaların en doğru şekilde incelenmesi için bibliyografyanın etkin bir yol olduğu düşünülmüştür. Eserlerin bibliyografik olarak sınıflandırılması bulguların daha iyi ifade edilmesine ve tez içerisinde verilmeye çalışılan kavramların anlaşılması adına en doğru yöntem olacaktır.

Bu araştırma nitel araştırma yöntemi ile oluşturulmuştur. Nitel araştırma yönteminde, bireylerin yaşamlarını nasıl anlamlandırdıklarına yönelik bir bakış geliştirmek, bu süreci (netice ve ürün

yerine) belirgin hatları ile çizmek ve bireylerin deneyimlerini nasıl algıladıklarını tanımlamak amaçtır (Merriam, 2018 s.15). Nitel araştırma yoluyla, gündelik hayatın dokusu ve örgüsü, araştırma katılımcılarının anlayışları, deneyimleri, sosyal süreçlerin, kurumların, söylemlerin veya ilişkilerin işleyiş biçimleri ve ürettikleri anlamların önemi de dahil olmak üzere sosyal dünyanın pek çok boyutu keşfedilebilmektedir (Mason, 2002 s.1). Nitel araştırma, bağlama olan duyarlılığı ve derinlemesine analize odaklandığından ötürü karmaşık ve ayrıntılı bir bağlamın daha kolay ortaya çıkması ve anlaşılması şansını en üst düzeye çıkartmaktadır .

Tez kapsamında, Ermeni ve Rumları konu alan akademik çalışmaların hem istatistiksel veri olarak hem de konularına göre ele alınarak yorumlayıcı bir yaklaşım ile sunulması amaçlanmıştır. Tezin kapsamına alınan akademik çalışmalar yalnızca lisansüstü tezleri ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultu da nitel araştırma yönteminin kullanılması araştırmanın hedeflediği soruların cevaplanması adına daha uygun olmaktadır. Çalışmada elde edilen verilerin en doğru şekilde analiz edilmesi açısından nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum (vaka) çalışmasında amaç, spesifik bir olgu, hadise yada programa odaklanılıp, çalışma sonucunda elde edilen verilerin ve araştırılan olgunun en iyi şekilde betimlenmesi ve sonrasında okuyucunun vaka çalışmasındaki olguyu daha iyi anlamasını sağlamaktır (Merriam, 2018 s.43-44).

Değerlendirmeye yönelik durum çalışmalarında bulunan betimleme, açıklama ve yargı özellikleri araştırmanın kapsamında bulunan tezleri etkileyen süreçleri daha ayrıntılı olarak ele alma adına önemlidir. Bu nedenle çalışma, durum çalışması deseni ile yapılmıştır.

Çalışmanın bu doğrultuda şekillenmesine neden olan sebepler, Ermeni ve Rumlarla ilgili yazılmış olan lisansüstü tezlerin içeriklerinin ve ele aldıkları konularının daha önceden incelenmediğinin görülmesi ve bu alanda araştırma yapılması ve eksikliğin kapatılmasının gerekli görülmesidir. Ayrıca 2000 sonrasında yapılan çalışmaların, yaşanılan değişimlerden ne denli etkilendiği ve 2000 öncesi çalışmalarla arasındaki farkların neler olduğunun araştırmacı açısından merak konusu olması bu araştırmanın yapılmasının nedenlerindendir.

Buna bağlı olarak çalışma kapsamında cevaplanması beklenen bazı temel sorular oluşturulmuştur:

1. Ermeni ve Rumlarla ilgili yazılan tezler yoğun olarak hangi konular üzerinde durmaktadır?

2. Ermeni ve Rumlarla ilgili 2000 sonrasında yazılan tezlerin 2000 öncesine göre farkları neler? Varsa bu farkları oluşturan etkiler neler olabilir?

3. Toplumsal değişimlerin akademik çalışmalara nasıl yansımaları olabilmektedir?

3.1. Araştırma Grubu

Araştırma, Ermeni ve Rumları konu alan ve Türkiye'de yayınlanan lisansüstü tez çalışmalarını kapsamına almıştır. Bu kapsamda araştırmanın örneklemi iki grup olarak ele alınmıştır. Birinci grup 1980 ve 2000 yılları arasındaki lisansüstü tezleri kapsarken ikinci grup ise 2000 ve 2022 yılları arasındaki lisansüstü tezleri kapsamaktadır. 1980 sonrasında yaşanan sosyokültürel değişimler, siyasi olaylar ve ülkenin siyasi yapısının değişmesi, Avrupa Birliğine geçiş sürecinde atılan adımlar ve küreselleşmenin etkisiyle değişen toplum yapısı ve algılar akademik alanda yapılan çalışmalara da etki etmiştir. Bu nedenle çalışmanın kapsamına 1980-2000 yılları arasındaki tezler de alınarak 2000-2022 yılları sonrasında yazılan tezlerin bu toplumsal ve siyasi olaylardan nasıl etkilendiğini görebilmek, yapılan çalışmaların sayısının değişimini daha belirgin olarak ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışma, nitel ve yorumlayıcı olacağından çalışmada amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklem, araştırmanın derinlemesine yapılabilmesi adına çalışmanın hedefi doğrultusunda bilgi yönünden verimli durumların tercih edilmesidir (Gurbetoğlu, 2018 s.27). YÖK Tez Merkezi ve TÜBİTAK Ulusal Toplu Katalog veri tabanları taranmıştır. Tarama sonucunda 243 teze Ulusal Toplu Katalog üzerinden, 699 teze ise YÖK Tez Merkezi üzerinden ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen toplam tez sayısı 942'dir. Tezlerin tarama süreci Temmuz 2022 tarihine kadar devam ettiğinden sonrasında sistemlere eklenen tezler çalışma kapsamına alınmamıştır.

3.2. Veri Toplama Süreci

Yin, 1984 tarihinde veri toplama sürecinde 6 kaynaktan bahsetmiştir. Bunlar; dokümanlar, arşiv kayıtlar, görüşmeler, direkt gözlem, katılımcı gözlem ve fiziksel yapılardır (teknolojik aletler, sanat eserleri, çalışmaya kaynak olabilecek fiziksel kanıtlar) (Aktaran; Subaşı & Okumuş, 2017). Doküman analizi, nitel araştırmalarda hedeflenen konu ile ilgili yazılı veya görsel materyallerin toparlanarak araştırmaya dahil edilmesi ile oluşturulan yöntemdir. Çalışmanın odağında yapılan akademik çalışmalar olduğundan bu tez için en uygun olan veri kaynağı

dokümanlardır. Elde edilen verilerin analizinin en doğru şekilde yapılması adına veri toplama aşamasında bu çalışmada da doküman analizi yönteminden faydalanılmıştır. Verilerin toplanması sürecinde belirlenen anahtar kavramlar detaylı olarak taranmıştır. Tarama sonucunda ulaşılan 942 tez doküman analizi sürecine dahil edilmiştir.

Elde edilen 942 tez öncelikle Microsoft Excell üzerinde belirlenen konu başlıklarında (Ermeni, Rum ve Gayrimüslim) tablolara ayrılarak daha sonra MAXQDA 2022 Analytics Pro programına aktarılmıştır. Bu programda, yazıldıkları tarihlere, türlerine (yüksek lisans, doktora, sanatta yeterlilik), yazım dillerine, anabilim dallarına, üniversitelere, enstitülerine, konularına ve alanlarına göre kodlanan tezlerin analizleri yapılarak bulgular kısmında kullanılmak üzere tablolara veya grafiklere dönüştürülmüştür.

3.3. Veri Analiz Süreci

Bu tezde veri analiz yöntemi olarak içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Altheide 1987 yılında, nitel içerik analizinin amacının farkındalığa ulaşmak olduğunu ve bu farkındalığın bazı anahtar kelimeleri olduğunu belirtmiştir. Bu anahtar kelimeleri imaj, hadise, mana ve farklılık olarak ifade etmiştir (Aktaran; Merriam, 2018 s.195-196). Yani burada asıl amaç, elde edilen verilerin açıklanmasını sağlayabilecek kavramlara ve bağlamlara ulaşmaktır. Nitel içerik analizinde süreç, verilerin kodlanmasını ve kategorilerin oluşturulmasını da kapsamaktadır. İçerik analizi yöntemi ile nitel değerlendirmelerin dahil edildiği niceliksel yaklaşım araştırmacılara, elde edilen bulguların değerlendirmesini yaparken güçlü istatistik yöntemleri verebilecektir. Bu istatistiksel yöntemler ile sistematik ve tarafsız veriler ışığında, örnekleme dayanarak genellemeler yapma olanağı sunacaktır (Koçak & Arun, 2006 s.24).

Hansen 2003 yılında içerik analizinin aşamalarını 6 maddede sıralamıştır. Bu maddeler;

- Çalışmanın probleminin belirlenmesi;
- Araştırma evreninin ve örneklemin seçilmesi;
- Araştırma gruplarının yaratma ve betimlemek;
- Kodlama cetvelini yaratmak;
- Kodlama cetvelinin güvenilirliğini değerlendirmek;

- Veri girişi analizi ve yorumlamadır (Aktaran; Olgun, 2008 s.67).

Verilerin sayısının çok olması, bu veriler içerisinde araştırma sorusu doğrultusunda gerekli olan verilerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi gerektiğinden çalışmanın içerik analizi ile yapılmasının doğru olacağına karar verilmiştir.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları aşağıda belirtildiği gibidir;

- Gayrimüslim azınlıklar kapsamında Ermeni ve Rumlar ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmasından dolayı çalışmanın kapsamında yalnızca Türkiye'de yapılan çalışmaları alınmıştır.

- Araştırmanın örneklem grubuna internet kaynakları (YÖK Tez Merkezi ve TÜBİTAK Ulusal Toplu Katalog) ile erişim sağlanmış olup bu kaynakların dışında kalan tezlere erişim sağlanmamıştır.

- İncelenen tezlerin bir kısmı hem Rumları hem de Ermenileri kapsadığından iki grubu da kapsayan ortak bir tema oluşturulmuştur. Bu temaya Gayrimüslimler adı verilmiştir.

- Araştırmanın örneklem grubuna yalnızca akademik alanda yapılan lisansüstü tez çalışmaları dahil edilmiştir.

- Araştırma kapsamında incelenen bazı tezler, birden çok konu ve tema barındırabilecek kapsamda olmasına rağmen araştırmacının belirlediği en uygun görülen bir tema ve konuda değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'de Ermeni ve Rumlarla ilgili yazılan lisansüstü tezlerin detaylı olarak analizi verilmiştir. Çalışmanın örneklem grubunu oluşturan 942 tez belirli konu-tema ve bibliyografik olarak değerlendirilmiş ve bu doğrultuda incelenmiştir. Çalışmanın analizi süresince yapılan tablolar Ermeniler ve Rumlar alanında olmak üzere ayrıştırılmıştır iki grubunda ele alındığı ortak tezler Gayrimüslim Azınlıklar başlığı ile belirtilmiştir.

4.1. BİBLİYOGRAFİK ANALİZ

4.1.1. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Öncelikle karşılaştırma yapabilmek adına tezlerin yazıldığı dönemler 1980-2000 yılları arası ve 2000 sonrası olmak üzere ikiye ayrılmış, daha sonrasında 2000 sonrasının detaylı analizinin yapılması adına ikinci bir tabloda 2000 sonrasında yapılan çalışmalar gösterilmiştir. Grafik 1.'de 1980 ve 2000 yılları arasında yazılan bütün (Ermeni, Rum ve Gayrimüslim başlıklarında) tezlerin yıllara göre dağılımı verilmiştir. 1980 yılında bu konularda hiç çalışma yapılmamasına rağmen ilerleyen yıllarda dönemsel olarak azalma görülse de yapılan çalışmaların sayısı genel olarak artış göstermiştir. Toplamda 1980-2000 yılları arasında 77 tez yazılmıştır.

Grafik 4. 1: Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

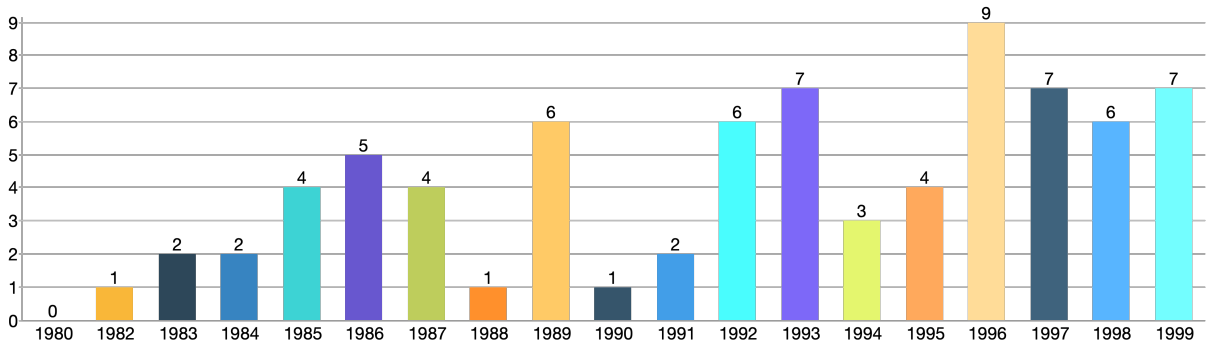

Tezlerin konular itibari ile yıllara göre karşılaştırılması yapıldığında ise 1980-2000 yılları arasında Ermenileri konu alan tezlerin sayısı 49 iken Rumları konu alan tezlerin sayısı 19'dur.

Ermeni ve Rumların ortak olarak ele alındıkları, Gayrimüslimler konulu tezlerin sayısı ise 9'dur. Bu üç grupta incelenen tezlerin yıllara göre frekanslarının tabloları aşağıda verilmiştir.

Tablo 4.1'de 1980-2000 yılları arasında Rumlarla ilgili yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımları gösterilmiştir. Belirlenen 20 yıllık süre içerisinde yalnızca 8 yılda Rumlarla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Çalışmaların yapıldığı tarihler süreklilik göstermemektedir. Örneğin 1986 yılında 2 çalışma yapılmasına rağmen 1989 yılında 1 çalışma yapılmış ve arada geçen 1987, 1988 yılları arasında çalışma yapılmamıştır. Bunun yanı sıra1980-1986 yılları arasında herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmaların yoğun olarak yapıldığı yıl ise 1998 yılı olarak görülmektedir. Yine çalışma yapılan yıllar arasında 1989 ve 1991 yıllarında eşit sayıda ve birer çalışma yapıldığı görülmektedir

Tablo 4. 1: Rumları Konu Alan Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Yıl	Frekans	Yüzde
1986	2	10,53
1989	1	5,26
1991	1	5,26
1993	2	10,53
1996	3	15,79
1997	2	10,53
1998	5	26,32
1999	3	15,79
Toplam	19	100,00

Aşağıda verilen Tablo 4.2'de ise 1980-2000 yılları arasında Ermenileri konu alan çalışmaların yıllara göre dağılımları verilmiştir. Rumlarla ilgili çalışmalarla karşılaştırıldığında Ermenileri konu alan çalışmaların daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca 1998 yılı haricinde, 1982 ve 2000 yılları arasında her yıl en az bir çalışma yapıldığı görülmektedir. Rumlarla ilgili yapılan çalışmalarla ortak olarak 1980 ve 1981 yıllarında Ermenilerle ilgili yapılan çalışma da bulunmamaktadır. Çalışma yapılan tarihler arasında en çok göze çarpan tarih ise toplamda 6 çalışma ile 1996 yılı olmaktadır.

Tablo 4. 2: Ermenileri Konu Alan Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Tarih	Frekans	Yüzde
1982	1	2,04
1983	2	4,08
1984	2	4,08
1985	4	8,16
1986	3	6,12
1987	4	8,16
1988	1	2,04
1989	4	8,16
1990	1	2,04
1991	1	2,04
1992	4	8,16
1993	5	10,20
1994	3	6,12
1995	2	4,08
1996	6	12,24
1997	3	6,12
1999	3	6,12
Toplam	49	100,00

Tablo 4.3: Gayrimüslimleri Konu Alan Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Tarih	Frekans	Yüzde
1989	1	11,11
1992	2	22,22
1995	2	22,22
1997	2	22,22
1998	1	11,11
1999	1	11,11
Toplam	9	100,00

Ermeniler ve Rumların ortak olarak ele alındığı bu son grupta çalışmaların 90'lı yıllarda yapıldığı görülmektedir. 90 öncesinde çalışma bulunmamasına rağmen 90 sonrasında ise bu alanda çok fazla çalışma yapıldığı görülmemektedir. Yalnızca 9 çalışmanın yapıldığı bu yıllarda en fazla çalışma yapılan yıllar 1992, 1995 ve 1997 yıllarıdır. Bu yıllar içerisinde ikişer çalışma yapılmıştır.

1980-2000 yılları arasında yazılan tezlerle karşılaştırıldığında 2000-2022 yılları arasında yazılan tezlerde ciddi sayıda artış görülmektedir. Yalnızca 2019 yılında yazılan tez sayısı, 1980-2000 yılları arasında yazılan toplam tez sayısından fazladır. Son 20 yılda belirlenen konularda yazılan tez sayısının en az olduğu yıl 2000 yılı olmuştur. Devam eden yıllarda değiştirilen azınlık politikaları ve Avrupa birliğine girme amacıyla yapılan reformlar akademik alanda yapılan çalışmaları da etkilemiştir ve yazılan tez sayıları artış göstermiştir.

Grafik 4. 2: Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

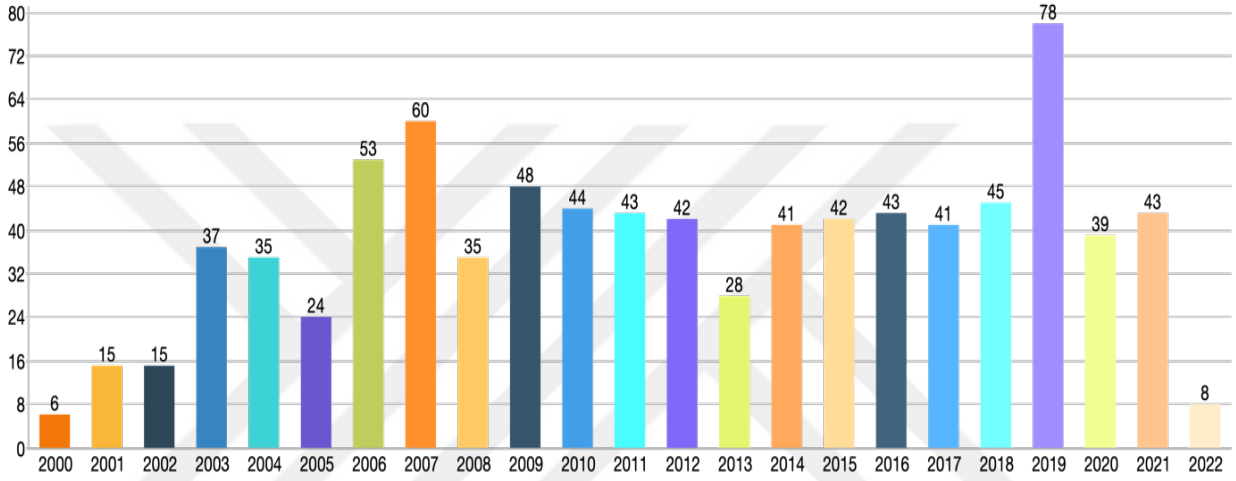

2000-2022 yılları arasında yazılan tezlerin konular bağlamında karşılaştırılması yapıldığında ise en çok tezin Ermeniler alanında yazıldığı görülmektedir. Bu yıllar içerisinde belirlenen konularda toplamda 865 adet lisansüstü tezi yazılmıştır bu lisansüstü tezlerin 561 tanesi Ermenileri konu alırken, 153 tanesi Rumları konu almış ve 151 tanesi ise bu iki grubunda ortak olarak ele alındığı Gayrimüslimler konusunda yazılmıştır. Bu üç grupta incelenen tezlerin yıllara göre frekans tabloları aşağıda tek tek verilmiştir.

Tablo 4.4'te görüldüğü üzere 2000-2022 yılları arasında her yıl tez yazılmıştır. 22 yıllık süre içerisinde en çok lisansüstü tezin yazıldığı yıl 2019 yılı olmuştur. Çalışmanın son veri toplama tarihi olan Temmuz 2022'den sonra lisansüstü tez eklenmediğinden 2022 yılı lisansüstü tezlerinin sayısı çalışmanın kapsamına alındığı kadarıyla bilinmektedir. Çalışmanın bu kısıtlılığı nedeni ile en az yazılan tez yıl 2000 yılı olarak tespit edilmiştir ancak 2022 yılı tam olarak bilinmediğinden ötürü en az tez yazılan yıl belirlenememiştir.

Toplamda 1980-2000 yılları arasında yazılan tez sayısının 10 katından fazla tez yazılırken bunun nedeninin Avrupa birliğine uyum süreçlerine atılan adımlar olduğu öngörülebilmektedir.

Yine 2000'lerin başında yazılan tez sayısının 2000'lerin ortasına geldikçe artması da göze çarpan bir durumdur.

Tablo 4.4: Ermenileri Konu Alan Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Tarih	Frekans	Yüzde
2000	5	0,89
2001	10	1,78
2002	12	2,14
2003	29	5,16
2004	20	3,56
2005	17	3,02
2006	32	5,69
2007	37	6,58
2008	23	4,09
2009	29	5,16
2010	27	4,80
2011	30	5,34
2012	29	5,16
2013	21	3,74
2014	30	5,34
2015	24	4,45
2016	31	5,52
2017	27	4,80
2018	26	4,63
2019	48	8,54
2020	25	4,45
2021	25	4,45
2022	4	0,71
Toplam	561	100,00

Tablo 5'te Rumlarla ilgili yapılan çalışmaların 2000-2022 yılları arasındaki dağılımı verilmektedir. Burada Ermenilerle ilgili yapılan tezlerle benzer şekilde düzenli olarak her yıl en az bir tezin yazıldığı görülmektedir. Yine burada da en çok çalışmanın 2019 yılında yapıldığı görülmektedir. 2019 yılında 14 lisansüstü tez yazılmıştır ve bu tezlerin oranı %9,15 olarak tespit edilmiştir.

2000'lerin ilk 10 yıllık döneminde ise en çok tez 2004 yılında %7,18 ile yazılmıştır. 2010 öncesi ve sonrası olarak karşılaştırıldığında ise 2010 sonrasında çalışmaların ciddi oranda artış

gösterdiği görülmektedir. 2000 sonrasında toplamda yazılan 153 tezin 98 tanesi 2010 sonrasına aittir.

Tablo 4.5: Rumları Konu Alan Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Tarih	Frekans	Yüzde
2000	1	0,65
2001	4	2,61
2002	3	1,96
2003	5	3,26
2004	11	7,18
2005	2	1,30
2006	8	5,22
2007	9	5,88
2008	3	1,96
2009	9	5,88
2010	10	6,53
2011	8	5,22
2012	8	5,22
2013	3	1,96
2014	7	4,57
2015	6	3,92
2016	5	3,26
2017	6	3,92
2018	9	5,88
2019	14	9,15
2020	10	6,53
2021	11	7,18
2022	1	0,65
Toplam	153	100,00

Tablo 6'da Gayrimüslimlerle ilgili yapılan çalışmaların 2000-2022 yılları arasındaki dağılımı verilmektedir. Toplamda 106 çalışma yapılmıştır. Bu yıllar arasında 2002 yılında 3 çalışma yapılırken en çok çalışma 16 tez ile 2019 yılında yapılmıştır. Bu üç tabloda da ortak olarak görülmektedir ki akademik alanda 2019 yılında Gayrimüslimler, Rum ve Ermeniler alanında yapılan çalışmalara yoğunluk verilmiştir. Yine daha çok çalışmanın 2010 sonrasında yapılmış olması Rum ve Ermeniler alanında yapılan çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Tablo 4.6: Gayrimüslimleri Konu Alan Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Tarih	Frekans	Yüzde
2001	1	0,66
2003	3	1,99
2004	4	2,65
2005	5	3,31
2006	13	8,61
2007	14	9,27
2008	9	5,96
2009	10	6,62
2010	7	4,64
2011	5	3,31
2012	5	3,31
2013	4	2,65
2014	4	2,65
2015	12	7,95
2016	7	4,64
2017	8	5,30
2018	10	6,62
2019	16	10,60
2020	4	2,65
2021	7	4,64
2022	3	1,99
Toplam	151	100

4.1.2. Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Ermeni, Rum ve Gayrimüslimleri konu alan çalışmalar türlerine göre incelendiğinde 1980-2022 yılları arasında 195 doktora, 1 sanatta yeterlilik ve 746 yüksek lisans tezi çalışması yapıldığı görülmektedir. Tezler 1980-200 ve 2000-2022 olarak iki zaman periyoduna ayrılıp incelendiğinde ise 1980-2000 yılları arasında 16 doktora, 61 yüksek lisans tezi yazıldığı tespit

edilmiştir. 2000-2022 yılları arasında yazılan tezlerin incelenmesi sonucunda 179 doktora, 1 sanatta yeterlilik ve 685 yüksek lisans tezi yazıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 4.7: Tezlerin 1980-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Tür	Frekans	Yüzde
Doktora	195	20,70
Sanatta Yeterlilik	1	0,11
Yüksek Lisans	746	79,19
Toplam	942	100,00

Tezlerin Rum, Ermeni ve Gayrimüslim konularına göre detaylı incelendiği grafikler aşağıda verilmiştir. Buna göre 1980-2000 yılları arasında Ermenilerle ilgili yazılan 49 tezin 39'u yüksek lisans, 10'u doktora tezidir. Bu tarihler arasında sanatta yeterlilik çalışması yapılmamıştır. Aynı tarihler arasında Rumlar ile ilgili yazılan tezlerin 15'i yüksek lisans, 4'ü doktora tezidir. Bu çalışmalar arasında da sanatta yeterlilik çalışması bulunmamaktadır.

Diğer iki grupta olduğu gibi Gayrimüslimler başlığı altında incelenen tezlerde de yüksek lisans çalışmaları çoğunluktadır. Belirlenen tarihler arasında yazılan tezlerin 7 tanesi yüksek lisans 2 tanesi doktora tez çalışmasıdır.

Grafik 4.3: Ermeniler ile İlgili Yazılmış Olan Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

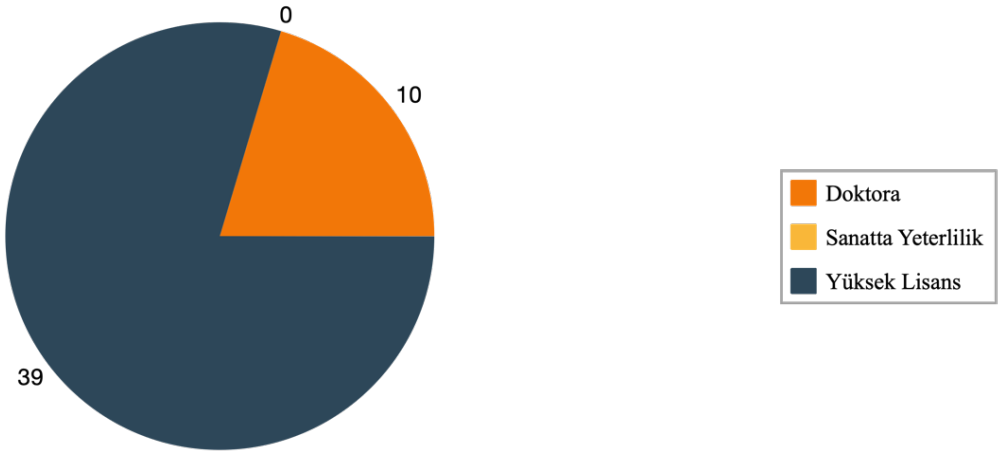

Grafik 4.4: Rumlar ile İlgili Yazılmış Olan Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

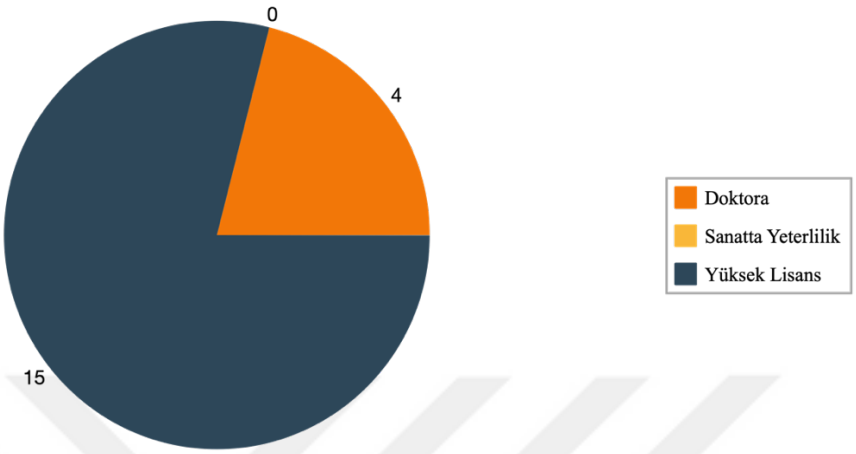

Grafik 4.5: Gayrimüslimler ile İlgili Yazılmış Olan Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

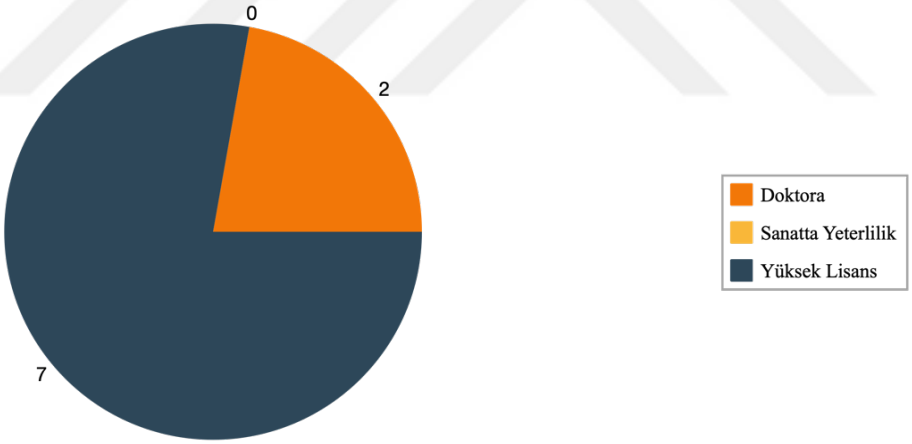

2000-2022 yılları arasında yazılmış olan tezlerin türlerine göre dağılımı incelendiğinde ise Ermeniler ile ilgili yazılmış olan 561 tezin 450'sinin yüksek lisans, 111'sinin doktora olduğu görülmektedir. Rumlar ile ilgili yazılan tezler incelendiğinde ise 123 tezin yüksek lisans, 29 tezin doktora, 1 tezin sanatta yeterlilik olduğu tespit edilmiştir.

Gayrimüslimleri konu alan tezlerin alanlara göre karşılaştırılması sonucunda 112 tezin yüksek lisans, 39 tezin ise doktora olduğu belirlenmiştir. 1980-2000 yılları ile karşılaştırıldığında 2000-2022 yılları arasında da yüksek lisans tezleri çoğunluktadır.

Grafik 4.6: Ermeniler ile İlgili Yazılmış Olan Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

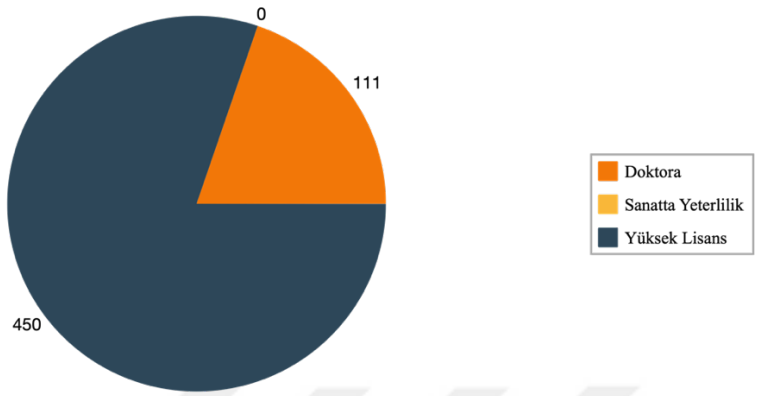

Grafik 4.7: Rumlar ile İlgili Yazılmış Olan Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

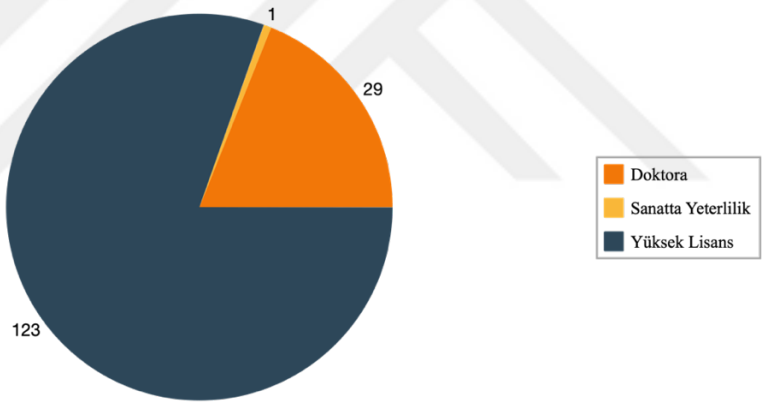

Grafik 4.8: Gayrimüslimler ile İlgili Yazılmış Olan Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasındaki Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

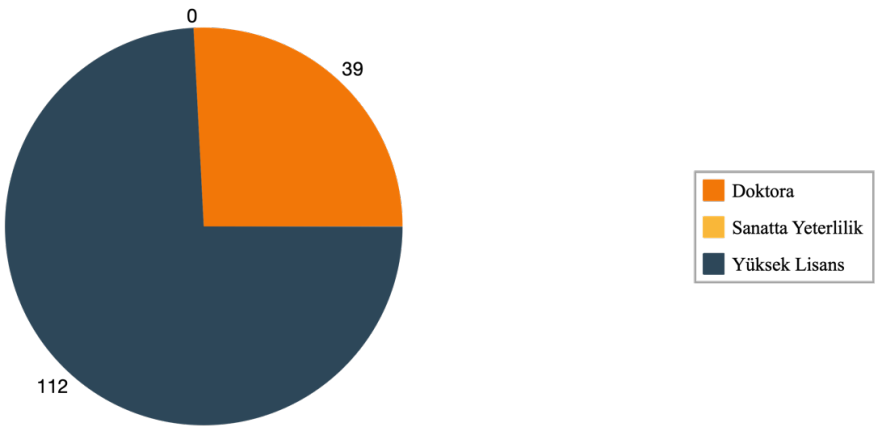

4.1.3. Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımı

Çalışma kapsamında incelenen 1980-2022 yılları arasında yazılmış olan 942 lisansüstü tezin yazım dillerine göre gösterildiği Grafik 4.9.'a göre; 824 lisansüstü tezi Türkçe, 110 lisansüstü tezi İngilizce ve 7 lisansüstü Fransızca ve 1 lisansüstü tezi ise Kürtçe olarak yazılmıştır.

Grafik 4.9: 1980-2022 Yılları Arasında Yazılmış Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

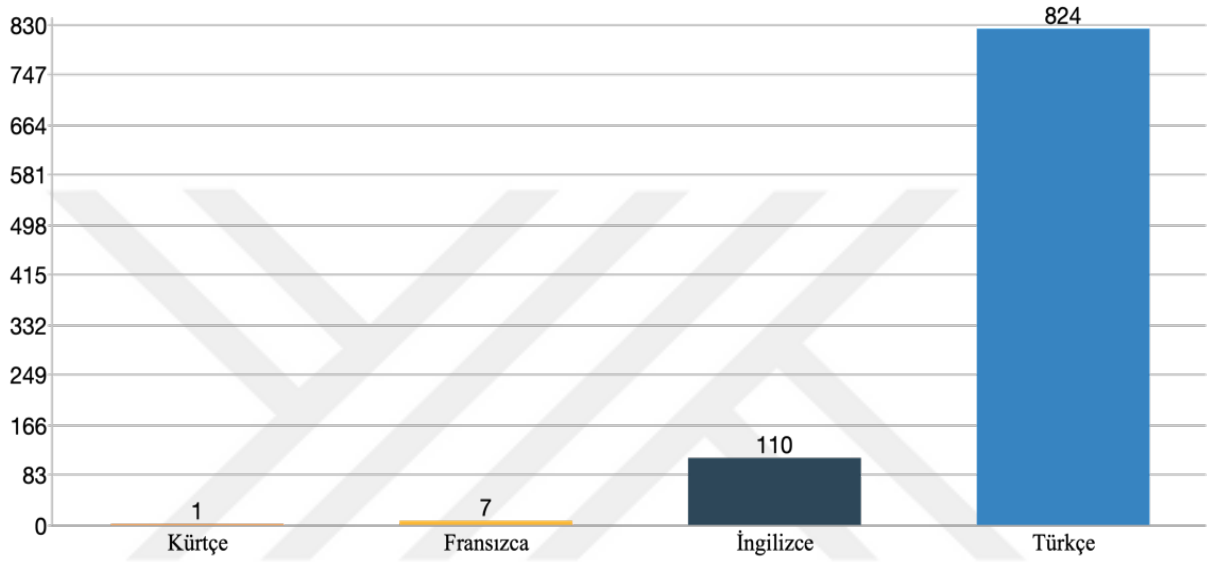

Grafik 4.10: 1980-2000 Yılları Arasında Yazılmış Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

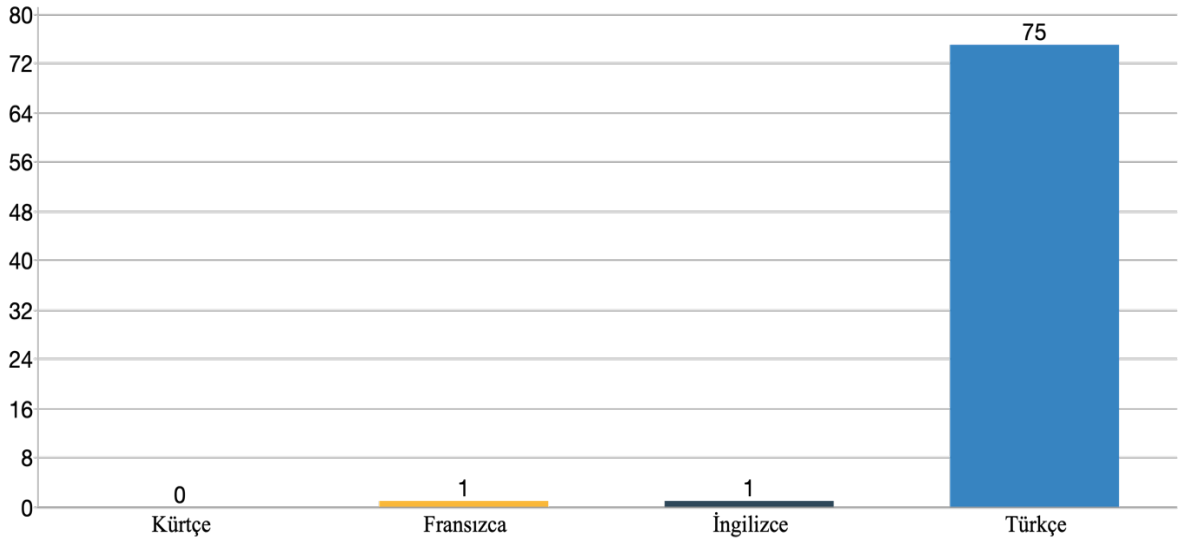

1980-2000 yılları arasında yazılmış lisansüstü tezler incelendiğinde 75 lisansüstü tezin Türkçe, 1 lisansüstü tezin Fransızca ve 1 tezin İngilizce yazıldığı tespit edilmiştir. 1980-2000 yılları içerisinde Ermeniler, Rumlar ve Gayrimüslimler başlıklarında yazılmış tezlerin hiçbirinde İngilizce dilinde çalışma yapılmamış olması dikkat çekmektedir. Yabancı dilde yazılan iki lisansüstü tezin bir tanesi 1993 yılında Fransızca olarak yazılırken diğeri 1997 yılında İngilizce olarak yazılmıştır. Her iki tez de yüksek lisans tezidir.

Grafik 4.11: 2000-2022 Yılları Arasında Yazılmış Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

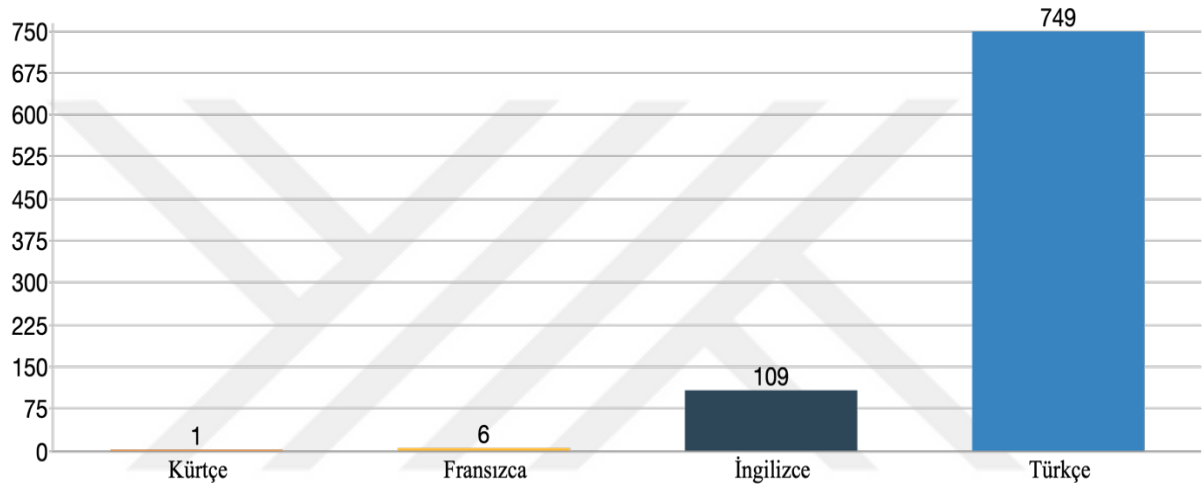

2000-2022 yıllar arasında yazılmış tezler incelendiğinde ise 749 lisansüstü tezin Türkçe, 109 lisansüstü tezin İngilizce, 6 lisansüstü tezin Fransızca ve 1 lisansüstü tezin Kürtçe yazıldığı tespit edilmiştir. Çalışmamızda incelenen tek Kürtçe tez Güneş Kan tarafından 2016 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı'nda yazılan yüksek lisans tezidir. "*Sovyet Kürt Romanlarında Ermeni İmajı"* tezi ile Kan, romanların yalnızca bir edebi tür olmadığını ve psikoloji, sosyoloji, tarih, antropoloji, siyaset ve diğer başka disiplinlere yöneldiğini ifade etmiştir. Bu çalışma, ele aldığı roman türünde Ermeni algısı üzerinde durmuştur. Sovyet Kürt Romanlarını yazıldığı dönemin yansıması olarak değerlendirmiştir (Kan, 2016).

1980-2000 yılları arasında Ermeniler ile ilgili yazılmış olan tezler yazım diline göre incelendiğinde tezlerin 48 tanesinin Türkçe, 1 tanesinin Fransızca yazıldığı görülmektedir. Belirtilen zaman periyodunda hiç İngilizce çalışma yapılmamış olması ilgi çekmektedir.

Grafik 4.12: 1980-2000 Yılları Arasında Ermenilerle İlgili Yazılmış Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

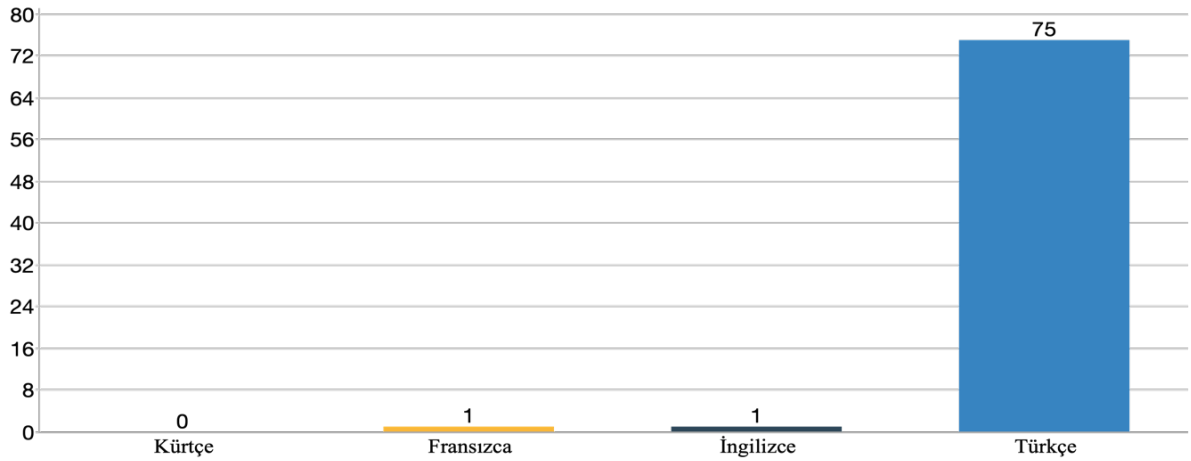

1980-2000 yılları arasında yazılmış, Ermenileri konu alan tezlerin 48 tanesinin Türkçe, 1 tanesinin Fransızca olduğu görülmektedir. Yine 2000 sonrasında Ermenileri konu alan tezlerin yazım dillerine bakıldığındaysa bu tezlerin 488 tanesinin Türkçe, 68 tanesinin İngilizce, 4 tanesinin Fransızca ve 1 tanesinin Kürtçe yazıldığı tespit edilmiştir. Rumları konu alan çalışmalar incelendiğinde ise 1980-2000 yılları arasında yazılan 19 tezin de Türkçe olduğu belirlenmiştir. 2000 sonrasında ise 126 adet Türkçe ve 27 adet İngilizce tez bulunmaktadır. Ermenileri konu alan tezlerin aksine burada başka herhangi bir dilde çalışma bulunmamaktadır. Gayrimüslimleri konu alan tezler incelendiğinde 1980-2000 yılları arasında yapılan 9 çalışmanın 8 tanesinin Türkçe 1 tanesinin İngilizce yazıldığı görülmektedir. 2000 sonrasında ise Ermenilerle ilgili yapılan çalışmalarla benzer olarak yazım dili çeşitlenmiştir. Yapılan çalışmaların 135 tanesi Türkçe, 14 tanesi İngilizce dilinde yazılırken kalan 2 çalışma ise Fransızca yazılmıştır.

Tablo 4.8: 1980-2022 Yılları Arasında Yazılan Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

	ERMENİ		**RUM**		**GAYRİMÜSLİM**	
Diller	**1980-2000**	**2000-2022**	**1980-2000**	**2000-2022**	**1980-2000**	**2000-2022**
Kürtçe	0	1	0	0	0	0
Fransızca	1	4	0	0	0	2
İngilizce	0	68	0	27	1	14
Türkçe	48	488	19	126	8	135
Toplam	49	561	19	153	9	151

4.1.4. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Belirlenen alanda yazılmış olan tezlerin sayısının çok olması ve aynı zamanda üniversitelerin sayısının buna oranla artması sonucunda üniversitelerin devlet ve özel olarak ayrılarak analiz edilmesinin daha belirleyici olacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda hazırlanan tablolar aşağıda verilmiştir. Tablolar alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

1980-2022 yılları arasında yazılan tezler incelendiğinde bu dönem içerisinde yazılan tezlerin 801 tanesi devlet üniversitelerinde yazılırken 141 tanesi özel üniversitelerde yazılmıştır. Yine bu yıllar içerisinde en çok çalışmanın yapıldığı devlet üniversitesi 68 tez ile Marmara Üniversitesi olurken bu sıralamayı 65 tez ile Ankara Üniversitesi takip etmektedir. Özel üniversitelerde ise en çok çalışma yapılan üniversite 21 tez ile İstanbul Bilgi Üniversitesi olurken bu sıralamayı ikinci olarak Sabancı Üniversitesi 14 tez ile takip etmiştir.

Tablo 4.9: 1980-2022 Yılları Arasında Yazılan Tezlerin Devlet Üniversitelerine Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Üniversiteler	Frekans	Yüzde
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	0,25
Adıyaman Üniversitesi	1	0,12
Adnan Menderes Üniversitesi	3	0,37
Afyon Kocatepe Üniversitesi	7	0,87
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	1	0,12
Akdeniz Üniversitesi	4	0,50
Aksaray Üniversitesi	1	0,12
Anadolu Üniversitesi	4	0,50
Ankara Üniversitesi	65	8,11
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	1	0,12
Ardahan Üniversitesi	2	0,25
Atatürk Üniversitesi	18	2,25
Balıkesir Üniversitesi	4	0,50
Batman Üniversitesi	6	0,75
Bitlis Eren Üniversitesi	1	0,12
Boğaziçi Üniversitesi	26	3,25
Bozok Üniversitesi	2	0,25
Bursa Uludağ Üniversitesi	14	1,75
Celal Bayar Üniversitesi	5	0,62
Cumhuriyet Üniversitesi	6	0,75
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	6	0,75

Çankırı Karatekin Üniversitesi	1	0,12
Çukurova Üniversitesi	1	0,12
Dicle Üniversitesi	5	0,62
Dokuz Eylül Üniversitesi	37	4,62
Düzce Üniversitesi	1	0,12
Ege Üniversitesi	10	1,25
Erciyes Üniversitesi	28	3,50
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	1	0,12
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	10	1,25
Galatasaray Üniversitesi	10	1,25
Gazi Üniversitesi	45	5,62
Gaziantep Üniversitesi	7	0,87
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	4	0,50
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü	5	0,62
Giresun Üniversitesi	2	0,25
Hacettepe Üniversitesi	29	3,62
Harp Akademileri Komutanlığı	9	1,12
Harran Üniversitesi	3	0,37
İnönü Üniversitesi	10	1,25
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	4	0,50
İstanbul Teknik Üniversitesi	29	3,62
İstanbul Üniversitesi	64	7,99
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	2	0,25
Kafkas Üniversitesi	5	0,62
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	13	1,62
Kara Harp Okulu Komutanlığı	3	0,37
Karabük Üniversitesi	4	0,50
Karadeniz Teknik Üniversitesi	14	1,75
Kastamonu Üniversitesi	1	0,12
Kırıkkale Üniversitesi	3	0,37
Kırklareli Üniversitesi	4	0,50
Kocaeli Üniversitesi	9	1,12
Konya Teknik Üniversitesi	1	0,12
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	11	1,37
Mardin Artuklu Üniversitesi	2	0,25
Marmara Üniversitesi	68	8,49
Mersin Üniversitesi	2	0,25
Milli Savunma Üniversitesi	1	0,12
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	8	1,00
Muğla Üniversitesi	1	0,12

Mustafa Kemal Üniversitesi	3	0,37
Namık Kemal Üniversitesi	1	0,12
Necmettin Erbakan Üniversitesi	2	0,25
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	5	0,62
Niğde Üniversitesi	7	0,87
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	6	0,75
Ordu Üniversitesi	4	0,50
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	27	3,37
Sakarya Üniversitesi	32	4,00
Selçuk Üniversitesi	18	2,25
Süleyman Demirel Üniversitesi	7	0,87
Trakya Üniversitesi	13	1,62
Uşak Üniversitesi	1	0,12
Yıldız Teknik Üniversitesi	14	1,75
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	15	1,87
Toplam	801	100,00

Tablo 4.10: 1980-2022 Yılları Arasında Yazılan Tezlerin Özel Üniversitelere Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Üniversiteler	Frekans	Yüzde
Atılım Üniversitesi	8	5,67
Bahçeşehir Üniversitesi	7	4,96
Beykent Üniversitesi	10	7,09
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	5	3,55
Fatih Üniversitesi	5	3,55
Fırat Üniversitesi	11	7,80
Haliç Üniversitesi	1	0,71
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	2	1,42
Işık Üniversitesi	2	1,42
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	10	7,09
İstanbul Arel Üniversitesi	1	0,71
İstanbul Aydın Üniversitesi	4	2,84
İstanbul Bilgi Üniversitesi	21	14,89
İstanbul Okan Üniversitesi	3	2,13
İstanbul Şehir Üniversitesi	6	4,26
İstanbul Ticaret Üniversitesi	1	0,71
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi	2	1,42
Kadir Has Üniversitesi	9	6,38
Koç Üniversitesi	5	3,55

Özyeğin Üniversitesi	1	0,71
Sabancı Üniversitesi	14	9,93
Ufuk Üniversitesi	6	4,26
Yeditepe Üniversitesi	7	4,96
Toplam	141	100

1980-2000 ve 2000-2022 yıllarının farklarını ortaya koymadan önce çalışmanın odağında olan üç başlığa (Ermeni, Rum ve Gayrimüslim) göre üniversiteler ayrılmıştır. Aşağıda Tablo 4.10.'da belirlenen tarihler arasında devlet üniversitelerinde Ermeniler, Rumlar ve Gayrimüslimlerle ilgili yazılmış olan tezlerin dağılımı gösterilmiştir. Ermeniler sütunu incelendiğinde bu iki zaman periyodunda da ortak olarak en çok tez yazılan üniversite Ankara Üniversitesi (1980-2000 yılları arasında 13, 2000-2022 yılları arasında 37) olmuştur. İstanbul Üniversitesi ise toplamda 45 tez ile bu sıralamada ikinci olmuştur. İstanbul Üniversitesi'nde 1980-2000 yılları arasında 12 tez yazılırken 2000-2022 yılları arasında 33 tez yazılmıştır. Marmara Üniversitesi toplamda 39 teze sahiptir. Bu tezlerin 10 tanesi belirlenen birinci zaman periyodunda yazılırken kalan 29 tanesi ikinci zaman periyodunda yazılmıştır. 1980-2000 yılları arasında tezlerin üniversitelere göre dağılımı çok fazla çeşitlilik göstermezken 2000-2022 yılları arasında pek çok farklı üniversitede pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Fakat her iki dönemde de Ermeniler ile ilgili çalışma yapılmayan üniversiteler bulunmaktadır. Bunlar; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Aksaray Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi ve Uşak Üniversitesidir.

Rumlarla ilgili yazılan tezlerin sütunları incelendiğinde ise 1980-2000 yılları arasında en çok tez yazılan üniversite Ankara Üniversitesi (4) olurken, 2000-2022 yılları arasında en çok tez yazılan üniversite İstanbul Teknik Üniversitesi (11) olmuştur. Burada 1980-2000 yılları arasında en çok tez yazılan üniversitenin Ankara Üniversitesi olması Ermenilerle ilgili yazılan tezlerin aynı dönemde en çok Ankara Üniversitesi'nde yazılması ile benzerlik göstermektedir. 2000-2022 yılları arasında en çok çalışma yapılan diğer iki üniversite ise 10 çalışma ile Boğaziçi Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi olmuştur.

Gayrimüslimlerle ilgili sütunlar incelendiğinde, 1980-2000 yılları arasında toplamda 9 çalışma yapıldığı ve en fazla çalışmanın 2 çalışma ile Marmara Üniversitesi'nde yazıldığı görülmektedir. 1980-2000 yıllarının aksine 2000-2022 yılları arasında çok daha fazla çalışma yapılmıştır. Marmara Üniversitesi 15 tez ile bu dönemde en fazla teze ev sahipliği yaparken,

Gazi Üniversitesi 12 lisansüstü tez ikinci en çok tez yazılan üniversite olmuştur. Ankara Üniversitesi'nde Ermeniler ve Rumlarla ilgili çok sayıda tez yazılmasına rağmen burada aynı durum gözlenmemiştir.

Tablo 4.11: 1980-2000 ve 2000-2022 Yılları Arasında Ermeniler, Rumlar ve Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Devlet Üniversitelerine Göre Karşılaştırılması

	Ermeniler		Rumlar		Gayrimüslimler	
Üniversiteler	**1980-2000**	**2000-2022**	**1980-2000**	**2000-2022**	**1980-2000**	**2000-2022**
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	-	2	-	-	-	-
Adıyaman Üniversitesi	-	1	-	-	-	-
Adnan Menderes Üniversitesi	-	1	-	2	-	-
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	-	-	-	1	-	-
Afyon Kocatepe Üniversitesi	-	6	-	-	-	1
Akdeniz Üniversitesi	-	3	-	1	-	-
Aksaray Üniversitesi	-	-	-	-	-	1
Anadolu Üniversitesi	-	2	-	2	-	-
Ankara Üniversitesi	13	37	4	6	-	5
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	-	1	-	-	-	-
Ardahan Üniversitesi	-	2	-	-	-	-
Atatürk Üniversitesi	1	8	1	2	1	5
Balıkesir Üniversitesi	-	4	-	-	-	-
Batman Üniversitesi	-	3	-	-	-	3
Bitlis Eren Üniversitesi	-	1	-	-	-	-
Boğaziçi Üniversitesi	-	14	-	10	-	2
Bozok Üniversitesi	-	1	-	1	-	-
Bursa Uludağ Üniversitesi	1	5	1	3	1	3
Celal Bayar Üniversitesi	-	2	-	1	-	2
Cumhuriyet Üniversitesi	-	1	-	-	-	5
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	-	2	-	2	-	2
Çankırı Karatekin Üniversitesi	-	-	-	1	-	-
Çukurova Üniversitesi	-	1	-	-	-	-
Dicle Üniversitesi	-	3	-	1	-	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	2	17	-	10	-	8
Düzce Üniversitesi	-	1	-	1	-	-
Ege Üniversitesi	-	9	-	1	-	-
Erciyes Üniversitesi	2	20	-	6	-	-
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	-	1	-	-	-	-

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	-	6	-	3	-	1
Galatasaray Üniversitesi	-	6	-	1	-	3
Gazi Üniversitesi	-	28	2	3	-	12
Gaziantep Üniversitesi	-	5	-	-	-	2
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	-	3	-	-	-	1
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü	-	4	-	-	-	-
Giresun Üniversitesi	-	1	-	-	-	1
Hacettepe Üniversitesi	2	10	1	6	1	9
Harp Akademileri Komutanlığı	-	6	-	3	-	-
Harran Üniversitesi	-	1	-	1	-	1
İnönü Üniversitesi	2	8	-	-	1	-
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	-	3	-	-	-	1
İstanbul Teknik Üniversitesi	2	12	2	11	-	2
İstanbul Üniversitesi	12	33	3	6	1	9
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	-	2	-	-	-	-
Kafkas Üniversitesi	-	4	-	1	-	-
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	-	13	-	-	-	-
Kara Harp Okulu Komutanlığı	-	1	-	1	-	1
Karabük Üniversitesi	-	1	-	2	-	1
Karadeniz Teknik Üniversitesi	-	10	-	-	-	4
Kastamonu Üniversitesi	-	1	-	-	-	-
Kırıkkale Üniversitesi	-	-	-	-	-	2
Kırklareli Üniversitesi	-	3	-	1	-	1
Kocaeli Üniversitesi	-	6	-	1	-	2
Konya Teknik Üniversitesi	-	1	-	-	-	-
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	-	8	-	-	-	3
Mardin Artuklu Üniversitesi	-	1	-	-	-	1
Marmara Üniversitesi	10	29	3	9	2	15
Mersin Üniversitesi	-	2	-	-	-	-
Milli Savunma Üniversitesi	-	1	-	-	-	-
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	1	6	-	-	-	1
Muğla Üniversitesi	-	1	-	-	-	-
Mustafa Kemal Üniversitesi	-	2	-	-	-	1
Namık Kemal Üniversitesi	-	1	-	-	-	-
Necmettin Erbakan Üniversitesi	-	2	-	-	-	-
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	-	2	-	-	-	3
Niğde Üniversitesi	-	7	-	-	-	-
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	-	4	-	-	-	2

Ordu Üniversitesi	-	4	-	-	-	-
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	-	20	-	5	-	2
Sakarya Üniversitesi	-	23	-	1	1	7
Selçuk Üniversitesi	1	12	-	3	1	1
Süleyman Demirel Üniversitesi	-	4	-	1	-	2
Trakya Üniversitesi	-	6	2	3	-	2
Uşak Üniversitesi	-	-	-	-	-	1
Yıldız Teknik Üniversitesi	-	8	-	5	-	1
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	-	13	-	1	-	1
Toplam	49	472	19	119	9	134

1980-2000 yılları arasında yazılan üniversitelere göre incelenmesi sonucunda, tezlerin yalnızca bir tanesinin özel üniversiteye ait olduğu tespit edilmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri özel üniversitelerin sayısının 2000 sonrasında artış göstermesi olarak gösterilebilse de belli başlı özel üniversitelerin kuruldukları tarihler 1980'lerin sonu ve 1900'lı yıllar içerisindedir. Buna örnek olarak İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi 1984, Koç Üniversitesi 1993, Sabancı Üniversitesi 1994, Bilkent Üniversitesi 1996, Beykent Üniversitesi 1997 yılında kurulmuştur. Öte yandan 2000 sonrasında tez sayılarında artış görülmüş olsa da özel üniversitelerdeki çalışma sayısının yetersiz olduğu söylenebilmektedir.

2000 öncesinde çalışma yapılan tek özel üniversite İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi'dir. Burada yapılan yüksek lisans tezi, Gayrimüslim azınlık haklarını odağına almaktadır ve uluslararası ilişkiler alanında İngilizce olarak Birsen Erdoğan tarafından 1997 yılında yazılmıştır (B. Erdoğan, 1997). 2000 sonrasında ise Ermenilerle en çok çalışma yapılan üç üniversite; İstanbul Bilgi Üniversitesi (10), Fırat Üniversitesi (9), Sabancı Üniversitesi (9) olmuştur. 2000 sonrasına bakıldığında ise Rumlar ile ilgili en çok çalışma yapılan özel üniversite 7 tez ile Bilgi Üniversitesi olmuştur. İkinci olarak 4 çalışma ile Sabancı Üniversitesi gösterilebilmektedir. 2000 sonrası Gayrimüslimlerle ilgili çalışmalara bakıldığında ise İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi 4 tez ile en çok çalışma yapılan üniversiteler olmuşlardır.

Tablo 4.12: 1980-2000 ve 2000-2022 Yılları Arasında Ermeniler, Rumlar ve Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Özel Üniversitelerine Göre Karşılaştırılması

Üniversiteler	ERMENİLER		RUMLAR		GAYRİMÜSLİMLER	
	1980-2000	2000-2022	1980-2000	2000-2022	1980-2000	2000-2022
Atılım Üniversitesi	-	5	-	3	-	-
Bahçeşehir Üniversitesi	-	6	-	-	-	1
Beykent Üniversitesi	-	6	-	4	-	-
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	-	2	-	3	-	-
Fatih Üniversitesi	-	3	-	1	-	2
Fırat Üniversitesi	-	9	-	-	-	1
Haliç Üniversitesi	-	1	-	-	-	-
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	-	-	-	1	-	1
Işık Üniversitesi	-	1	-	1	-	-
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	-	5	-	-	1	4
İstanbul Arel Üniversitesi	-	-	-	-	-	1
İstanbul Aydın Üniversitesi	-	3	-	1	-	-
İstanbul Bilgi Üniversitesi	-	10	-	7	-	4
İstanbul Okan Üniversitesi	-	2	-	1	-	-
İstanbul Şehir Üniversitesi	-	4	-	2	-	-
İstanbul Ticaret Üniversitesi	-	1	-	-	-	-
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi	-	2	-	-	-	-
Kadir Has Üniversitesi	-	7	-	2	-	-
Koç Üniversitesi	-	3	-	1	-	1
Özyeğin Üniversitesi	-	1	-	-	-	-
Sabancı Üniversitesi	-	9	-	4	-	1
Ufuk Üniversitesi	-	4	-	2	-	-
Yeditepe Üniversitesi	-	5	-	1	-	1
Toplam	-	89	-	34	1	17

4.1.5. Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Tezlerin yazıldıkları üniversiteler haricinde çalışmaların yapıldığı enstitüler de çalışmaların değindikleri konuların ve alanların anlaşılması adına önem arz etmektedir. Bu doğrultuda grafik 4.13.'te 1980-2022 yılları arasında belirlenen konularda yazılan lisansüstü tezlerin enstitülerine göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Grafik 4.13: Tezlerin 1980-2022 Yılları Arasında Yazıldıkları Enstitülere Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

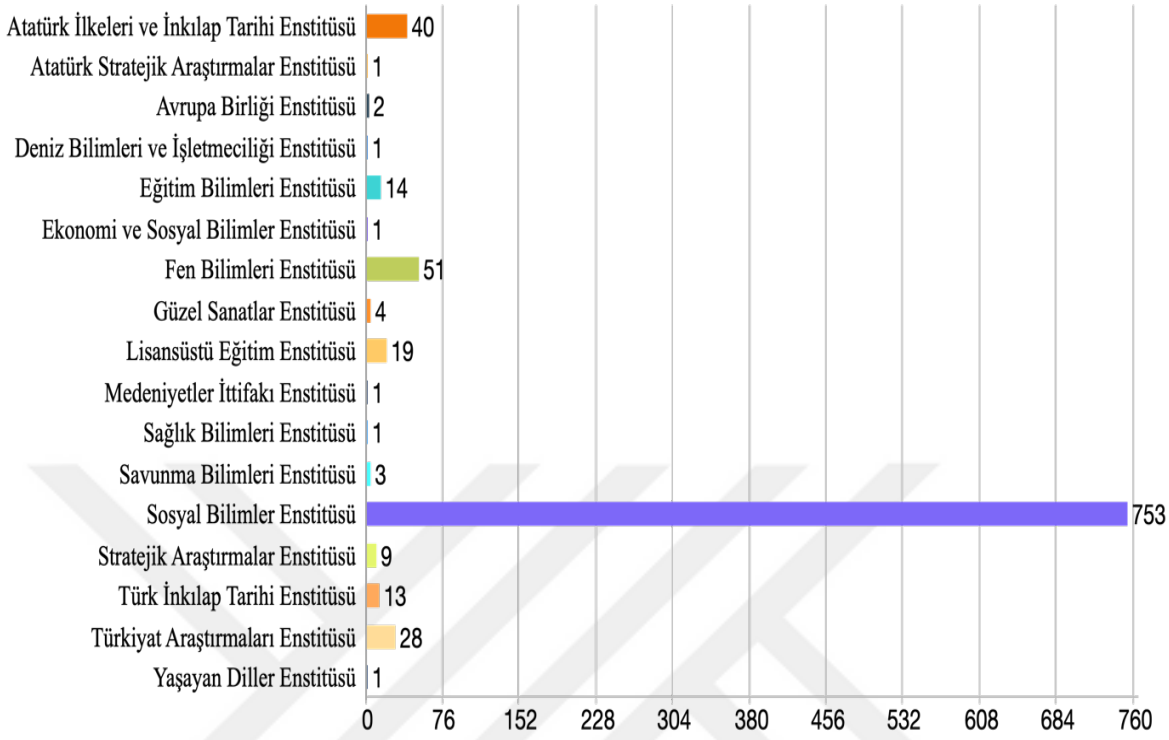

1980-2022 yılları arasında incelenen 942 lisansüstü tezinin 753 tanesinin Sosyal Bilimler Enstitülerinde, 51 tanesinin Fen Bilimleri Enstitülerinde, 40 tezin Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitülerinde, 28 tezin Türkiyat Araştırmaları Enstitülerinde ve 19 tezin ise Lisansüstü Eğitim Enstitülerinde yazıldığı belirlenmiştir.

Burada yapılan çalışmaların genellikle Anadolu'da ve Osmanlı'da Ermeni, Rum ve Gayrimüslim tarihi, Millî Mücadele döneminde yaşanan iç sorunlar gibi tarih odaklı çalışmalar olmaları Sosyal Bilimler, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ve Türkiyat Araştırmaları Enstitülerini öne çıkartmaktadır. Ülkemizde pek çok tarihi eserlerin bulunmasından ötürü bu eserlerin restorasyonu, sanat eserlerinin incelenmesi ve mimarlık konularında yapılan çalışmaların da yoğun olması nedeniyle Fen Bilimleri Enstitüleri de en çok çalışma yapılan enstitülerden olmuştur.

Üçüncü olarak en çok çalışmanın yapıldığı enstitü 40 tez çalışması ile Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü olmuştur. Bu duruma gerekçe olarak tezlerin tarih alanında yoğunlaşması gösterilebilmektedir.

Grafik 4.14: Tezlerin 1980-2000 Yılları Arasında Yazıldıkları Enstitülere Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

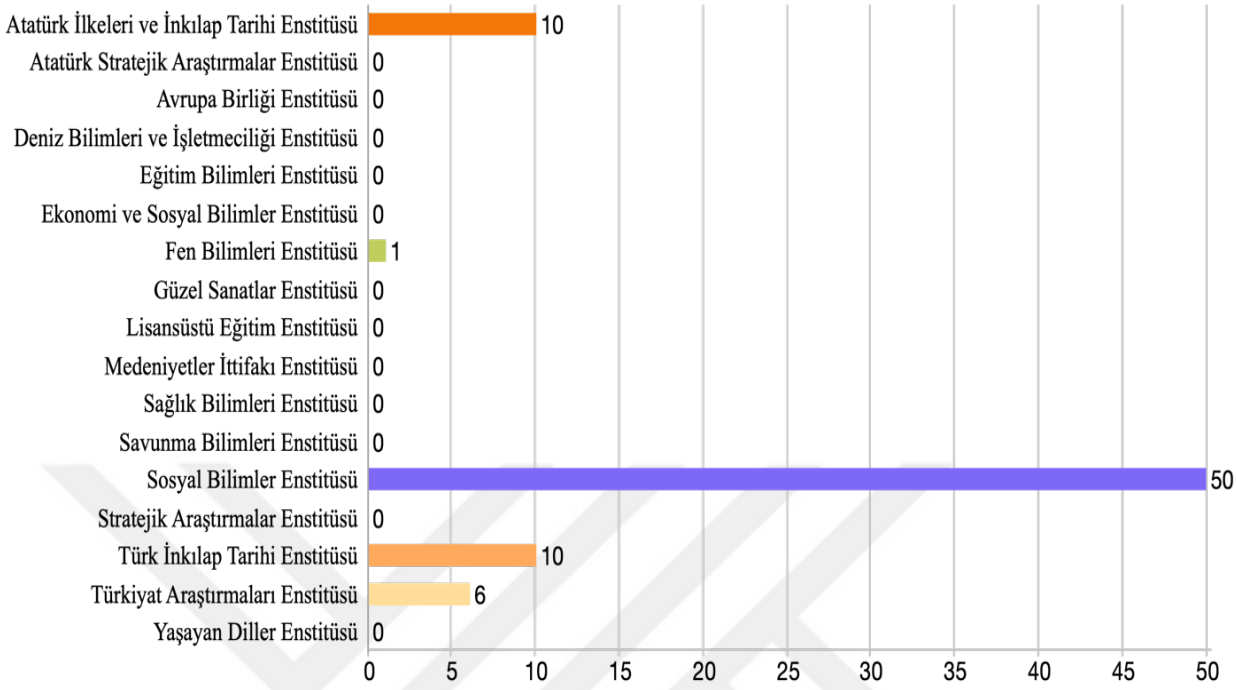

Grafik 4.15: Tezlerin 2000-2022 Yılları Arasında Yazıldıkları Enstitülere Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

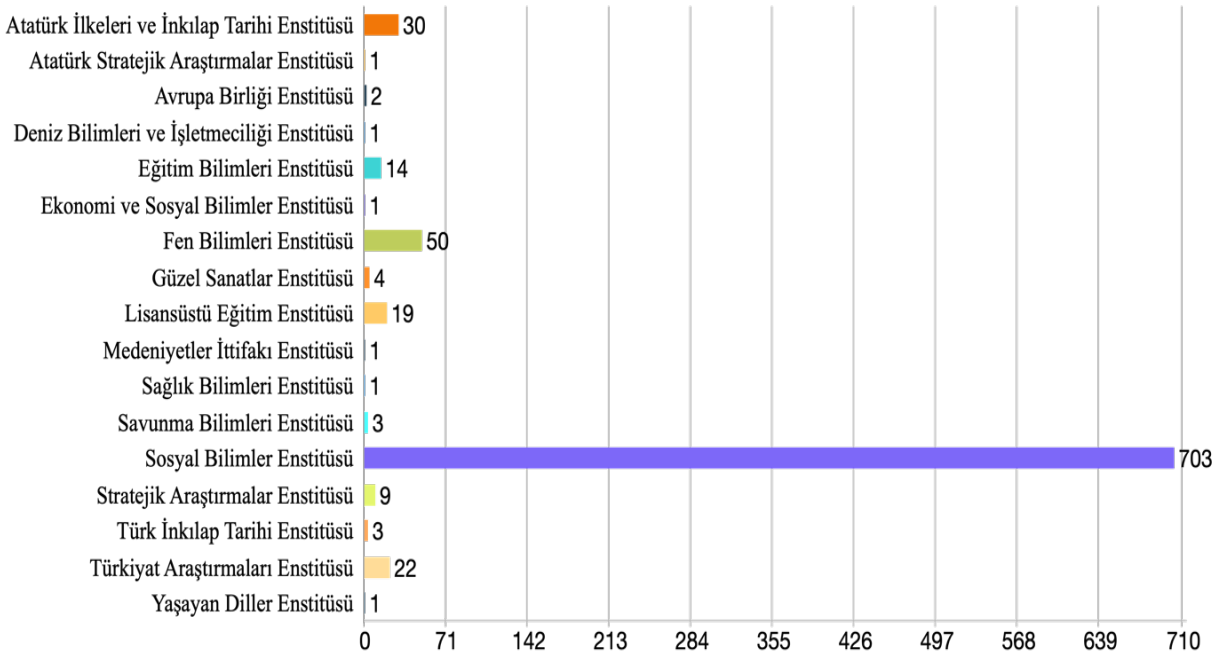

Grafik 4.14. ve Grafik 4.15. karşılaştırıldığında iki zaman periyodunda da aynı şekilde en çok çalışma yapılan enstitünün Sosyal Bilimler Enstitüsü olduğu görülmektedir. Sosyal Bilimler

Enstitülerinde, 1980-2000 yılları arasında 50, 2000-2022 yılları arasında 703 tez çalışması yapılmıştır. 1980-2000 yılları arasında Sosyal Bilimler Enstitülerinde yazılan 50 tezin; 30 tanesi Ermenileri, 13 tanesi Rumları ve 7 tanesi de Gayrimüslimleri konu almaktadır. 2000 sonrasında bakıldığında ise Sosyal Bilimler Enstitülerinde yazılan 703 tezin, 474 tanesi Ermeniler, 100 tanesi Rumlar ve 129 tanesi de Gayrimüslimlerle ilgilidir.

Bunun yanı sıra 2000-2022 yılları arasında 50 tez ile en çok tez yazılan ikinci enstitü, Fen Bilimleri Enstitüsü olurken, 1980-2000 yılları arasında en çok tez yazılan ikinci enstitü 10 tez ile Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ve Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü olmuştur. Yine 2000-2022 yılları arasında tezlerin yazıldıkları enstitüler çeşitlilik gösterirken 1980-2000 yılları arasında çalışmaların belli başlı enstitülerde yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 4. 13: 1980-2000 ve 2000-2022 Yılları Arasında Ermeniler, Rumlar ve Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Enstitülere Göre Karşılaştırılması

	1980-2000			2000-2022		
Enstitüler	**Ermeniler**	**Rumlar**	**G. Müslimler**	**Ermeniler**	**Rumlar**	**G. Müslimler**
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü	6	3	1	19	6	5
Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü	-	-	-	1	-	-
Avrupa Birliği Enstitüsü	-	-	-	1	1	-
Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü	-	-	-	-	1	-
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	-	-	-	9	1	4
Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü	-	-	-	1	-	-
Fen Bilimleri Enstitüsü	1	-	-	19	26	5
Güzel Sanatlar Enstitüsü	-	-	-	2	2	-
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	-	-	-	11	4	4
Medeniyetler İttifakı Enstitüsü	-	-	-	1	-	-
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	-	-	-	1	-	-
Savunma Bilimleri Enstitüsü	-	-	-	1	1	-
Sosyal Bilimler Enstitüsü	30	13	7	474	100	129
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü	-	-	-	6	3	-
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü	8	2	-	1	2	-
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü	4	1	1	13	6	3
Yaşayan Diller Enstitüsü	-	-	-	1	-	-
Toplam	49	19	9	561	49	151

Tablo 4.13.'te 1980-2000 ve 2000-2022 yılları arasında yazılmış olan tezlerin belirlenen konularda enstitülere göre dağılımına yer verilmiştir. 1980-2000 yılları arasında Ermeniler ve Rumlarla ilgili toplamda 5 farklı enstitüde çalışmalar yapılmıştır. Bu enstitüler arasında toplamda 50 lisansüstü tez çalışmasının yapıldığı Sosyal Bilimler Enstitüleri öne çıkmaktadır. Yazılan 50 tezin; 30 tanesi Ermenileri, 13 tanesi Rumları ve 7 tanesi de Gayrimüslimleri konu almaktadır. Bu sıralamayı 10 tez ile Türk İnkılap Tarihi Enstitüleri takip ederken yazılan tezlerin 8 tanesi Ermenileri, 2 tanesi de Rumları incelemektedir. Toplamda 10 tez ile öne çıkan bir diğer enstitü ise Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüleridir. Burada yazılan tezlerin 6 tanesi Ermeniler ve 3 tanesi Rumlarla ve 1 tanesi Gayrimüslimler ilgilidir. Son olarak Türkiyat Araştırmaları Enstitülerinde yapılan 6 çalışmanın 4 tanesi Ermeniler, 1 tanesi de Rumlarla ve 1 tanesi Gayrimüslimler ilgili olarak yazılmıştır. Bu dönem içerisinde, Fen Bilimleri Enstitüsünde ise yalnızca 1 tez yazılmıştır. Yazılan bu tez Ermenileri konu almaktadır.

2000 sonrasında bakıldığında ise Sosyal Bilimler Enstitülerinde belirlenen konularda 703 adet tez yazıldığı görülmektedir. Yazılan 703 tezin, 474 tanesi Ermeniler, 100 tanesi Rumlar ve 129 tanesi de Gayrimüslimlerle ilgilidir. 50 lisansüstü tezin yazıldığı Fen Bilimleri Enstitülerinde ise 19 tez Ermenileri, 26 tez Rumları ve 5 tez de Gayrimüslimleri konu almaktadır. Burada dikkat çeken husus 2000 sonrasında yalnızca Fen Bilimleri Enstitülerinde Rumları konu alan çalışmalar daha çok yapılmıştır.

2000 sonrası dönemde Fen Bilimleri Enstitülerinde yapılan akademik çalışmalar daha çok tarihi binaların korunması ve yeniden kullanıma açılması, restorasyonu, İstanbul'da faaliyet gösteren Rum mimarlar gibi konularda yazılmışlardır. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüleri, Ermenilerle ilgili 18, Rumlarla ilgili 6 ve Gayrimüslimlerle ilgili 5 lisansüstü tezi ile sıklıkla çalışma yapılan enstitülerden biri olmuştur. Türkiyat Araştırmaları Enstitüleri de sıklıkla çalışma yapılan enstitülerden biri olmuştur. Ermenileri konu alan 13, Rumları konu alan 6 ve Gayrimüslimleri konu alan 3 tez yazılmıştır.

4.1.6. Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Tablo 4.14. 1980-2022 yılları arasında çalışma kapsamında incelenen lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılımını göstermektedir. Burada amaç incelenen tezlerin ilgili anabilim dallarına göre değerlendirilmesi ve incelenmesidir. Kapsama alınan yıllar içerisinde toplamda yazılan 942 tezin, 340 tanesi Tarih Anabilim Dalı, 94 tanesi Uluslararası İlişkiler

Anabilim Dalı, 46 tanesi Mimarlık Anabilim Dalı ve 43 tanesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı olmak üzere sıralanmaktadır.

Ermeniler ve Rumlarla olan etkileşimler, tarihsel öneme sahip olan olayların yaşanması ve yabancı devletlerin bu gibi olaylara müdahil olmaları gibi nedenlerden ötürü bu anabilim dallarında çalışmaların yoğunlaştığı söylenebilmektedir. Yine Anadolu coğrafyasında mimari pek çok eser bırakmış ve pek çok esere sahip olan bu toplulukların Mimarlık Anabilim Dalı ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda yazılmış tezlere konu olması da beklenen bir durumdur.

Tablo 4. 14: 1980-2022 Yılları Arasında Yazılan Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Anabilim Dalları	Bölümler	Yüzde
Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı	1	0,11
Antropoloji Anabilim Dalı	6	0,64
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı	43	4,56
Avrasya Çalışmaları Anabilim Dalı	3	0,32
Avrupa Birliği Anabilim Dalı	6	0,64
Avrupa Çalışmaları Anabilim Dalı	1	0,11
Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı	1	0,11
Basın ve Yayın Anabilim Dalı	1	0,11
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı	1	0,11
Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Anabilim Dalı	1	0,11
Coğrafya Anabilim Dalı	1	0,11
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı	1	0,11
Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı	1	0,11
Deniz Bilimleri İşletmeciliği ve Enstitüsü Deniz Politikaları Anabilim	1	0,11
Dilbilim Anabilim Dalı	1	0,11
Din Bilimleri Anabilim Dalı	4	0,42
Dinler Tarihi Anabilim Dalı	3	0,32
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı	1	0,11
Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı	1	0,11
Eğitim Yönetimi ve Planlaması Anabilim Dalı	2	0,21
Ermeni Dili ve Kültürü Anabilim Dalı	7	0,74
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı	7	0,74
Gastronomi Anabilim Dalı	3	0,32
Gazetecilik Anabilim Dalı	8	0,85
Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Anabilim Dalı	1	0,11
Geleneksel Türk Sanatları Anabilim Dalı	1	0,11

Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı	2	0,21
Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı	2	0,21
Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı	1	0,11
Güzel Sanatlar Ana Sanat Dalı	1	0,11
Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı	1	0,11
Halkla İlişkiler Anabilim Dalı	3	0,32
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı	13	1,38
Harp/ Harekât Hukuku Anabilim Dalı	2	0,21
Hukuk Anabilim Dalı	2	0,21
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Sanat Dalı	1	0,11
İktisat Anabilim Dalı	5	0,53
İlahiyat Anabilim Dalı	4	0,42
İleri Oyunculuk Anabilim Dalı	1	0,11
İleri Teknolojiler Anabilim Dalı	1	0,11
İletişim Anabilim Dalı	3	0,32
İletişim Bilimleri Anabilim Dalı	3	0,32
İlköğretim Anabilim Dalı	7	0,74
İnkılap Tarihi Anabilim Dalı	11	1,17
İnsan ve Toplum Bilimleri Anabilim Dalı	1	0,11
İslam Hukuku Anabilim Dalı	1	0,11
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı	10	1,06
İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı	1	0,11
İşletme Anabilim Dalı	1	0,11
Kadın Araştırmaları Anabilim Dalı	2	0,21
Kafkas Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı	3	0,32
Kamu Hukuku Anabilim Dalı	14	1,49
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı	17	1,80
Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı	4	0,42
Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı	1	0,11
Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı	9	0,96
Kültürel İncelemeler Anabilim Dalı	6	0,64
Küresel İlişkiler Anabilim Dalı	2	0,21
Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	1	0,11
Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı	1	0,11
Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı	1	0,11
Medya ve Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı	2	0,21
Mimarlık Anabilim Dalı	46	4,88
Müzik Anabilim Dalı	3	0,32
Müzik Bilimleri Anabilim Dalı	2	0,21
Müzikoloji ve Müzik Teorisi Anabilim Dalı	1	0,11

Ortadoğu Araştırmaları Anabilim Dalı	4	0,42
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı	4	0,42
Psikoloji Anabilim Dalı	5	0,53
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı	1	0,11
Radyo Televizyon Anabilim Dalı	1	0,11
Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı	4	0,42
Restorasyon Anabilim Dalı	7	0,74
Sahne Sanatları Ana Sanat Dalı	2	0,21
Sanat Kuramı ve Eleştiri Anabilim Dalı	1	0,11
Sanat Tarihi Anabilim Dalı	22	2,34
Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı	2	0,21
Sinema Televizyon Ana Sanat Dalı	2	0,21
Siyaset Bilimi Anabilim Dalı	6	0,64
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı	1	0,11
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	22	2,34
Sosyal Bilimler Anabilim Dalı	1	0,11
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı	1	0,11
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı	1	0,11
Sosyal Projeler ve Sivil Toplum Kuruluşları Yönetimi Anabilim Dalı	1	0,11
Sosyal Yapı-Sosyal Değişme Anabilim Dalı	2	0,21
Sosyoloji Anabilim Dalı	16	1,70
Strateji Bilimi Anabilim Dalı	5	0,53
Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalı	1	0,11
Strateji ve Stratejik Araştırmalar Anabilim Dalı	2	0,21
Tarih Anabilim Dalı	340	36,09
Tarih Eğitimi Anabilim Dalı	1	0,11
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı	5	0,53
Toplam Kalite Yönetimi Anabilim Dalı	1	0,11
Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı	1	0,11
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı	36	3,82
Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı	1	0,11
Türk Edebiyatı Anabilim Dalı	2	0,21
Türk Müziği Ana Sanat Dalı	2	0,21
Türk Tarihi Anabilim Dalı	11	1,17
Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı	1	0,11
Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı	1	0,11
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı	1	0,11
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı	7	0,74
Türkiye Çalışmaları Anabilim Dalı	2	0,21

Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı	1	0,11
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	94	9,98
Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı	3	0,32
Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü Anabilim Dalı	3	0,32
Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı	1	0,11
Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı	14	1,49
Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı	1	0,11
Toplam	942	100,00

Tablo 4.15: 1980-2022 Yılları Arasında Ermenilerle İlgili Yazılan Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Anabilim Dalları	**1980-2000**	**2000-2022**
Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı	-	1
Antropoloji Anabilim Dalı	1	2
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı	7	19
Avrasya Çalışmaları Anabilim Dalı	-	3
Avrupa Birliği Anabilim Dalı	-	2
Basın ve Yayın Anabilim Dalı	-	1
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı	-	1
Beşerî ve Ekonomik Coğrafya Anabilim Dalı	-	1
Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı	-	1
Din Bilimleri Anabilim Dalı	-	3
Dinler Tarihi Anabilim Dalı	2	1
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı	-	1
Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı	-	1
Eğitim Yönetimi ve Planlaması Anabilim Dalı	-	1
Ermeni Dili ve Kültürü Anabilim Dalı	-	7
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı	-	5
Gastronomi Anabilim Dalı	-	2
Gazetecilik Anabilim Dalı	1	2
Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Anabilim Dalı	1	-
Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı	-	1
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı	-	2
Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı	-	1
Güzel Sanatlar Ana Sanat Dalı	1	-
Halkla İlişkiler Anabilim Dalı	-	2
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı	-	12
Harp/Harekât Hukuku Anabilim Dalı	-	2
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Sanat Dalı	-	1

İktisat Anabilim Dalı	-	2
İlahiyat Anabilim Dalı	-	2
İleri Oyunculuk Anabilim Dalı	-	1
İleri Teknolojiler Anabilim Dalı	-	1
İletişim Anabilim Dalı	-	1
İletişim Bilimleri Anabilim Dalı	-	1
İlköğretim Anabilim Dalı	-	6
İnkılap Tarihi Anabilim Dalı	7	1
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı	-	3
İşletme Anabilim Dalı	-	1
Kadın Araştırmaları Anabilim Dalı	-	2
Kafkas Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı	-	3
Kamu Hukuku Anabilim Dalı	-	3
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı	-	11
Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı	1	2
Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı	-	9
Kültürel İncelemeler Anabilim Dalı	-	4
Küresel İlişkiler Anabilim Dalı	-	2
Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	-	1
Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı	-	1
Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı	-	1
Medya ve Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı	-	1
Mimarlık Anabilim Dalı	1	17
Müzik Anabilim Dalı	-	3
Müzik Bilimleri Anabilim Dalı	-	1
Müzikoloji ve Müzik Teorisi Anabilim Dalı	-	1
Ortadoğu Araştırmaları Anabilim Dalı	-	4
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı	-	2
Psikoloji Anabilim Dalı	-	5
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı	-	1
Radyo Televizyon Anabilim Dalı	-	1
Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı	-	1
Sahne Sanatları Ana Sanat Dalı	1	-
Sanat Tarihi Anabilim Dalı	1	7
Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı	-	1
Siyaset Bilimi Anabilim Dalı	2	-
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	-	15
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı	-	1
Sosyal Projeler ve Sivil Toplum Kuruluşları Yönetimi Anabilim Dalı	-	1

Sosyal Yapı-Sosyal Değişme Anabilim Dalı	1	1
Sosyoloji Anabilim Dalı	-	15
Strateji Bilimi Anabilim Dalı	-	4
Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalı	-	1
Strateji ve Stratejik Araştırmalar Anabilim Dalı	-	1
Tarih Anabilim Dalı	9	223
Tarih Eğitimi Anabilim Dalı	-	1
Toplam Kalite Yönetimi Anabilim Dalı	-	1
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı	-	29
Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı	-	1
Türk Müziği Ana Sanat Dalı	-	2
Türk Tarihi Anabilim Dalı	-	8
Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı	1	-
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı	-	1
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı	2	3
Türkiye Çalışmaları Anabilim Dalı	-	1
Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı	-	1
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2	60
Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı	-	3
Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü Anabilim Dalı	-	3
Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı	1	-
Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı	7	6
Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı	-	1
Toplam	49	561

Ermenilerle ilgili yazılan tezler anabilim dallarına göre incelendiğinde, 1980-2000 yılları arasında en çok çalışma yapılan anabilim dalı, 9 tez ile Tarih Anabilim Dalı olurken ikinci olarak yedişer tez ile Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İnkılap Tarihi Anabilim Dalı ve Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı gelmektedir. Belirlenen zaman periyodu içerisinde tarih çalışmalarının yoğunlukta olduğu görülmektedir. Toplamda 19 farklı anabilim dalında çalışma yapılmıştır.

2000-2022 yılları arasında ise en çok çalışma yapılan anabilim dalı 223 tez ile Tarih Anabilim Dalı'dır. Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı ise bu sıralamayı 60 tez ile ikinci olarak takip etmektedir. 1980-2000 yılları arasında Türk dili ve edebiyatı alanında çalışma yapılmazken, 2000 yılından sonra Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 29 adet lisansüstü çalışma yapıldığı görülmektedir. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı da 19 lisansüstü tezi

ile göze çarpan anabilim dalları arasındadır bu sıralamayı 17 tez ile Mimarlık Anabilim Dalı takip etmektedir. Belirlenen zaman periyodu içerisinde toplamda 83 farklı anabilim dalında çalışmalar yapılmıştı.

Tablo 4.16 :1980-2022 Yılları Arasında Rumlarla İlgili Yazılan Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Anabilim Dalı	**1980-2000**	**2000-2022**
Antropoloji Anabilim Dalı	-	1
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı	3	8
Avrupa Birliği Anabilim Dalı	-	1
Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı	-	1
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı	-	1
Deniz Bilimleri İşletmeciliği ve Enstitüsü Deniz Politikaları Anabilim Dalı	-	1
Dilbilim Anabilim Dalı	-	1
Gastronomi Anabilim Dalı	-	1
Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı	-	1
Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı	-	1
Halkla İlişkiler Anabilim Dalı	1	-
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı	-	1
Hukuk Anabilim Dalı	-	1
İktisat Anabilim Dalı	1	-
İlahiyat Anabilim Dalı	-	1
İletişim Bilimleri Anabilim Dalı	-	1
İnkılap Tarihi Anabilim Dalı	2	1
İnsan ve Toplum Bilimleri Anabilim Dalı	-	1
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı	-	3
Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı	-	1
Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı	-	1
Mimarlık Anabilim Dalı	-	21
Müzik Bilimleri Anabilim Dalı	-	1
Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı	-	1
Restorasyon Anabilim Dalı	-	7
Sanat Kuramı ve Eleştiri Anabilim Dalı	-	1
Sanat Tarihi Anabilim Dalı	2	9
Sinema Televizyon Ana Sanat Dalı	-	2
Siyaset Bilimi Anabilim Dalı	1	2
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı	-	1
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	-	5
Strateji Bilimi Anabilim Dalı	-	1

Strateji ve Stratejik Araştırmalar Anabilim Dalı	-	1
Tarih Anabilim Dalı	7	46
Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı	-	1
Türk Tarihi Anabilim Dalı	-	2
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı	-	1
Türkiye Çalışmaları Anabilim Dalı	-	1
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	1	22
Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı	1	-
Toplam	19	153

1980'lerden 2000'lerin başına kadar Rumları konu alan 19 tezin 7 tanesi Tarih Anabilim Dalı'nda yazılmıştır. İkinci olarak en çok teze sahip olan anabilim dalı 3 tez ile Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı olmuştur. Bu iki anabilim dalı Ermenilerle ilgili yapılan çalışmalarla benzer olarak yoğunluk göstermektedir. Ancak Rumlarla ilgili yapılan çalışmaların 1980-2000 yılları arasında daha az olması sebebi ile yapılan çalışmaların ait oldukları anabilim dalı sayısı Ermenilerin aynı dönemde sahip olduğu sayıya oranla düşüktür.

Üçüncü olarak en çok çalışma yapılan anabilim dalları ise 2'şer tez ile İnkılap Tarihi Anabilim Dalı ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı olmuştur. Bu doğrultuda 1980-2000 yılları arasında toplamda 9 anabilim dalında çalışmalar yürütülmüştür. 2000 sonrası Rumlarla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde ise 46 tez ile Tarih Anabilim Dalı öne çıkarken onu 22 tez ile Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı ve 21 tez ile Mimarlık Anabilim Dalı takip etmektedir. Sanat Tarihi Anabilim Dalı ise 9 lisansüstü tezi ile öne çıkan anabilim dalları arasındadır. 2000 sonrasında bu konuyu ele alan lisansüstü çalışmaları toplamda 37 farklı anabilim dalında yazılmıştır.

Tablo 4.17: 1980-2022 Yılları Arasında Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Anabilim Dalı	**1980-2000**	**2000-2022**
Antropoloji Anabilim Dalı	-	2
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı	2	4
Avrupa Birliği Anabilim Dalı	-	3
Avrupa Çalışmaları Anabilim Dalı	-	1
Coğrafya Anabilim Dalı	-	1
Din Bilimleri Anabilim Dalı	1	-
Eğitim Yönetimi ve Planlaması Anabilim Dalı	-	1

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı	-	2
Gazetecilik Anabilim Dalı	1	4
Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı	-	1
Hukuk Anabilim Dalı	-	1
İktisat Anabilim Dalı	-	2
İlahiyat Anabilim Dalı	1	-
İletişim Anabilim Dalı	-	2
İletişim Bilimleri Anabilim Dalı	-	1
İlköğretim Anabilim Dalı	-	1
İslam Hukuku Anabilim Dalı	-	1
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı	-	7
İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı	-	1
Kamu Hukuku Anabilim Dalı	-	11
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı	-	3
Kültürel İncelemeler Anabilim Dalı	-	2
Medya ve Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı	-	1
Mimarlık Anabilim Dalı	-	7
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı	-	2
Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı	-	2
Sahne Sanatları Ana Sanat Dalı	-	1
Sanat Tarihi Anabilim Dalı	-	3
Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı	-	1
Siyaset Bilimi Anabilim Dalı	-	1
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	-	2
Sosyal Bilimler Anabilim Dalı	-	1
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı	-	1
Sosyoloji Anabilim Dalı	-	1
Tarih Anabilim Dalı	1	54
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı	1	4
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı	-	7
Türk Edebiyatı Anabilim Dalı	-	2
Türk Tarihi Anabilim Dalı	-	1
Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı	-	1
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı	-	1
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2	7
Toplam	9	151

Gayrimüslimlerle ilgili 1980-2000 yılları arasında yazılan tezlere bakıldığında bu zaman periyodu içerisinde yazılmış olan 5 tezin Din Bilimleri Anabilim Dalı, İlahiyat Anabilim Dalı,

Gazetecilik Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tarih Anabilim Dalı olmak üzere 5 anabilim dalında dağıldığı görülmektedir. Burada göz çarpan önemli durum yapılan çalışmaların 3 ününde ilahiyat, İslam bilimleri veya din bilimleri gibi benzer alanlarda yapılmasıdır. Diğer çalışmaların ise Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yazıldığı görülmektedir.

2000 sonrasında yapılan çalışmalarda ise en çok lisansüstü tezinin Ermenileri ve Rumları konu alan tezlerde olduğu gibi Tarih Anabilim Dalı'nda yazıldığı görülmektedir. Bu anabilim dalında 54 çalışma yapılmıştır. Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda yapılan 11 lisansüstü tezi ise bu konuyu ele alan tezlerin ikinci olarak yoğunluk gösterdiği anabilim dalı olmuştur. Üçüncü olarak ise 7 lisansüstü tezi ile Mimarlık Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı öne çıkmaktadır. Gayrimüslimleri konu alan lisansüstü tezleri 2000 sonrasında toplamda 41 farklı anabilim dalında yazılmıştır.

4.1.7. Tezlerin Alanlarına Göre Dağılımı

Çalışma kapsamında ele alınan lisansüstü tezlerin odak noktalarını oluşturan alanlar tezlerin başlıkları ve kapsamları göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye alınmıştır. Bunun sonucunda, tezlerin anabilim dallarında olduğu gibi en çok "Tarih" alanında çalışıldığı ve bu alanda toplam 439 lisansüstü tez yazıldığı, ikinci olarak en çok çalışılan alanın 151 tez ile "Uluslararası İlişkiler" alanı olduğu, üçüncü olarak 56 tez ile "Mimarlık" alanında çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir.

Ermenistan, Güney Kıbrıs Rum Kesimi ve AB ilişkilerinin ele alındığı çalışmaların çok olması nedeniyle "Uluslararası İlişkiler" başlığında yapılan çalışmaların çok olduğu söylenebilmektedir. 49 lisansüstü tez çalışması ile "Sosyoloji" alanı da öne çıkan alanlar arasındadır. Ermeni hikayeleri, Ermeni dili, Rum dili ve Türk Edebiyatında yer alan eserlerin incelendiği "Edebiyat" alanında ise 48 çalışma yapılmıştır.

Film ve dizilerde azınlık rollerin değerlendirilmesi, azınlıklara yönelik algı çalışmaları ve basında azınlıklara yönelik tutumun değerlendirildiği çalışmaların 2000 sonrasında yoğunluk göstermesi ile "Medya" alanında yapılan çalışmaların sayısında artış yaşanmıştır bu nedenle medya alanında yapılan çalışmaların sayısı da 24 lisansüstü tez ile öne çıkmaktadır.

Grafik 4.16: Tezlerin 1980-2022 Yılları Arasında Yazıldıkları Alanlara Göre Dağılımını Gösteren Frekans Grafiği

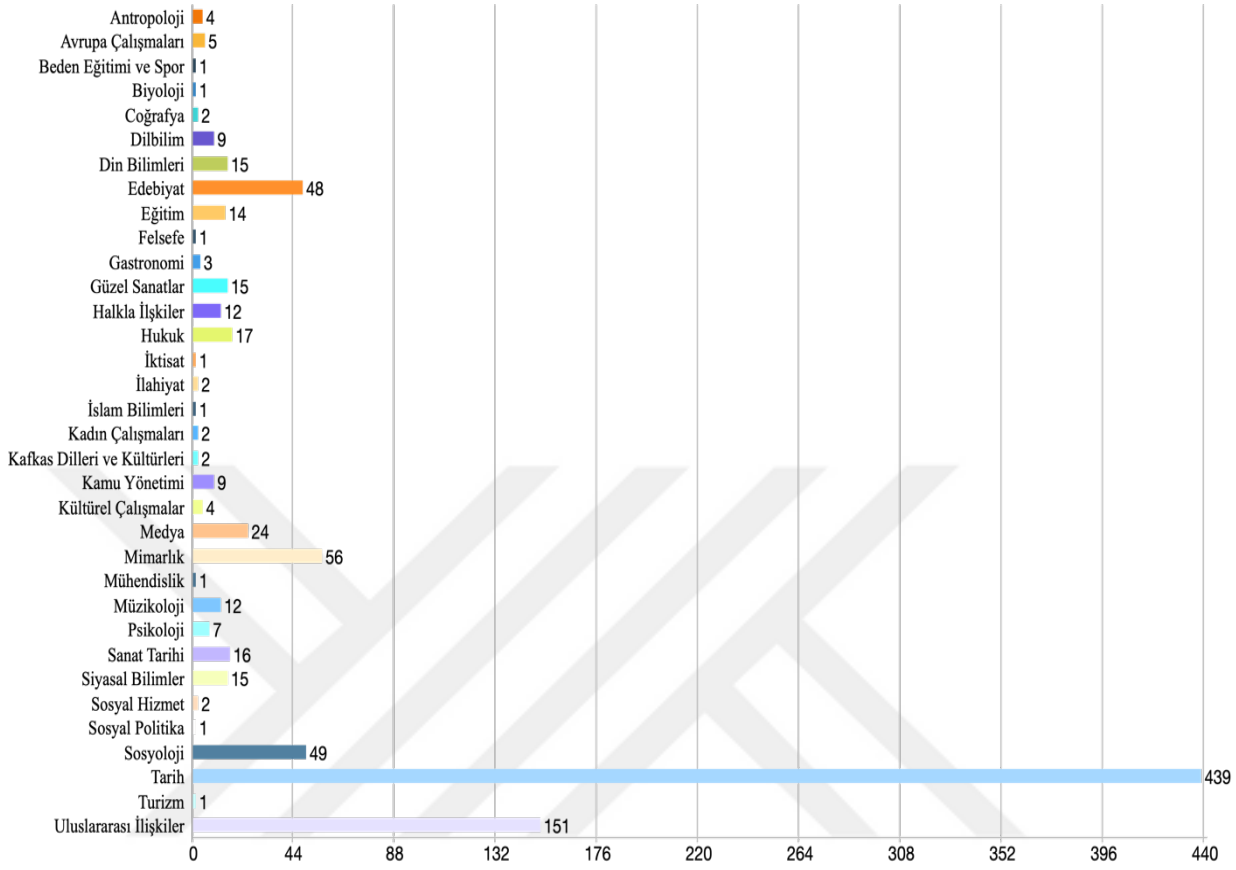

1980-2000 yılları arasında Ermenileri konu alan lisansüstü tezler içerisinde en çok tez yazılan alan 31 tez ile "Tarih" alanı olmuştur. "Uluslararası İlişkiler" alanı bu zaman periyodu içerisinde 5 tez ile en çok tez yazılan ikinci alan olmuştur. "İlahiyat", "Kamu Yönetimi" ve "Müzikoloji" alanları ikişer çalışma ile bu dönemde çalışmaların odaklandığı alanlardan olmuştur. "Müzikoloji" alanında yapılan çalışmalar bu dönemde genel olarak Ermeni bestekarlar ve sanatçılar üzerine odaklanmıştır. Bu dönemler arasında yazılan tezler 12 farklı alanda yazılmıştır.

2000 sonrasında yapılan lisansüstü tezlerin 275 tanesi "Tarih" alanında yazılmıştır. "Uluslararası İlişkiler" alanında ise 101 lisansüstü tez yazılmıştır. 2000 sonrasında AB süreçleri, Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin Türkiye'ye yansımaları, Türkiye'nin yurtdışı politikaları bu alanda yapılan çalışmaların artmasında etkili olmuştur. "Edebiyat" alanında yapılan çalışmalar da bu dönemde öne çıkmaktadır. Bu alanda toplamda 38 lisansüstü tez yazılmıştır. Edebi eserlerde Ermeni kimliği, Ermeni halk eserleri ve edebi eserlerin incelemesi ve Ermeni sanatçılar bu alanda ele alınan

tezlerin içeriklerini oluşturmaktadır. Ermeni okulları, Hrant Dink, Agos Gazetesi ve Ermeni kimliği ve bu kimliğin oluşumu, Türkiye'de Ermeni olmak ve Ermenilerin anavatan algısı gibi konular "Sosyoloji" başlığı altındaki 33 lisansüstü tezin içeriklerinden bazılarıdır. 2000 sonrasında yazılan lisansüstü tezleri 25 farklı alanda yazılmıştır.

Tablo 4.18: 1980-2022 Yılları Arasında Ermenilerle İlgili Yazılan Tezlerin Alanlarına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Alanlar	**1980-2000**	**2000-2022**
Antropoloji	-	2
Beden Eğitimi ve Spor	-	1
Biyoloji	-	1
Coğrafya	-	1
Dilbilim	-	6
Din Bilimleri	1	6
Edebiyat	1	38
Eğitim	1	6
Gastronomi	-	2
Güzel Sanatlar	-	12
Halkla İlişkiler	-	11
Hukuk	-	6
İlahiyat	2	-
Kadın Çalışmaları	-	2
Kafkas Dilleri ve Kültürleri	-	2
Kamu Yönetimi	2	4
Kültürel Çalışmalar	-	3
Medya	-	9
Mimarlık	1	19
Mühendislik	-	1
Müzikoloji	2	7
Psikoloji	-	7
Sanat Tarihi	1	-
Siyasal Bilimler	-	6
Sosyal Politika	1	-
Sosyoloji	1	33
Tarih	31	275
Uluslararası İlişkiler	5	101
Toplam	49	561

1980-2000 yılları arasında Rumlarla ilgili yapılmış olan çalışmaların, 11 tanesi "Tarih" alanında yazılırken, 4 tanesi "Uluslararası İlişkiler" alanında yazılmıştır. Aynı dönem

Ermenilerle ilgili yazılan lisansüstü tezlerinde aynı alanlarda yoğunlaştığını Tablo 4.19.'da görebilmekteyiz. Ele aldıkları konular farklı olsa da (Ermeni ve Rum) bu dönemde yazılan lisansüstü tezlerin aynı alanlarda yoğunlaşması dikkat çekmektedir.

Tablo 4.19: 1980-2022 Yılları Arasında Rumlarla İlgili Yazılan Tezlerin Alanlarına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Alanlar	**1980-2000**	**2000-2022**
Antropoloji	-	2
Dilbilim	-	3
Edebiyat	-	1
Eğitim	2	1
Gastronomi	-	1
Güzel Sanatlar	-	2
Halkla İlişkiler	-	1
Kamu Yönetimi	-	2
Mimarlık	-	28
Müzikoloji	-	2
Sanat Tarihi	2	10
Siyasal Bilimler	-	2
Sosyoloji	-	10
Tarih	11	56
Turizm	-	1
Uluslararası İlişkiler	4	31
Toplam	19	153

2000 sonrasında ise Rumları konu alarak yazılan toplamda 153 lisansüstü tezinin 56 tanesinin "Tarih" alanında yazıldığı görülmektedir. 1980-2000 yılları ile benzer olarak en çok çalışma yapılan ikinci alan "Uluslararası İlişkiler" olmuştur. Bu alanda toplamda 31 lisansüstü tez yazılmıştır. Üçüncü olarak öne çıkan alan 28 tez ile "Mimarlık" alanı olmuştur. "Mimarlık" alanında incelenen tezlerin içeriklerini Rum mimarlar, Rum okulları restorasyon projeleri, Rum kiliseleri mimari yapıları ve restorasyon projeleri oluşturmaktadır. Rum Ortodoks Kiliseleri ve Rum mezarlıklarının incelendiği "Sanat Tarihi" alanında ise 10 tez yazılmıştır. Milliyetçilik, Rum algısı, Rum vatandaşların toplumsal statüleri ve buna yönelik bakış açıları "Sosyoloji" alanında yazılan 10 lisansüstü tezin içeriklerinden bazılarıdır. 2000 sonrasında yazılan tezler 16 farklı alanda yazılmıştır.

Tablo 4.20: 1980-2022 Yılları Arasında Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Alanlarına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Alanlar	**1980-2000**	**2000-2022**
Avrupa Çalışmaları	-	5
Coğrafya	-	1
Din Bilimleri	3	5
Edebiyat	-	8
Eğitim	-	4
Felsefe	-	1
Güzel Sanatlar	-	1
Hukuk	-	11
Kamu Yönetimi	-	1
Kültürel Çalışmalar	-	1
Medya	1	14
Mimarlık	-	8
Müzikoloji	-	1
Sanat Tarihi	-	3
Siyasal Bilimler	-	7
Sosyal Hizmet	-	2
Sosyoloji	-	5
Tarih	3	63
Uluslararası İlişkiler	2	8
Toplam	9	151

1980-2000 yılları arasında Gayrimüslimlerle ilgili yazılan 9 tezin. 3 tanesi "Din Bilimleri", 3 tanesi "Tarih", 2 tanesi "Uluslararası İlişkiler" ve 1 tanesi "Medya" alanında yazılmıştır. 2000 sonrasında yazılan 151 tezin 63 tanesi "Tarih" alanında yazılmıştır. "Tarih" alanında yapılan çalışmalarda Osmanlı'da Gayrimüslimler, XVII. Yüzyılda Anadolu'daki illerde yaşayan Gayrimüslimler, Gayrimüslim memurlar ve XIX. Yüzyılda Gayrimüslimlerin ticari faaliyetleri gibi konular öne çıkmaktadır.

Yeşilçam'da Gayrimüslimler, popüler Türk sinemasında Gayrimüslimler, 1900'lerin başında İstanbul basınında Gayrimüslimler "Medya" alanında yazılan 14 lisansüstü tezinin odağında olan konulardan bazılarıdır. Osmanlı'da Gayrimüslimlerin hukuki statüsü, Gayrimüslim azınlık vakıflarının hukuki hakları, Gayrimüslimlerin haklarının hukuki olarak korunması gibi konular "Hukuk" alanında yazılan 11 lisansüstü tezin incelediği konular arasındadır. 2000 sonrasında yazılan lisansüstü tezler 19 farklı alanda yazılmıştır.

4.1.8. Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Burada çalışma kapsamında incelenen tezlerin başlıkları ve içerdikleri konular göz önünde bulundurularak belirlenen konu başlıkları ile tezlerin gruplandırılması yapılmıştır. Belirlenen konular tamamen çalışmaların odaklarını ve içeriklerini kapsamaktadır. Burada amaç incelenen tezlerin ele aldıkları konuların daha detaylı olarak anlaşılmasını sağlamak ve çalışmanın amacını desteklemektir.

Çalışmanın kapsamında olan lisansüstü tezleri öncelikle çalışmanın sürdürülebilirliği ve bilgi aktarımının arttırılması kapsamında Ermeniler, Rumlar ve Gayrimüslimler olarak üç gruba ayrılmıştır. İncelenen tezlerin hedef gruplarının farklı olması ve aynı çalışma içerisinde incelenecek olmaları bu ayrımı yapmayı gerekli hale getirmiştir. Ayrıca çalışmanın ana konusu olan Ermeni ve Rum toplulukların ikisini de kapsayan çalışmaların tek bir başlık altında toplanması gerektiğinden bu iki grubu da odağına alan çalışmalardaki başlıklarla benzer olarak Gayrimüslimler başlığı kullanılmıştır.

Tablo 4.21: 1980-2022 Yılları Arasında Ermenilerle İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Konular	Frekans	Yüzde
Ermeni Algısı	16	2,78
Ermeni Basını	6	0,98
Ermeni Cemaati	3	0,49
Ermeni Diasporası	4	0,65
Ermeni Dili / Ermenice	2	0,33
Ermeni Dili ve Kültürü	73	11,95
Ermeni İsyanları	15	2,45
Ermeni Kilise Tarihi	3	0,49
Ermeni Kiliseleri	3	0,49
Ermeni Kimliği	20	3,27
Ermeni Lobisi	6	0,98
Ermeni Meselesi	98	16,04
Ermeni Mimarisi	23	3,76
Ermeni Okulları	8	1,31
Ermeni Olayları	22	3,6
Ermeni Sanatçılar ve Sanat	7	1,15
Ermeni Tarihi	102	16,69
Ermeni Terör Örgütleri	14	2,29
Ermeni Toplum Yapısı	1	0,16

Ermeni Toplumu ve Hrant Dink	3	0,49
Ermeni ve Türk İlişkileri	35	5,73
Ermeniler ve Amerika Birleşik Devletleri	5	0,82
Ermeniler ve Avrupa Birliği	3	0,49
Ermeniler ve Göç	20	3,27
Ermeniler ve Osmanlı İmparatorluğu/ Devleti	46	7,53
Ermenistan	13	2,13
Ermenistan ve Azerbaycan	24	3,93
Ermenistan ve Türkiye	34	5,56
Genetik	1	0,16
Toplam	610	100

Ermenilerle ilgili yazılan tezlerin yoğunluğunun diğer konuları ele alan tezlere oranla fazla olması sebebiyle öncelikli olarak analiz edilmiştir. Ermenilerle ilgili yazılan tezlerde geçen başlıklar, içerikleri temel alınarak oluşturulan konulara göre dağılım aşağıdaki grafik ve tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 4.21.'de 1980-2022 yılları arasında Ermenilerle ilgili yazılan tezlerin konu dağılımları verilmiştir. Burada en çok yüzdeye ve frekansa sahip olan konu "Ermeni Tarihi" olarak öne çıkmaktadır. Toplamda yazılan 611 lisansüstü tezinin 102 tanesi Ermeni tarihini konu almaktadır. Ele alınan tezler içerisinde %16,69 oran ile dikkat çeken Ermeni tarihi konu başlığı yapılan tezlerin genellikle tarih odaklı olduğunu bir kere daha göstermektedir. İkinci olarak en çok konu edilen başlığın "Ermeni Meselesi" olduğu görülmektedir. Bu konu üzerine toplamda 98 adet lisansüstü tezi yazılmıştır. Ermeni Meselesini konu alan tezlerin diğer tezler arasındaki oranı ise %16,04'tür.

Üçüncü olarak ise en çok çalışmanın %11,95 oran ve 73 tez ile "Ermeni Dili ve Kültürü" konusunda yazıldığı görülmektedir. Ermeni meselesinin ve Ermeni tarihinin, kültürel çalışmaların önüne geçmesinde bu konuların daha çok ön planda tutulması veya daha çok gündemde olması gerekçe olarak gösterilebilmektedir. Ermenilerin Osmanlı tarihinin önemli tebaalarından biri olması ve uzun süreli bir geçmiş ilişkiye sahip olmaları nedeniyle çalışmaların yoğunlaştığı bir diğer konu ise "Ermeniler ve Osmanlı İmparatorluğu/ Devleti" olmuştur. Bu ilişkiyi ele alan 46 tez yazılmıştır. Bütün tezler içerisinde bu tezlerin oranı ise %7,53 olmuştur. Göze çarpan bir diğer konu başlığı ise "Ermeni ve Türk İlişkileri" başlığı

olmuştur. Bu başlıkta yazılan tez sayısı 35, diğer tezlere oranı ise %5,73 olmuştur. Ermeniler ile ilgili yazılan lisansüstü tezler toplamda 30 farklı konu başlığı altında ele alınmıştır.

Tablo 4. 22: 1980-2000 Yılları Arasında Ermenilerle İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Konular	**Frekans**	**Yüzde**
Ermeni Cemaati	1	2,04
Ermeni Dili / Ermenice	1	2,04
Ermeni Dili ve Kültürü	2	4,08
Ermeni İsyanları	7	14,29
Ermeni Kiliseleri	3	6,12
Ermeni Meselesi	15	30,61
Ermeni Mimarisi	1	2,04
Ermeni Okulları	1	2,04
Ermeni Olayları	1	2,04
Ermeni Terör Örgütleri	2	4,08
Ermeni ve Türk İlişkileri	6	12,24
Ermeniler ve Osmanlı İmparatorluğu/ Devleti	7	14,29
Ermenistan ve Azerbaycan	2	4,08
Toplam	49	100

1980-2000 yılları arasında Ermenilerle ilgili yazılan tezlerde yoğun olarak "Ermeni Meselesi" konusu göze çarpmaktadır. Bu konuda 15 tez yazıldığı görülmektedir. İkinci olarak en çok tez yazılan konular ise "Ermeni İsyanları", "Ermeniler ve Osmanlı İmparatorluğu/ Devleti" olmuştur. Bu iki konuda da yedişer tez yazılmıştır. Üçüncü en çok tez yazılan konu ise 6 tez ile "Ermeni ve Türk İlişkileri" konusu olmuştur. Bu dönem içerisinde yazılan tezler toplamda 13 farklı konuda yazılmıştır.

Tablo 4.23: 2000-2022 Yılları Arasında Ermenilerle İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Konular	**Frekans**	**Yüzde**
Ermeni Algısı	16	3,02
Ermeni Basını	6	1,07
Ermeni Cemaati	2	0,36
Ermeni Diasporası	4	0,71
Ermeni Dili / Ermenice	1	0,18
Ermeni Dili ve Kültürü	71	12,63

Ermeni İsyanları	8	1,42
Ermeni Kilise Tarihi	3	0,53
Ermeni Kimliği	20	3,56
Ermeni Lobisi	6	1,07
Ermeni Meselesi	83	14,77
Ermeni Mimarisi	22	3,91
Ermeni Okulları	7	1,25
Ermeni Olayları	21	3,74
Ermeni Sanatçılar ve Sanat	7	1,25
Ermeni Tarihi	102	18,15
Ermeni Terör Örgütleri	12	2,14
Ermeni Toplum Yapısı	1	0,18
Ermeni Toplumu ve Hrant Dink	3	0,53
Ermeni ve Türk İlişkileri	29	5,16
Ermeniler ve Amerika Birleşik Devletleri	5	0,89
Ermeniler ve Avrupa Birliği	3	0,53
Ermeniler ve Göç	20	3,56
Ermeniler ve Osmanlı İmparatorluğu/Devleti	39	6,94
Ermenistan	13	2,31
Ermenistan ve Azerbaycan	22	3,91
Ermenistan ve Türkiye	34	6,05
Genetik	1	0,18
Toplam	561	100

Tablo 4.23'te verilen 2000 yılı sonrasında yapılan çalışmalara bakıldığında ise 28 ayrı konu başlığında çalışmalar yapıldığı belirlenmiştir. Bu konu başlıkları içerisinde 102 lisansüstü tezi ile en çok çalışma yapılan konunun "Ermeni Tarihi" olduğu görülmektedir. İkinci olarak en çok çalışma yapılan konu 83 tez ile "Ermeni Meselesi" olurken, üçüncü olarak en çok çalışma yapılan konu ise 71 tez ile "Ermeni Dili ve Kültürü" olmuştur. Ermeniler ve Türkiye Cumhuriyeti ilişkisini odağına alan çalışmalarda ise diğer çalışmalara göre yoğunluk görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti öncesinde Ermenilerle olan ilişkileri inceleyen tezler "Ermeniler ve Osmanlı İmparatorluğu/ Devleti" başlığında ele alınmıştır bu konu doğrultusunda 39 tez yazılırken, Türkiye Cumhuriyeti sonrası ilişkileri konu alan "Ermenistan ve Türkiye" başlığında ise 34 tez yazılmıştır. 1980-2000 yılları arasında yazılan tezlerden farklı olarak toplumun Ermenilere bakış açısının değerlendirildiği çalışmalarda artış olmuştur. Bu çalışmaların dahil edildiği "Ermeni Algısı" konu başlığında ise toplamda 17 tez yazılmıştır.

Benzer olarak Ermeni olmak ve Ermeni kimliği üzerine çalışmaların yapıldığı "Ermeni Kimliği" başlığında ise 20 lisansüstü tez çalışması yapılmıştır.

Tablo 4.24: 1980-2022 Yılları Arasında Rumlarla İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Konular	**Frekans**	**Yüzde**
Güney Kıbrıs Rum Kesimi	8	1,74
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	8	7,56
Rum Algısı	5	2,91
Rum Cemaati ve Eğitim	6	3,49
Rum Cemiyetleri ve Faaliyetleri	6	3,49
Rum Dili / Rumca	3	1,74
Rum Eserleri	3	1,74
Rum İsyanları	3	1,74
Rum Kimliği	4	2,33
Rum Kültürü	5	2,91
Rum Medyası	2	1,16
Rum Mimarisi	38	22,09
Rum Mübadelesi	5	2,91
Rum Okulları	2	1,16
Rum Ortodoks Kilisesi	18	10,47
Rum Tarihi	16	9,3
Rum Vakıfları	1	0,58
Rum ve Türk İlişkileri	11	6,4
Rumlar ve Avrupa Birliği	2	1,16
Rumlar ve Osmanlı İmparatorluğu/Devleti	26	15,12
Toplam	172	100

1980-2022 yılları arasında Rumlarla ilgili yazılmış olan tezler Tablo 4.24.'te gösterilmektedir. Buna göre yapılan çalışmalar içerisinde en sıklıkla ele alınan konu 38 tez ile "Rum Mimarisi" konusu olurken, bu sıralamayı 26 tez ile Osmanlı ve Rum ilişkilerinin ele alındığı çalışmaları kapsamına alan "Rumlar ve Osmanlı İmparatorluğu/ Devleti" takip etmektedir. "Rum Ortodoks Kilisesi" konu başlığı 18 tez ile ele alınan tezlerin yoğunlaştığı konular arasında görülmektedir. Rum Ortodoks kilisesinin tarihi ve siyasi ilişkileri gibi konuların ele alındığı bu başlık %10,47 ile öne çıkmaktadır. Ermenileri konu alan çalışmalar ile benzer olarak burada da tarih çalışmalarına önem verildiği görülmektedir. "Rum Tarihi" konu başlığında 16 tez yazılmıştır, bu başlık altında ele alınan konular "Rumlar ve Osmanlı İmparatorluğu/Devleti"

kapsayabilmekle beraber özellikle Osmanlı ilişkilerine değinilen çalışmaların yoğun olması ayrı bir konu başlığı açmayı gerektirmiştir. Belirlenen zaman aralığında yazılan tezler 20 farklı konu başlığı ile incelenmiştir.

Tablo 4.25: 1980-2000 Yılları Arasında Rumlarla İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Konular	Frekans	Yüzde
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	1	5,26
Rum Cemiyetleri ve Faaliyetleri	3	15,79
Rum Kültürü	1	5,26
Rum Mimarisi	2	10,53
Rum Mübadelesi	1	5,26
Rum Okulları	2	10,53
Rum Ortodoks Kilisesi	3	15,79
Rum Tarihi	1	5,26
Rumlar ve Osmanlı İmparatorluğu/Devleti	5	26,32
Toplam	19	100

1980-2000 yılları arasında Rumlarla ilgili yazılan 19 lisansüstü tez, 9 farklı konu başlığında ele alınmıştır. Bu başlıklar arasında 5 tez ile çok çalışma yapılan konu "Rumlar ve Osmanlı İmparatorluğu/Devleti" olmuştur. Kurtuluş Savaşı, Millî Mücadele dönemlerinde ve 20. Yüzyıl başlarında Rum faaliyetlerinin incelendiği çalışmalar "Rum Cemiyetleri ve Faaliyetleri" konu başlığında toplanmıştır. Bu konu başlığında 3 lisansüstü tez çalışması yapılmıştır. Yine Rum vatandaşlar için öneme sahip olan Rum Ortodoks Kilisesi'ni konu alan çalışmalar da bu dönemde göze çarpan çalışmalar arasındadır. "Rum Ortodoks Kilisesi" başlığında yazılan 3 tez bu dönemde Rumlarla ilgili yazılan tezlerin içerisinde %15,79 orana sahiptir. "Rum Mimarisi" ve "Rum Okulları" konu başlıkları ikişer çalışma ile bu dönemde öne çıkan konu başlıklarından olmuşlardır.

2000-2022 yılları arasında Rumları konu alan 153 tez 19 farklı konu başlığı üzerinden incelenmiştir. Ele alınan lisansüstü tezleri arasında en çok çalışma yapılan konu başlığı 36 tez ile "Rum Mimarisi" konu başlığı olmuştur. 2000 sonrasında yapılan çalışmaların odağında daha çok Rumların bıraktıkları mimari eserler olduğu çıkarımı burada görülmektedir. İkinci olarak en çok çalışma yapılan konu başlığı 21 lisansüstü tezi ile "Rumlar ve Osmanlı İmparatorluğu/Devleti" olmuştur. Üçüncü olarak en çok lisansüstü tez yazılan başlıklar "Rum

Ortodoks Kilisesi" ve "Rum Tarihi" konu başlıkları olmuştur. Bu iki konu başlığında da 15'er tez yazılmıştır. Rum ve Türk ilişkilerinin incelendiği tezlerin bulunduğu konu başlığı olan "Rum ve Türk İlişkileri" konu başlığında ise toplamda 11 tez yazılmıştır.

Tablo 4. 26: 2000-2022 Yılları Arasında Rumlarla İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Konu Başlıkları	**Frekans**	**Yüzde**
Güney Kıbrıs Rum Kesimi	8	5,23
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	7	4,58
Rum Algısı	5	3,27
Rum Cemaati ve Eğitim	6	3,92
Rum Cemiyetleri ve Faaliyetleri	3	1,96
Rum Dili / Rumca	3	1,96
Rum Eserleri	3	1,96
Rum İsyanları	3	1,96
Rum Kimliği	4	2,61
Rum Kültürü	4	2,61
Rum Medyası	2	1,31
Rum Mimarisi	36	23,53
Rum Mübadelesi	4	2,61
Rum Ortodoks Kilisesi	15	9,8
Rum Tarihi	15	9,8
Rum Vakıfları	1	0,65
Rum ve Türk İlişkileri	11	7,19
Rumlar ve Avrupa Birliği	2	1,31
Rumlar ve Osmanlı İmparatorluğu/Devleti	21	13,73
Toplam	153	100

2000 sonrasında Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin Avrupa Birliğine adaylık ve giriş süreçlerinin yaşanması ve bunun Türkiye AB ilişkilerine yansımalarının değerlendirildiği tez çalışmalarında da artış yaşanmıştır. Buna bağlı olarak 1980-2000 yıllarında hiç çalışma yapılmamasına karşın 2000 sonrasında "Güney Kıbrıs Rum Kesimi" konu başlığı altında 8 lisansüstü tez çalışması bu konu ele almıştır. 2000 sonrasında küreselleşme, azınlık hakları ve kültürel değerler gibi konuların gündeme gelmesi ve buna bağlı olarak azınlıklara yönelik toplumsal algıların önem kazanmıştır. Bu doğrultuda "Rum Kimliği", "Rum Algısı" ve "Rum Kültürü" konu başlıklarında da çalışmaların 2000 öncesine göre artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4.27: 1980-2022 Yılları Arasında Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Konular	Frekans	Yüzde
Gayrimüslim Algısı	26	16,25
Gayrimüslim Azınlık Hakları	7	4,38
Gayrimüslim Basını	1	0,63
Gayrimüslim Kimliği	3	1,88
Gayrimüslim Kültürü	3	1,88
Gayrimüslim Mimarisi	10	6,25
Gayrimüslim Okulları	2	1,25
Gayrimüslim Politikaları	6	3,75
Gayrimüslim Tarihi	53	33,13
Gayrimüslim Vakıfları	3	1,88
Gayrimüslimler ve Göç	1	0,63
Gayrimüslimler ve Osmanlı İmparatorluğu/Devleti	18	11,25
Gayrimüslimler ve Türkiye	11	6,88
İslam Bilimleri ve Gayrimüslimler	7	4,38
Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri	9	5,63
Toplam	160	100,00

1980-2022 yılları arasında Gayrimüslimleri konu alan 160 lisansüstü tezi yazılmıştır. Yazılan bu tezler ele aldıkları konular itibariyle 15 farklı konu başlığında incelenmiştir. Bu başlıklar arasında en çok çalışmanın bulunduğu konu başlığı 53 tez ile "Gayrimüslim Tarihi" konu başlığı olmuştur. Emeviler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinin öncesinde ve sonrasında yalnızca Anadolu'da değil başka topraklarda da Gayrimüslimlerin tarihlerini, tarihsel öneme sahip olayları ele alan çalışmalar bu başlıkta incelenmiştir. İkinci olarak "Gayrimüslim Algısı" konu başlığı altında 26 lisansüstü tezi yazıldığı görülmektedir

Tablo 4.28: 1980-2000 Yılları Arasında Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Konular	Frekans	Yüzde
Gayrimüslim Azınlık Hakları	2	22,22
Gayrimüslim Basını	1	11,11
Gayrimüslimler ve Osmanlı İmparatorluğu/ Devleti	3	33,33
İslam Bilimleri ve Gayrimüslimler	3	33,33
Toplam	9	100

1980-2000 yılları arasında Gayrimüslimleri konu alan çalışmalar Tablo 4.28.'de verilmiştir. Bu yıllar arasında toplamda 9 lisansüstü tez çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar 4 farklı konu başlığında ele alınmışlardır. Gayrimüslim ve Müslüman ilişkilerinin İslam'a göre değerlendirilmesi gibi çalışmalar " İslam Bilimleri ve Gayrimüslimler" konu başlığı altında toplanmıştır. Diğer çalışmalar Gayrimüslim azınlık hakları ve Gayrimüslimlerin Osmanlı Devletindeki koşulları üzerine yoğunlaşmıştır.

Tablo 4.29: 2000-2022 Yılları Arasında Gayrimüslimlerle İlgili Yazılan Tezlerin Konularına Göre Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

Konular	**Frekans**	**Yüzde**
Gayrimüslim Algısı	26	17,22
Gayrimüslim Azınlık Hakları	5	3,31
Gayrimüslim Kimliği	3	1,99
Gayrimüslim Kültürü	3	1,99
Gayrimüslim Mimarisi	10	6,62
Gayrimüslim Okulları	2	1,32
Gayrimüslim Politikaları	6	3,97
Gayrimüslim Tarihi	53	35,10
Gayrimüslim Vakıfları	3	1,99
Gayrimüslimler ve Göç	1	0,66
Gayrimüslimler ve Osmanlı İmparatorluğu/Devleti	15	9,93
Gayrimüslimler ve Türkiye	11	7,28
İslam Bilimleri ve Gayrimüslimler	4	2,65
Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri	9	5,96
Toplam	106	100

2000 sonrasında yapılan çalışmalar incelendiğinde, Ermeniler ve Rumlarla ilgili yapılmış çalışmalarla benzer olarak en çok çalışma yapılan konu ve alanın tarih olduğu görülmektedir. "Gayrimüslim Tarihi" konu başlığında 53 lisansüstü tezi yazılmıştır. Gayrimüslimlerin Osmanlı ile ilişkilerinin ve tarihsel olayların ele alındığı tezlerin bir araya getirildiği "Gayrimüslimler ve Osmanlı İmparatorluğu/Devleti" başlığında ise toplamda 15 lisansüstü tez çalışması bulunmaktadır.

Tablo 4.29.'da gösteriler veriler incelendiğinde 2000 sonrası Ermeni ve Rumlarla ilgili yapılan çalışmalarla benzer olarak algı çalışmaları görülmektedir. Gayrimüslimlere yönelik algının değerlendirildiği bu çalışmalar "Gayrimüslim Algısı" konu başlığı ile değerlendirilmiştir. Bu

konu başlığında 26 tez yazılmıştır. %17,22ile bu oran diğer çalışmalar arasında yüksek bir orana sahiptir. Burada dikkat çeken husus 2000 öncesinde Gayrimüslimlere yönelik algı çalışmaları yapılmazken 2000 sonrasında Gayrimüslimlerle ilgili en çok tez yazılan ikinci başlık algı başlığı olmuştur. Ermeniler ve Rumlarla ilgili yazılan lisansüstü tezlerinde olduğu gibi burada da karşımıza mimari eserlerin incelendiği çalışmaların yoğunluğu çıkmaktadır. "Gayrimüslim Mimarisi" konu başlığı altında toplamda 9 tez yazılmıştır. 2000 sonrasında, Gayrimüslimleri konu alarak yazılan lisansüstü 106 lisansüstü tezi toplamda 12 başlıkta ele alınmıştır.

5. TARTIŞMA

İnsan topluluklarının bir arada yaşamaya başlaması ve belirli bir sistem çatısı altında birleştikleri ilk zamanlardan itibaren devlet kavramı farklı şekillerde karşımıza çıkmıştır. Zamanla demokrasinin, insan haklarının ve vatandaşlık kavramının değişim ve gelişim göstermesi ile devletin görev ve sorumluluklarında değişimler yaşanmıştır ancak devlet her zaman varlığını sürdürmüştür. Burada insanların belirli kurallar çerçevesinde, düzen içerisinde yaşamaları hayatın sürdürülebilirliğini kolaylaştıracağından topluluklar devlete ihtiyaç duymuştur. Bunun yanı sıra devletlerde kendi meşruiyetlerini korumak ve sürdürmek adına vatandaşlara ihtiyaç duymuşlardır.

Vatandaşlık kavramı modern devletlerin bir parçasıdır ve demokrasinin gelişmesi ile vatandaşlık kavramı anlam kazanmıştır. Vatandaşların yönetenler ile ilişkisi demokrasinin gelişmesi ile evirilmiş ve yeni haklar elde etmelerinin yolu açılmıştır. Bu kapsamda vatandaşlar, siyasi, sosyal ve medeni haklara sahip olmuşlar ve yönetim süreçlerine dahil olmak için fırsatlar elde etmişlerdir. Bu haklar aynı zamanda insan hakları kapsamına alınmış ve devletlere vatandaşlarına asgari olarak bu şartları sağlama yükümlülüğü verilmiştir.

Ancak bireylerin vatandaşlık haklarına erişimleri kısa bir süre içerisinde gerçekleşmemiş ve bireyler vatandaşlık hakları için mücadele vermek durumunda kalmışlardır. Modern devlet öncesinde yalnızca belli bir kesim siyasete katılım, hak ve özgürlüklere erişim gibi fırsatlara sahipti ve bu kesim dışında kalan bireyler Osmanlı'da olduğu gibi tebaa olarak nitelendirilmekteydi. Dönemin mevcut yapısı hiyerarşik bir toplumsal düzeni de beraberinde getirmekteydi. Bu hiyerarşik düzende farklılıkları olan bireylerin toplumun yöneten kesiminden uzaklaştırılması ve bireylerin asimile edilerek farklılıklarının ortadan kaldırılması olağan bir durumdu. Ancak devletlerin sistemlerinin değişmesi tebaa anlayışının değişmesini de beraberinde getirmiş ve bireyler toplum içerisinde yeni bir statü kazanmıştır.

Feodalitenin yaygın olduğu dönemlerde toplumun farklı kesimlerini ortak çatısı altında toplayan etmen dindi ve bu da kilisenin yönetim karşısındaki elini güçlendirmekteydi. Feodal beyliklerin kurduğu düzen yönetilmesi güç bir sistem ortaya çıkartmaktaydı. Bu doğrultuda feodalite sürdürülemez hale gelmiş ve yeni bir devlet sistemi getirilmek istenmiştir. Kurulacak

yeni toplum için din haricinde farklılıkları bir araya getirecek yeni bir ideoloji, laik bir düzen ve toplumsal örgütlenmeye ihtiyaç duyulmuştur. Ancak bunun gerçekleşmesi için bireylerin toplum içerisinde eşit ve hakları olan vatandaşlara dönüşmesi gerekmekteydi. Bu kapsamda tebaa statüsü kaldırılarak özgür ve eşit bireylerin oluşturduğu yeni toplumlara ulus denmiş ve bu ulusları bir arada tutacak etmen milliyetçilik olmuştur. Yeni kurulan bu modern ulus devletlerde, klasik insan hakları anlayışı doğrultusunda egemen kültür etrafında farklılıklar asimile edilmeye veya birleştirilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar eşit haklar ve siyasi katılım hakkından bahsedilse de modern ulus devletlerinde azınlıkların farklılıkları tek bir ulus potasında eritilmeye çalışılmış ve vatandaşların siyasi katılım hakları sınırlı düzeyde kalmıştır.

Vatandaşlık kavramı doğrultusunda pek çok farklı açıklamanın bulunmasının yanı sıra, günümüzde yaşanılan toplumsal değişimler karşısında yetersiz kalmasına karşın kavrama dair önemli katkılardan birini Marshall yapmıştır. Ana hatlarını Marshall'ın oluşturduğu vatandaşlık kavramı günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle farklı çeşitleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazıları çokkültürlü vatandaşlık, liberal vatandaşlık ve anayasal vatandaşlıktır. Liberal vatandaşlık, bireylerin sahip olduğu herhangi bir farklılığa bakılmaksızın herkese eşit haklar sağlanması gerektiğini savunmakta, kültürel ve geleneksel kimliklerin devletin müdahalesi olmadığı ortamlarda özgürce devamlılık gösterebileceğini ifade etmektedir (Erdem, 2005 s.263). Liberal görüşte hak öznesi olarak kişilerin mensup oldukları grupları değil yalnızca kişileri kabul etmekte ve bireylerin kültürel haklara erişiminin insan haklarının genişletilmesi ile gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Anayasal vatandaşlık ise kültürel farklılıkların ve modern vatandaşlık kavramının karmaşasının çokkültürlülük ile çözülemeyeceği düşüncesinden yola çıkarak oluşturulmuş bir teoridir. Buna göre vatandaşların kültürel, etnik, dinsel, dinsel vb. farklılıkları önemsenmeksizin herkesin ortak hakları ve anayasaya bağlılığı ön plandadır.

Çokkültürlülük tartışmalarında öne çıkan isimlerden biri olan Kymlicka, devletin çokkültürlülük politikalarını değerlendirirken Kanada örnekleminden yola çıkmıştır. Kymlicka, çokkültürlülük politikalarının, elde edilmiş siyasi hakları ve yurttaşlık haklarını koruyarak kültürel farklılıklara yer açtığını ifade etmektedir. Ona göre çokkültürlülük politikaları demokratik toplumlarda azınlık hakları biçimini almalı ve azınlıklara yönelik özel haklar tanınmasını sağlamalıdır (Doytcheva, 2005 s.51).

Kymlicka, çok uluslu yapıya sahip devletlerin parçalanmadan kalmasının bir ortak bağ ile gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Bu ortak bağın ise toplumu oluşturan unsurların tek bir ulusa ait olması değil vatanseverlik duygusuna sahip olmasından geçtiğini ifade eder. O'na göre vatanseverlik, vatandaşların varlığını tanıdığından dolayı devlete duyulan bağlılıktır (Kymlicka, 2000 s.45). Burada Kymlicka ulus-devlet anlayışını reddederken aynı zamanda anayasal vatandaşlık fikrine benzer bir fikir ortaya koymaktadır.

Kymlicka'nın yanı sıra Charles Taylor'da çokkültürlülük tartışmalarında öne çıkmaktadır. Taylor, burada iki politikadan söz etmektedir. Birinci politika, bütün vatandaşlara eşit hak ve yetkinliklerin sağlandığı eşitlikçi politika. İkincisi ise her bireyin kendine has kimliğinin tanınmasının sağlanması yani tanınma politikası veya farklılık politikasıdır. Tanınma politikasına göre azınlıklara sağlanan haklar, baskın kültür tarafından farklılığa sahip olan bireylere hoşgörü ve tolerans gösterme olarak değil, her bireyin sahip olduğu kültürel kimliğe eş değer gösterilmesi olarak değerlendirilebilmektedir. Birinci türdeki evrenselci politikalar, ikinci türdeki politikaların ilk basamağıdır (Taylor, 1994 s.58).

Çok uluslu ve çok kültürlü yapıya sahip devletler tarafından, bölünmelerin önüne geçmek adına çokkültürlülük politikalarına başvurmaktadır. Her devlet bünyesinde bulundurduğu azınlıklara göre çokkültürlülük politikalarını düzenlemektedir. Bazı ülkeler çokkültürlülüğü dil bazında değerlendirirken bazıları için çokkültürlülük göçmenlere yönelik politikaları kapsamaktadır. Her ne kadar farklı gözükse de bu politikaların ortaya çıkmasında ayrılıkçı hareketlerle demokratik olarak mücadele etmek, devletin gücünün sağlamlaştırılması ve insan haklarının yerine getirilmesi gibi ortak amaçlar yer almaktadır. Devletlerin tüm bu politikalarına, modern ve adil devlet anlayışına rağmen Kanada'da devlet ayrılıkçı talepler ile karşı karşıya kalmaktadır. Buradan değerlendirildiğinde devletin politikalarını çokkültürlülük politikaları ekseninde şekillendirmesi ve toplumun bu politikaları kabul etmesi milliyetçilik söylemlerinin ortadan kaldırılmasını sağlamamaktadır. Bu nedenden ötürü çokkültürlülük politikalarının da ayrılıkçı söylemler adına yetersiz kaldığı veya tartışılacak noktaları olduğu ifade edilebilmektedir.

Çokkültürlülük tartışmalarına karşın Habermas'ın öne sürdüğü anayasal vatandaşlık kavramı ile azınlık haklarının değerlendirilmesinin devletler adına çözüm olabileceği savunulmaktadır. Bu kavram doğrultusunda azınlıkların bireysel ve toplumsal farklılıklarının farkındalıklarının geliştirilmesi ve bu konuda duyarlı kalınmasının yanı sıra azınlıkların topluma dahil edilmesi

ile çözüm sağlanabilmektedir. Çünkü Habermas'a göre, toplum içerisinde azınlık konumda bulunan bireylerin eşit hakları sağlanıyorsa ve herhangi bir ayrımcılık vatandaşlık bağı çerçevesinde yapılmıyorsa, azınlıkların toplumdan kopmalarını gerektirecek herhangi bir durum olmamaktadır (Habermas, 2002 s.51). Bu kapsamda anayasal vatandaşlık kavramı ile azınlıklara sağlanacak olan haklar anayasal hak olarak ifade edilmektedir ve azınlıklara sağlanması gerekilen bu haklar bütün vatandaşların eşit koşullara sahip olması gerektiğini öngörüldüğünden devletler tarafından garanti edilecektir.

Devletlerin geçirdiği bu değişim ve dönüşümler yeni hakları ve vatandaşlık kavramına yeni bakış açılarını beraberinde getirirken toplumsal düşünce biçimlerinin de değişmesini sağlamıştır. Bu toplumsal değişimler akademik alana da yansımış ve akademik çalışmaların değişmesinde etkili olmuştur. Örneğin Türkiye'de 1990 sonrasında azınlık hakları ve azınlık kavramı daha çok gündeme gelmeye başlamış, 2000 sonrasında ise AB adaylık süreçleri ve bu kapsamda atılan adımlar toplumsal değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu doğrultu da çalışmamız kapsamında incelenen lisansüstü akademik çalışmalara bakıldığında Ermeni ve Rum azınlıklar ile ilgili yapılmış olan çalışmaların 2000 sonrasında çeşitlilik ve sayı olarak artış gösterdiği ifade edilebilmektedir. 2000 öncesindeki yıllarda en fazla yazılan lisansüstü tez sayısı 9 iken 2000 sonrasında bu rakamın 78'e kadar çıktığı görülmektedir. Üniversitelerin siyasi ve toplumsal gelişmelerden etkilenmesi yalnızca Türkiye açısından geçerli değildir. Ancak çalışma kapsamında Türkiye'de yazılan tezler ele alındığından, Türkiye'de siyasi gelişmeler ve akademi ilişkisi çalışma kapsamında önemli olmaktadır.

Bilimsel çalışmaların, bilimin dışında kalan etkenler tarafından şekillenebileceğine yönelik farklı alanlarda örnekler bulunmaktadır. Bu kapsamda Tarih bölümünde; 1950'li yıllarda Demokrat Parti iktidarı ve Türk Tarih Tezi ifadesinin yerini 1980'li yıllardan sonra Türk İslam Sentezinin alması ve Osmanlı, Türklük ve İslam'ı bir araya getiren bir anlayışın hakim olması örnek olarak gösterilebilmektedir (Karadaş & Demir, 2013 s.12-13). 1960'lı yıllarda ise üniversitelerde Demokrat Parti döneminde yaşanan gelişmelerin tersi gelişmeler görülmeye başlanmış, ülkede ve üniversitelerde sol görüşler daha çok görülmeye başlanmıştır (Ahmad, 2011 s.166). 1960'larda üniversitelerin özerkleşmesi ve devletin denetiminden uzaklaşmaları, 1970'li yıllara gelindiğinde tam tersi bir duruma dönüşmüş ve üniversiteler devletin gözetimi altına alınmış, bakanlıklara gerekli görüldüğünde üniversitelere el koyma yetkisi tahsis edilmiş böylece devletin üniversiteler üzerindeki baskısı artmıştır. Bu durum 1980'li yıllarda devam

etmiş ve 1980 darbesinden sonra YÖK'ün kurulmasıyla siyasetin üniversiteler üstündeki etkisi devam etmiştir (Çetinsaya, 2014 s.33-34).

Liberal devlet politikaları sonrasında üniversite sayılarının artması, eğitimin toplumun her kesimi için erişilebilir hale gelmesi ve toplumsal değişimler üniversite sistemlerinin değişmesini ortaya çıkartmıştır. Bu değişimler doğrultusunda akademik araştırmacıların ve dolayısıyla akademik çalışmaların da sayısında artış olmuştur. Azınlık hakları ve azınlık kavramı doğrultusunda özellikle 2000 sonrasında gelişmeler yaşanması ve üniversitelerin sayısının artmasının etkisiyle azınlıkları konu alan çalışmaların sayısında ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra yaşanan küreselleşme, iletişim araçlarının yaygınlaşması, bilgiye erişimin daha kolay hale gelmesi ile gerçekleşen toplumsal değişimler 2000 sonrasında akademik alanda yapılan çalışmaların çeşitliliğinin artmasına, farklı alanlarda çalışmaların değer görmesine ve toplumsal ilginin kaydığı konuların çalışmaların odak noktası haline gelmesine neden olmuştur. 2000 öncesinde başlayan küreselleşme süreçlerinin 2000 sonrasında hızlanarak artış göstermesi, insan hakları kavramının öneminin her alanda ifade edilmesi ve azınlık haklarının insan hakları kapsamında değerlendirilmesi ile toplumun azınlıklara olan bakış açılarında değişiklikler yaşanmıştır. nitekim çalışma kapsamında incelenen tezlerde de bu durum gözlemlenebilmektedir. 2000 öncesinde azınlıkları konu alan çalışmalar genellikle tarih ve uluslararası ilişkiler odaklı iken, 2000 sonrasında yapılan çalışmalar da azınlıklara yönelik algı ve azınlık dili kültürü çalışmalarında artış görülmektedir. dolayısıyla devletlerin geliştirdikleri politikalar, toplum yapısının değişimine, toplum yapısının değişimi üniversitelerin bu doğrultu da şekillenmesine ve son olarak da akademide yapılan çalışmalara etki etmektedir.

Toplumsal düşünce değişimleri, toplumsal değerlere uygun sosyal politikalar ve bu politikaların toplumlara uygun şekilde uyarlanması ile ortaya çıkabilmektedir. Burada devletin toplumsal değişimin sağlanması adına doğru araçları kullanması gerekmektedir. Doğru araçların kullanılması ve politikaların düzenlenmesi adına sosyal hizmet ön plana çıkmaktadır. Devletlerin azınlıklara yönelik sağlayacağı sosyal politikalar ve bu politikaların topluma uyumluluğu ve uygulama süreçleri sosyal hizmet adına önem arz etmektedir. Bu nedenle sosyal hizmetin azınlıklarla çalışmalarında hangi uygulama modellerine başvuracağı da önemli olmaktadır. Sosyal politika ve sosyal hizmetin sistem içerisinde birbiri ile ilişkili olarak çalışma sürdürmesi sosyal hizmetin önemini arttırmaktadır. Azınlıkların topluma uyum sağlaması, toplumun azınlıklar hakkında farkındalığa sahip olması, sosyal adaletin sağlanması ve bu adalet

sağlanırken herhangi bir ırk, dil, din vs. farkı gözetilmemesi sosyal hizmetin esaslarındandır. Bu nedenle sosyal hizmet uygulama süreçlerinde azınlıklara dair bilgi sahibi olunması önem arz etmektedir.

Etnik duyarlılığa sahip sosyal hizmet uygulaması, farklı etnik, kültürel ve azınlık gruplara mensup olan azınlıkların hem parçası olduğu azınlık grup hem de sosyal sınıfı ile uyumlu müdahale gerçekleştirilmesi gerektiğini öngörmektedir. Burada öne çıkan bir diğer kavramsal çerçeve ise "ikili yaklaşım"dır. Bu kavramsal çerçeveye göre bireyler, içinde yaşadıkları toplum (gücün ve ekonomik kaynakların bulunduğu baskın sistem) ve büyütme sistemi (aileden ve sosyal çevreden oluşan sosyal beslenme) olmak üzere iki farklı sistemin parçasıdırlar (Zastrow, 2016 s.584). Bu uygulama sisteminde çalışacak sosyal hizmet uzmanlarının azınlık grupların maruz kaldığı baskı, ayrımcılık veya diğer sosyal sorunlar açısından farkındalığa sahip olması ve bunun ortadan kaldırılmasını istemesi gerekmektedir. Örneğin azınlık gruba mensup müracaatçılarla güçlendirme yaklaşımı ile mensubu olduğu grubun maruz kaldığı ayrımcılık sonucu oluşan olumsuz imajı veya kalıp yargıları tersine çevirebilmek ve bu bireylere kendi ayakları üzerinde durabilecekleri koşulların sağlanması adına destek olunur. Böylece yoksulluk, baskı, ayrımcılık gibi faktörlerin önüne geçerek toplumsal refah sağlanmaya çalışılır. Sağlanacak olan bu toplumsal refah ancak insan haklarının eksiksiz yerine getirilmesi ve sürdürülebilmesi ile ortam bulabilmektedir. Temel insan haklarının karşılanmadığı toplumlar, sosyal refah devleti olmanın çok gerisinde kalmaktadır bu nedenden ötürü azınlık haklarının yerine getirilmesi önem arz etmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının insan hakları savunuculuğu konusunda aktif rol aldığı ve alması gerektiği tartışmasız sosyal hizmet uygulamasının en temel başlıklarındandır. Ancak çalışmamız dahilinde incelenen tezlere bakıldığında sosyal hizmet alanında azınlıklar başlığı içerisinde yapılan çalışmaların sayısının dikkat çekici şekilde az olduğu görülmektedir. Sosyal hizmet eğitim süreçlerinde bu denli öneme sahip olan azınlık hakları, insan hakları, ayrımcılık ve ırkçılık karşıtlığı konularının sosyal hizmet alanında yapılan akademik çalışmalarda son yirmi yıl içerisinde pek yer bulamaması dikkat çekmektedir. Çalışmamızda elde ettiğimiz verilere benzer olarak, Zengin 2017 yılında sosyal hizmet alanında yazılmış olan lisansüstü tezleri incelediği çalışmasında, 2007-2017 yılları arasında yapılan çalışmalarda genellikle çocuk, aile, kadın, göç, mülteci ve yaşlılık gibi alanlarda çalışmalar yapıldığını ifade etmiştir (Zengin, 2017 s.1269-1270).

Sosyal hizmet alanında bu çalışmaların yoğunlukla görülmesinin ana sebebinin sosyal hizmet eğitiminde farklılıklar konusuna yeterince yer verilmemesi ve sosyal hizmet öğrencilerinin azınlık gruplar ile çalışmalar yapmak adına ne tür bilgi ve becerilere sahip olmaları gerektiğinin yeterince açıklanmaması gösterilebilmektedir. Ayrıca ülkemizde 2000'li yıllardan beri sosyal hizmet müfredatının genelci sosyal hizmet anlayışı doğrultusunda yeniden düzenlenmesi farklılıklar konusuna sınırlı olarak değinilmesi sonucunu ortaya çıkartmıştır (Özgür, 2010 s.93). Bu durumun lisansüstü çalışmalara yansıması da çalışmamızda görülmektedir.

2000 sonrasında sosyal hizmet alanında azınlıkları konu alan önemli lisansüstü tezlerden biri Serhat Tek'in 2018 yılında hazırladığı "Azınlıklarla Sosyal Hizmet: Türkiye'de Yaşayan Azınlıkların Toplumsallaşma Deneyimleri ve Sosyal Politika Gereksinimleri" isimli yüksek lisans tezidir. Tek bu çalışma ile azınlık grupların ve bireylerin sosyal hizmet değerleri bağlamında azınlıklara sağlanan haklar doğrultusunda genel çerçevedeki yerini değerlendirmeyi ve toplumsal sistemdeki yerlerinin ve sosyal destek mekanizmalarının değerlendirilmesini amaçlamıştır (Tek, 2018).

Yalnızca gayrimüslim azınlıklar değil genel olarak azınlıklar ve dezavantajlı gruplar konularında sosyal hizmet literatüründe yapılan çalışmalarda son yıllarda artış görülmektedir. Ancak azınlıklara yönelik uygulamalar kapsamında ortaya çıkan problemlerin çözümünde sosyal hizmet uzmanlarına yeterli bilginin sağlanması açısından ihtiyacın karşılanamadığı görülmektedir. Bu doğrultu da alandaki özgünlükler ve çeşitlilikler bağlamında bakıldığında yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Potocky & Rodgers-Farmer, 1998 s.1). Burada ifade edilen yeni çalışmaların yapılması ihtiyacı çalışmamızda elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir.

Sosyal hizmet alanında yapılan çalışmaların sayısı az olsa da sosyoloji, psikoloji gibi alanlarda da çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Burada yapılan çalışmalar genellikle Ermeni, Rum veya Gayrimüslimlerin toplumsal, kültürel yaşantıları, gelenekleri, azınlık kimliği, toplumsal algılar, basında azınlıklara yönelik tutumlar gibi çalışmalar ön plana çıkmaktadır (Dalga, 2019; Karaca, 2008; Kaymak, 2016; Kurban Erinç, 2010; Umuroğlu, 2017; Yaşartürk, 2010). Genellikle azınlık kimliği ve toplumsal algı çalışmalarının 2000 sonrasında yapıldığı görülmektedir. 2000 öncesindeki çalışmalara nazaran 2000 sonrasında algı ve kültürel, kişisel kimlik çalışmalarının artış göstermesinin nedeni küreselleşme, azınlık haklarının daha çok

duyulmaya başlanması ve çokkültürcülük söylemleri ile azınlıklara yönelik ilginin artması olarak ifade edilebilmektedir.

Çalışmanın odağında bulunan 2000 sonrası çalışmaların yanı sıra 1980-2000 yılları arasında bulunan çalışmalar da yaşanan kültürel, siyasi ve toplumsal değişimlerin akademik çalışmalara yansımasının daha iyi ifade edilmesi için çalışmaya dahil edilmiştir. Burada dikkat çeken husus azınlık alanında yapılan lisansüstü çalışmaların 2000 öncesinde genellikle Ermeni meselesi, Ermeni İsyanları, Rum-Ermeniler-Gayrimüslimler ve Osmanlı Devleti gibi konularda tarih alanında yapılan çalışmaların yoğunlukta olmasıdır. Ancak 2000 sonrasında azınlıkları kapsamına alan çalışmalarda tarih çalışmalarının önüne geçen konu başlıkları olmaktadır. Mimari yapıların incelendiği ve buradan yola çıkarak azınlıkların kültürel yaşantıları ve kültürel mirasları hakkında incelemeler yapılan mimari çalışmaları dikkat çekmektedir. Yine 2000 sonrasında AB müzakereleri ve uluslararası azınlık haklarının gündeme gelmesi ile uluslararası ilişkiler alanında yapılan çalışmalarda da artış yaşandığı görülmektedir. Dolayısıyla azınlıkları konu alan çalışmalar 2000 sonrasında çeşitlilik gösterirken 2000 öncesinde çoğunlukla tarih alanında yapılmaktaydı ancak burada dikkat çeken husus 2000 sonrasında da çalışmaların tarih alanında yoğunlukta olmasıdır.

Azınlıklara yönelik çalışmaların 2000 sonrasında da tarih alanında ağırlıklı olarak yapılması azınlıkların günümüzde yaşadıkları sorunların görmezden gelinmesi veya azınlıkların yalnızca tarihsel süreçlerde toplumumuzun bir parçası olduklarına dair çıkarımlar yapılmasına neden olabilmektedir. Ancak azınlıklar yalnızca tarihsel öğeler değillerdir, çokkültürlü toplumumuzun birer parçasıdırlar ve bu nedenle akademik alanda yapılan çalışmaların çoğunlukla tarih bazında değerlendirilmesi azınlıkların ve azınlık kültürlerinin anlaşılması adına yetersiz kalmaktadır. Yalnızca kültür değil azınlık hakları ve azınlıklara yönelik sosyal politikalar kapsamında çalışmaların sayısının az olması da dikkat çekmektedir.

İnsan hakları ve azınlık haklarının geçmişten günümüze gösterdiği gelişmeler akademik çalışmalarda da karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 2000 sonrasında yazılan lisansüstü tezler incelendiğinde azınlıklar ve Avrupa Birliği süreçlerinin Türkiye politikasına ve siyasetine etkileri de dikkat çeken bir konudur. Bu konunun ve benzer içeriklerinin çalışmaların odağına alınmasının en önemli nedeni 2000 sonrasında yapılan reformlar ve bu bağlamda azınlık haklarının şekillenmesidir. Azınlık hakları ve azınlıklarına dair çalışmaların Türkiye'de 2000 öncesindeki çalışmalarda daha az yer alması da bu durumdan kaynaklanmaktadır.

Özetle vatandaşlık kavramı geçmişten günümüze siyasi, sosyal ve kültürel durumlar karşısında şekillenmektedir. Vatandaşlık kavramı beraberinde getirdiği haklarla uzun yıllar boyunca düşünürler tarafından tartışmaların odağında olmuştur. Her görüşün kendisine ait bir vatandaşlık tanımlaması ve haklar çerçevesi olsa da vatandaşlık kavramı geniş olarak devletlerin ve bireylerin birbirlerine yönelik sorumluluklarını temsil etmektedir. Bu doğrultu da devletler bazı yaşam standartlarını ve hakları sağlamakla yükümlüyken bireyler de devletlerine yönelik sorumluluklarını yerine getirmelidir. Devletlerin bu yükümlülükleri yerine toplumun büyük bir kesimine karşı azınlıkta kalan gruplara yönelik bazı farklı politikaları bulunmaktadır. Bahsi geçen politikalar azınlık haklarının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Uluslararası olarak belirlenen esaslar ve insan hakları çerçevesinde azınlık hakları belirlenmektedir. Belirlenen hakların yerine getirilmesi ve buradaki dengenin sağlanması adına bazı sistemler rol almaktadır. Sosyal hizmette bu sistemlerden biridir bu nedenden ötürü azınlık hakları ve azınlıklar adına önemli bir role sahiptir.

80 sonrasında yaşanılan değişimler, kültürel ve toplumsal algı değişikliklerini beraberinde getirmiştir. Türkiye'de 80 darbesinin yaşanılması ile devletin politikalarında değişimler gerçekleşmiştir. Türk-İslam sentezi gibi kavramlar ön plana çıkmaya başlamış ve 1986 yılında yayınlanan raporda Türk ve İslam kültürü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu tarafından milli kültürün iki ana kaynağı olarak görülmüştür (Aktoprak, 2010 s.43). 1990'lı yıllarda ise anayasal vatandaşlık söylemi yaygınlaşmaya başlamıştır. Her ne kadar anayasal vatandaşlık kavramı ülke içerisinde yaygınlaştırılmaya çalışılsa da azınlıkların "bizden sayılmama" durumlarının devam ettiği de görülmektedir. 1988-1991 yılları arasında yürürlükte kalan, Sabotajlara Karşı Koruma Yönetmeliği'nin 5. Maddesi bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir. Md. 5/j'ye göre hangi grupların engel çıkartabileceği listelenirken, "memleket içerisindeki yerli yabancılar (Türk tebaalı) ve yabancı ırktan olanlar" söylemi ile Gayrimüslim Türk yurttaşlarının halen daha yabancı olarak sayıldığını göstermektedir. Benzer olarak 1996 yılında İstanbul 2 Numaralı İdare Mahkemesi'nin bir Rum yurttaşa yönelik olarak yabancı uyruklu T.C. vatandaşı ifadesinin yönlendirilmesi, yakın tarihlerde de benzer tutumun devam ettiğinin göstergesidir (Aktoprak & Oran, 2022 s.11).

1990'lı yılların ardından AB adaylık süreci 2000'lerde yeniden gündeme gelmiş ve bu alanda reformlar yapılmıştır. Yapılan reformlar azınlık hakları alanında önemli adımlar atılmasını sağlamıştır. AKP iktidarlığında Gayrimüslim azınlıklara yönelik gerçekleştirilen reformlar kapsamında sağlanan haklar, yalnızca belirli bir azınlık topluluğuna yönelik değil, bütün

azınlıkların fayda sağlayabileceği geniş bir demokratikleşme süreci şeklinde gerçekleştirilmiştir. Ancak uygulamada yaşanan sorunlar ve bürokraside yaşanan direnç nedeniyle Türkiye'de yaşayan azınlıkların gerçek koşullarında köklü değişiklikler olmamış yapılan bu reformların kısıtlanmasına veya eksiklerinin bulunmasına rağmen Avrupa Birliği'nin etkisi ile devletin azınlık gruplarına ilişkin sahip olduğu ideolojiye meydan okunmuştur (Kızılkan-Kısacık, 2010 s.25-28).

AKP hükümetlerinin ilk dönemlerinde atılan adımlar her ne kadar AB ilerleme raporlarında yetersiz olarak görülmekteyse de Türkiye'nin önceki dönemler ile karşılaştırıldığında azınlık politikalarının geçmişe göre daha ılımlı bir süreç seyrettiği gözlemlenmektedir. Yaşanan süreçler sonrasında gerçekleşen değişimler ve siyasal süreçler akademik alanda da etkisini göstermektedir. Bu değişimlerin akademiye olan yansımalarını görmek adına bibliyografya çalışmaları önem arz etmektedir.

Bu doğrultu da çalışmanın odağında bulunan 2000 sonrası tezlerin değerlendirilmesine 1980-2000 yılları arasındaki tezler de dahil edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonrasında 1980-2000 yılları arasında yazılan tezlerle karşılaştırıldığında 2000 sonrasında kültürel çalışmalara ve azınlıklara yönelik algı çalışmalarına yer verildiği belirlenmiştir. Bunun yanı sıra her iki zaman periyodunda da tarih çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Ancak dikkat çeken nokta azınlık hakları ve azınlıklara yönelik politikalar alanında etkin role sahip olan sosyal hizmetin azınlıklar hakkında lisansüstü çalışmalarda geri planda kalmış olmasıdır.

Bunun yanı sıra sahada çalışan sosyal hizmet mesleğinin gerekliliği olan insan haklarının yerine getirilmesi doğrultusunda gerçekleştirilecek olan azınlık politikalarında sosyal hizmet uzmanlarının bilgi birikimi, önyargılı olmaması ve kültürel farkındalığı oldukça önemlidir. Ancak çalışmamızda da görüldüğü üzere azınlıklara yönelik yapılan çalışmalarda sosyal hizmetin saha çalışmalarına destek olacak çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye ölçeğinde yapılan çalışmaların eksikliği azınlıklar ve sosyal hizmetler alanında akademi de yeterli ilgi gösterilmediğini ortaya çıkartmaktadır. Azınlıklarla sosyal hizmet uygulamasının bir diğer önemli alanı ise azınlıklara ait olan kültürlerin farkındalığının sağlanması ve toplumsal bilinirliğinin arttırılmasıdır. Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında ise sosyoloji, psikoloji gibi alanlarda bu konulara değinildiği görülmektedir ancak çalışmalar genellikle 2000 sonrasında yapılmıştır ve sayıca diğer çalışmalara oranla yetersiz kalınmaktadır.

Son olarak sosyal hizmet uzmanlarının azınlıklar ve azınlık hakları konularında farkındalık sahibi olmaları mesleki gerekliliklerden biridir. Ancak azınlıklar alanında bu denli az çalışma yapılmış olması sosyal hizmet eğitiminde azınlıklara ve azınlık haklarına yeterince yer verilmediği ve bu alana yeterince özen gösterilmediği çıkarımının yapılmasına neden olmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının yanı sıra azınlıklarla çalışan diğer meslek elemanlarının da farkındalıklarının arttırılması gerekmektedir. Dolayısıyla hazırlanacak olan lisans, yüksek lisans ve doktora programları müfredatlarında azınlıklara ve azın haklarına daha fazla yer verilmesi gerekmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Devletin geçirdiği değişim ve dönüşümler, vatandaşlık kavramı, haklar ve toplumsal kimlikler üzerine tartışmaları beraberinde getirmiştir. Tartışmalar sonucunda devlet politikaları, vatandaşlık hakları ve insan hakları çerçevesinde gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerle birlikte değişen devlet yapısı ve vatandaşlık sistemi, azınlık haklarının genişletilmesi ve insan hakları kapsamında ele alınmasını sağlamıştır. Dolayısıyla azınlık hakları kapsamı genişlemiş, toplumsal bakış açılarında değişimler yaşanmıştır. İçinde bulundukları siyasi ortamdan etkilenen üniversiteler ve akademik çalışmalar burada da hak genişlemeleri ve toplumsal bakış açıları değişikliklerinden etkilenmiştir.

Benzer şekilde çokkültürlü toplumumuzun bir parçası olan azınlıklara yönelik toplumsal anlayış ve algı akademik alanda yapılan çalışmaların şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenden ötürü Ermeni ve Rumlar ile ilgili yazılmış olan lisansüstü tezlerin esas konusu azınlıkların tarihsel süreçte yaşadıkları ve uluslararası alanlarda azınlıkların konumu ve bunun Türkiye ile ilişkileridir. Ancak akademik çalışmaların genel olarak bu yönde şekillenmesi Ermeni ve Rumlara yönelik bakış açılarının derinlemesine araştırılmaması yalnızca tarihin birer parçası olduklarına dair bir algı oluşturabilmektedir. Her ne kadar göçlerin ardından nüfusları toplumda azalsa da günümüzde halen toplumumuzun birer parçası olarak yaşamlarını sürdüren Ermeni ve Rum vatandaşlar bulunmaktadır. Toplumsal görünürlüklerinin arttırılması ve toplumun azınlıklara yönelik olumsuz bakış açısının değiştirilmesi sosyal hizmetin azınlıklara yönelik politikalarının esaslarındandır. Bu nedenden ötürü çalışmamızın azınlıklar üzerinde yazılmış olan lisansüstü tezlere ve sosyal hizmetin bu alandaki etkinliğine dikkat çekmesi önem arz etmektedir.

Ancak her ne kadar azınlıklar, azınlık hakları, azınlıklara yönelik sosyal politikalar sosyal hizmetin odağında olsa da azınlıklara yönelik lisansüstü sosyal hizmet çalışmalarının kısıtlı olduğu görülmektedir. Azınlıkların kapalı topluluklar olmaları ve onlara yönelik olarak yapılacak çalışmalara çekingen olarak yaklaşmaları azınlıklar ile ilgili saha çalışmalarının zorlaşmasına ve kişilere erişim zor olabildiğinden çalışma süreçlerinin güçleşmesine neden olabilmektedir. Bu nedenden ötürü azınlıklara yönelik çalışmaların genellikle tarih odaklı veya literatür temelli olması öngörülebilir bir durumdur. Bunun yanı sıra çalışmalar incelendiğinde

saha çalışmaları yapan araştırmacıların pek çoğu, çalışma yapılan grupların ya mensubudur ya da bu topluluklar ile sosyal yaşantıları nedeni ile bir bağlantıları bulunmaktadır.

Geçmiş yıllarda azınlıkların nefret söylemleri ve toplumsal dışlanma gibi faktörlere maruz kalmaları azınlıkların kendilerine yöneltilecek olan çalışmalara mesafeli yaklaşmalarına neden olmuştur. Burada sosyal hizmet çokkültürcü sosyal hizmet uygulamasının bir bağlantısı olarak bu negatif algının aşılması adına çalışmalar yapmalı ve akademik alanda çalışmaların arttırılmasına öncülük etmelidir. Meslek disiplini olarak sosyal hizmet toplumsal soyutlamaların önüne geçilmesi, nefret söylemlerinin önlemesi, toplumsal kaynaşmanın sağlanması dahası kutuplaşmanın önüne geçilmesi ve insan haklarının yerine getirilmesi gibi misyonlara sahiptir bu nedenden ötürü azınlıkların kültürlerinin, haklarının ve kimliklerinin korunması, sürdürülmesi önem arz etmektedir.

Bunların yerine getirilmesi adına sosyal hizmet uzmanlarına ve sosyal hizmet eğitimi veren akademisyenlere görevler düşmektedir. Sosyal hizmetin azınlıklar ve azınlık haklarında bu denli öneme sahip olmasına dair çalışma kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda bazı verilecek öneriler şunlardır;

- Azınlıkların toplumda tanınırlığının artırılması ve toplumsal önyargılarının aşılması adına akademik alanda sosyokültürel çalışmalara ağırlık verilmelidir. Bu doğrultu da yapılacak olan çalışmaların arttırılması adına sivil toplum kuruluşları, gazete, dergiler ve çeşitli kuruluşlar aracılığı ile öğrencilerin bu alanda çalışımalar yapmaları teşvik edilmeli ve projeler geliştirilmelidir.
- Çalışmanın odağında Ermeni ve Rum azınlıklar bulunsa da günümüzde azınlık olma ve azınlıklar konusu farklı şekillerde de karşımıza çıkmaktadır. Alanda çalışacak sosyal hizmet uzmanlarının farkındalıklarının geliştirilmesi ve doğru müdahale yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmaları adına sosyal hizmet lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin aldıkları eğitim süreçlerinde azınlık hakları, insan hakları ve etik değerler doğrultusunda müfredatın düzenlenmesi gerekmektedir.
- Toplumsal negatif algıların önüne geçmek adına sosyal hizmet politikaları geliştirilmesi ve azınlık hakları, azınlık kültürleri ve azınlıkların sosyal yaşantıları adına farkındalık geliştirilmelidir.

- Ermeni, Rum ve Gayrimüslim başlıklarında yapılan çalışmaların genellikle benzer alanlar ve konular dahilinde yapılması çalışmaların konularının neredeyse aynı olmasına neden olmaktadır. Literatürde çeşitliliğin arttırılması adına çalışmaların güncel konularda da yazılması teşvik edilmektedir.

- Azınlıklara sağlanan hakların birer lütuf olmadığının ve azınlıklara sağlanan hakların insan hakları kapsamında değerlendirilmesi gerektiğinin farkındalığın oluşması adına çalışmalar yapılmalıdır.
- Daha nitelikli tez içeriklerinin oluşturulması adına öğrencilerin araştırma becerilerinin ve tez yazım tekniklerinin geliştirilmesi ve bu doğrultu da ders içeriklerinin şekillenmesi fayda sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Agos. (2012a, Nisan 10). *Egemen Bağış'tan Paskalya Tebriği* [Haber sitesi]. Agos. https://www.agos.com.tr/tr/yazi/1107/egemen-bagis-tan-paskalya-tebrigi

Agos. (2012b, Aralık 12). *Arınç: "Azınlık vakıflarına mallarını iade etmek hukukumuzun gereğidir"* [Haber sitesi]. Agos. https://www.agos.com.tr/tr/yazi/3605/arinc-azinlik-vakiflarina-mallarini-iade-etmek-hukukumuzun-geregidir

Ahmad, F. (2011). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (Y. Alogan, Çev.; 9. Basım). Kaynak Yayınları.

Aiken, H. D. (1948). *Hume's Moral and Political Philosophy*. Hafner.

Akbaş, E. (2014). *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler*. SABEV.

Akbulut, O. (2008). *Barış İçinde Birlikte Yaşamanın Hukuk Zemini*. 12 Levha.

Akermark, A. S. (1997). *Justifications of Minority Protection in International Law (International Studies in Human Rights)*. Brill.

Akgönül, S. (2021). *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci* (C. Şahinkaya Gürman, Çev.; 5. baskı). İletişim Yayınları.

Aktan, C. C. (1995). *Optimal Devlet*. TÜSİAD.

Aktoprak, E. (2010). *Bir 'Kurucu Öteki' Olarak: Türkiye'de Gayrimüslimler* (İnsan Hakları Çalışma Metinleri: XVI, s. 64). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi. https://www.academia.edu/354188/Bir_Kurucu_Öteki_Olarak_Türkiye_de_Gayrimüsliml

Aktoprak, E., & Oran, B. (2022). TBMM'nin Yüzüncü Yılında Türkiye'de Gayrimüslimler. İçinde *TBMM Yüzüncü Yıl Armağanı* (1. Baskı, s. s. 217-245). Tekin Yayınevi.

Alpkaya, G. (1992). Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler. *TODAİE İnsan Hakları Yıllığı*, *14*, 147-176.

Anadolu Ajansı. (2014, Aralık 15). *Cumhurbaşkanı Erdoğan Hanuka Bayramı'nı kutladı* [Haber sitesi]. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-hanuka-bayramini-kutladi/92418

Anderson, B. (2014). *Hayali Cemaatler; Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İ. Savaşır, Çev.). Metis Yayınları.

Andrews, P. A. (1992). *Türkiye'de Etnik Gruplar*. Ant Yayıncılık.

Arap, K. S. (2010). Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye'de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gerekçeleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *65*(01), 1-29.

Arı, T. (2009). *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika* (4. Baskı). MKM Yayıncılık.

Aristoteles. (1993). *Politika* (M. Tuncay, Çev.). Remzi Kitapevi.

Arsava, A. F. (1992). Azınlık Hakları ve Bu Çerçevede Ortaya Çıkan Düzenlemeler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *47*(1), 51-62. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001532

Arsava, A. F. (1993). *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*. AÜSBF Yayınları.

Arslan, H. (2013). Aydınlanmış Devlet Patronluğunda Bilim: 1933 Türk Üniversite Reformu ve Sürgün Alman Bilimadamları. *Muhafazakar Düşünce / Akademide Sorun Ne? 35*, 25-55.

Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı. (1998). http://www.bued.boun.edu.tr/turik.asp?id=65

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, (1950). https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf

Aydın, M. (2003). Birlikte Yaşama Bağlamında Çokkültürlülük. *Tezkire Dergisi*, *1*(35), 39-53.

Aydın, S. (2005). *Azınlık Kavramına İçeriden Bakmak", Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*. TESEV Yayınları.

Baer, M. D. (1999). 17. Yüzyılda Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nüfuz ve mevkilerini yitirmeleri" (The Jews' Loss of Influence and Position in the Ottoman Empire in the Seventeenth Century). *Toplum ve Bilim*, *83*, 202-222.

Balibar, E., & Wallerstein, I. (1991). *Race, Nation, Class. Ambiguous Identities* (C. 44). Verso.

Barker, R. L. (1999). *The social work dictionary* (4th ed). NASW Press Washington, DC.

Bayır, D. (2013). *Minorities and Nationalism in Turkish Law*. Ashgate. https://www.academia.edu/37557239/DERYA_BAYIR_MINORITIES_AND_NATIONALISM_IN_TURKISH_LAW

Bayliss, K. (2000). Social work values, anti-discriminatory practice and working with older lesbian service users. *Social Work Education*, *19*, 45-53. https://doi.org/10.1080/026154700114649

Bedir, E. (2014). *Sosyal Politikaya İlişkin Genel Bilgiler ve Sosyal Politikanın Araçları* (4. Baskı). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Bileydi Koç, M. (2012). Atatürk'ün Vatandaşlık Anlayışı ve Günümüzde Yahudiler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *28*(84), 1-40.

Bilgin, N. (2005). Çokkültürlülük ve Ulusal Kimlik. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, *80*, 52-68.

Boineau, J. (1998). Fransa'da Devrim Döneminde Yurttaşlar ve Yurttaşlık. İçinde Y. Küey (Çev.), *Dersimiz Yurttaşlık*. Kesit Yayıncılık.

Bozkurt, G. (1989). *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*. Türk Tarih Kurumu.

Briggs, A. (1961). The Welfare State in Historical Perspective. *European Journal of Sociology*, *2*, 221-258.

Butler, A., Elliott, T., & Stopard, N. (2003). Living Up to The Standards We Set: A Critical Account of The Development Of Anti-Racist Standards. *Social Work Education*, *22*(3), 271-282. https://doi.org/10.1080/0261547032000083469

Canatan, K. (2009). Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi -The Journal of International Social*, *2*(6), 80-97.

Capotorti, F. (1991). *United Nations, Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. Special Rapporteur of the Sub- Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities.

Cassirer, E. (1984). *Devlet Efsanesi* (N. Arat, Çev.). Remzi Kitapevi.

Castellino, J. (1999). Order and Justice: National Minorities and the Right to Secession. *International Journal on Minority and Group Rights*, *6*(4), 389-416. JSTOR.

Charle, C., & Verger, J. (2005). *Üniversitelerin Tarihi* (İ. Yerguz, Çev.). Dost Kitabevi.

Coşkun, İ. (1990). *Modern Devletin Doğuşu* [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=9RTvLVxhtOsPXXW_mapnRQ&no=9RTvLVxhtOsPXXW_mapnRQ

Coşkun, V. (2009). Anayasal Vatandaşlık. *Köprü Dergisi*, *105*. https://www.koprudergisi.com/kis-2009/anayasal-vatandaslik/

Council On Social Work Education. (2022). *Education Policy and Accreditation Standards (EPAS)*. Council On Social Work Education.

Crabtree, S. A. (1999). Teaching Anti-Discriminatory Practice in Malaysia. *Social Work Education*, *18*(3), 247-255. https://doi.org/10.1080/02615479911220251

Craig, G. (2002). Poverty, Social Work and Social Justice. *The British Journal of Social Work*, *32*(6), 669-682. JSTOR.

Çavuşoğlu, N. (1999). *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*. Bilim Yayınları.

Çayır, K. (2012). Gruplararası ilişkiler bağlamında ayrımcılık. İçinde *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (ss. 5-17). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çetin, H. (2007). *Çağdaş Siyasal Akımlar*. Orion Kitabevi.

Çetinsaya, G. (2014). *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası*. YÖK Yayınları. https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/buyume-kalite-uluslararasilasma-turkiye-yuksekogretim-icin-bir-yol-haritasi.pdf

Çınkara, G., & Bölükoğlu, İ. D. (2020). Anayasa Hukuku ve Vatandaşlığın Birlikteliği: Anayasal Vatanseverlik Kavramına Giriş. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 17-33.

Çoban Kaynak, R. (2017). Sosyal Adalet, Eşitlik ve Sosyal Hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(4), 252-260. TRDizin.

Çuhadar Gürkaynak, E. (2012). Toplumsal temas: Önyargı ve ayrımcılığı önlemek için bir sosyal değişim aracı olarak kullanılabilir mi? İçinde *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (ss. 255-266). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dalga, Y. (2019). *Ortaokul ve Lise Ermeni Azınlık Öğrencilerinin Vatandaşlık Algıları: Nitel Bir Araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Danış, M. Z. (2007). Sosyal Hizmet Mesleği ve Disiplininde Sosyal Politikanın Yeri ve Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *18*(2), 51-64.

Denney, D. (1998). *Social Policy and Social Work* (ss. 38-39). Oxford University Press.

Dominelli, L. (2002). *Anti-oppressive social work theory and practice*. Palgrave McMillan.

Dominelli, L. (2004). *Social work: Theory and practice for a changing profession*. Polity Press.

Dominelli, L. (2015). Baskı Karşıtı Uygulama: Yirmi Birinci Yüzyılın Zorlukları. İçinde *Sosyal Hizmet: Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar* (ss. 83-100). Nika Yayınevi.

Doytcheva, M. (2005). *Çokkültürlülük*. İletişim Yayınları.

Durkheim, E. (1947). Ahlak ve Hukuk Kaideleri Hakkında Dersler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *13*(3), 1134-1189.

Ercan, Y. (2008, Mart 19). *Türkiye'de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslimler)*. Türkiye'de Azınlık Sorununun Kökeni, Ankara Üniversitesi. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114072

Erdem, F. H. (2005). *Türkiye'de Azınlıklar Sorununun Vatandaşlık Kavramı Bağlamında Genel Bir Analizi Süryaniler ve Süryanilik II*. Orient Yayınları.

Erdoğan, B. (1997). *Protection of minorities, the United Nations System* [Yüksek Lisans Tezi]. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.

Erdoğan, B. (2002). Birleşmiş Milletler Sistemi ve Azınlık Hakları. *Avrasya Dosyası, BM Özel*, *8*(1), 78-91.

Erdoğan, M. (2009). Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri. *Eskiyeni*, *15*, 6-17.

Eroğlu, H. (1987). Türk-Bulgar İlişkileri ve 18 Ekim 1925 Tarihli Dostluk Andlaşması. *Belleten*, *51*(201), 1339-1348. https://doi.org/10.37879/belleten.1987.1339

Etymology Dictionary. (t.y.). *Ethnarch*. Geliş tarihi 16 Haziran 2023, gönderen https://www.etymonline.com/search?q=ethnos

European Commission. (2023). *Social Protection & Social İnclusion*. https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=750

Feldman, S., & Steenbergen, M. R. (2001). The Humanitarian Foundation of Public Support for Social Welfare. *American Journal of Political Science*, *45*(3), 658-677. JSTOR. https://doi.org/10.2307/2669244

Gerth, H. M., & Mills, C. W. (2004). *Marx Weber Sosyoloji Yazıları* (T. Parla, Çev.; 6. Baskı). İletişim Yayınları.

Gilbert, N., & Terrell, P. (1998). *Dimensions of Social Welfare Policy*. Allyn and Bacon. https://books.google.com.tr/books?id=xj9HAAAAMAAJ

Gillespie, S. (1997). Minorities, States and the International System. *Politics*, *17*(3), 141-146. https://doi.org/10.1111/1467-9256.00045

Goffman, D. (1994). Ottoman Millets In The Early Seventeeth Century. *New Perspectives on Turkey*, *11*.

Gökberk, M. (1993). *Felsefe Tarihi*. Remzi Kitapevi.

Gören, Z. (2000). Sosyal Devlet. İçinde *Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan* (ss. 1-50). D.E.Ü. Rektörlük Matbaası.

Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler* (9. Baskı). Beta Basım Yayım.

Graham, M. (2000). Honouring social work principles—Exploring the connections between anti-racist social work and African-centred worldviews. *Social Work Education*, *19*(5), 423-436. https://doi.org/10.1080/026154700435959

Gurbetoğlu, A. (2018, Şubat 26). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. http://www.agurbetoglu.com/files/3-%20ARAŞTIRMA%20SÜRECİ.pdf

Gurr, T. R. (2000). *People versus States Minorities at Risk in the New Century*. United States Instute of Peace Press.

Gurr, T. R., & Scarritt, J. R. (1989). Minorities Rights at Risk: A Global Survey. *Human Rights Quarterly*, *11*(3), 375-405. JSTOR. https://doi.org/10.2307/762099

Habermas, J. (1996). *Demokratik Anayasal Devlette Tanıma Savaşımı Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası* (M. Doğan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Habermas, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*. Bakış Yayınları.

Hafford-Letchfield, T., & Cocker, C. (2014). *Rethinking Anti-Discriminatory and Anti-Oppressive Theories for Social Work Practice*. Palgrave.

Healy, K. (2000). *Social Work Practices: Contemporary Perspectives on Change*. SAGE Publications Ltd. https://doi.org/10.4135/9781446218969

Hébert, Y., & Sears, A. (2001). Citizenship Education. *Canadian Education Association*.

Hegel, G. W. F. (1995). *Tarihte Akıl* (3. Basım). Kabalcı Yayınevi.

Hines, J. (2012). Using an Anti-Oppressive Framework in Social Work Practice with Lesbians. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, *24*, 23-39. https://doi.org/10.1080/10538720.2011.611103

History of the Settlement House Movement. (2020). Alliance for Strong Families and Communitiesi. https://www.alliance1.org/web/resources/center-engagement/history-settlement-house-movement.aspx

Hoyt, C. (2012). The Pedagogy of the Meaning of Racism: Reconciling a Discordant Discourse. *Social Work*, *57*(3), 225-234. JSTOR.

Humphries, B. (1997). The Dismantling of Anti-Discrimination in British Social Work: A View From Social Work Education. *International Social Work*, *40*(3), 289-301. https://doi.org/10.1177/002087289704000305

Hürriyet. (2015, Ocak 27). *Holokost Anma Günü Töreni İlk Kez Ankara'da Yapılıyor* [Haber sitesi]. Hürriyet.com.tr. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/holokost-anma-gunu-toreni-ilk-kez-ankarada-yapiliyor-28060915

International Federation of Social Workers. (2018). *Global Social Work Statement of Ethical Principles*. IFSW. https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, (1948), 10 Aralık 1948. https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-

8cb1d7eeae05.pdf

Kan, G. (2016). *Îmaja Ermenî dı Romanên kurdî yên Sovyeta berê de / Sovyet Kürt Romanlarında Ermeni İmajı* [Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Kaptan, E. (1997). *Lozan Konferansı'nda Azınlıklar Sorunu* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Karaca, F. E. (2008). *Kriz Dönemlerinde Türk Basınında Irkçı Milliyetçilik ve Rum Algısı* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Karadaş, Y., & Demir, T. (2013). Türkiye'de 1930-1970 Arası Arkeoloji Paradigmasının Bilim Sosyolojisi Açısından Bir Betimlemesi. *İnsanbilim Dergisi*, *2*(2), 1-16.

Kaya, A. (2003). Ulusal Yurttaşlıktan Çoğul Yurttaşlığa Yurttaşlık Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım. İçinde G. G. Özdoğan & A. Kaya (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar: Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik* (ss. 149-187). Bağlam Yayıncılık.

Kaya, A. (2005). Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık, Çokkültürlülük ve Azınlık Tartışmaları Bir arada Yaşamanın Siyaseti. İçinde *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları* (ss. 35-63). TESEV Yayınları.

Kaya, A., & Tarhanlı, T. (2005). Türkiye'de Azınlıklar ve Anayasal Yurttaşlık. İçinde *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları* (ss. 1-31). Tesev Yayınları.

Kaymak, Ö. (2016). *İstanbul'da Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatlerin Sosyo-Mekansal İnşası* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Kızılkan-Kısacık, Z. (2010, Ocak). Europeanization of Minority Rights in Turkey. *European Diversity and Autonomy Papers*. http://aei.pitt.edu/29751/1/2010_edap01.pdf

Koçak, A., & Arun, Ö. (2006). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu. *Selçuk İletişim Dergisi*, *3*(4), 21-28.

Konečný, S. (2020). MONISM OF JUSTICE AND DUALISM OF SOCIAL JUSTICE IN SOCIAL POLICY. *Ljetopis Socijalnog Rada*, *26*, 419-445.

Kongar, E. (2007). *Sosyal Çalışmaya Giriş*. SABEV.

Kongar, E. (2002). *Gerçek Demokrasilerde Azınlıklar Olmaz, Olamaz*. Emre Kongar Resmi İnternet Sitesi. https://www.kongar.org/aydinlanma/2000/aydin218.php

Kurban Erinç, Ö. (2010). *Gayrimüslim Gençlerin Kimlik Kurguları* [Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Kurubaş, E. (2004). *Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*. Asil Yayın Dağıtım.

Kurubaş, E. (2008). Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki. *Doğu Batı*, *44*, 11-41.

Kut, S. (1988). *Sosyal Hizmet Mesleği, Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri*.

Kuyumciyan, B. (2015, Ağustos 14). *Okullara Kayıt İçin Vaftiz Şartı Aranacak* [Haber sitesi]. Agos. https://www.agos.com.tr/tr/yazi/12486/okullara-kayit-icin-vaftiz-sarti-aranacak

Küçükkaraca, N. (2010). Küreselleşen Dünyada Sosyal Hizmet. İçinde *Küreselleşen Dünya'da Sosyal Hizmet: Sorunlar ve Önerilerimiz* (ss. 36-46). Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası Yayını.

Küçükkaraca, N. (2013). İnsan Hakları, Sosyal Adalet ve Sosyal Hizmet. İçinde *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları* (ss. 83-96). Maya Akademi.

Kymlicka, W. (2000). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights/ Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi* (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Kymlicka, W. (2001). *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. Oxford University Press.

Kymlicka, W. (2007). *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford University Press.

Kymlicka, W. (2011). Multicultural Citizenship Within Multination States. *Ethnicities*, *11*(3), 281-302. https://doi.org/10.1177/1468796811407813

Lake, R. W., & Newman, K. (2002). Differential Citizenship in the Shadow State. *GeoJournal*,

58(2/3), 109-120. JSTOR.

Lenin, V. İ. (2003). *Devlet ve Devrim* (Eriş Yayınları 4. Baskı). Eriş Yayınları.

Lozan Sulh Muahedenamesi, (1923). https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf

Mahtani, M. (2004). Interrogating the Hyphen-Nation: Canadian Multicultural Policy and "Mixed Race" Identities. *Policey Matters*.

Mark, R. D. J., Soydan, H., & Williams, C. (1998). *Social Work and Minorities* (1. Baskı). Routledge.

Marshall, T. H., & Bottomore, T. (1992). *Citizenship and Social Class*. Pluto Perspectives.

Mason, J. (2002). *Qualitative Researching* (2. baskı). SAGE Publications. http://www.sxf.uevora.pt/wp-content/uploads/2013/03/Mason_2002.pdf

McCarthy, T., & Müller, J. (2008). Book Reviews. *Ethics*, *118*(4), 739-742. JSTOR. https://doi.org/10.1086/590537

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, (1966).

Merkel, W. (2002). Social justice and the three worlds of welfare capitalism. *European Journal of Sociology*, *43*, 59-91. https://doi.org/10.1017/S0003975602001029

Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (S. Turan, Çev.; 3. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.

Miley, K., O'Melia, M., & DuBois, B. (2016). *Generalist Social Work Practice An Empowering Approach* (8. Baskı). Pearson.

Mill, J. S. (1972). *Considerations on Representative Government*. Henry Holt and Company.

Miller, D. (1995). *On Nationality*. Oxford University Press.

Minorité. (2023). Larousse. https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/minorité/51666

Minority. (2023, Ocak 5). Britannica. https://www.britannica.com/topic/minority

National Association of Social Workers. (2001). *Standarts and Indicators for Cultural Competence in Social Work Practice*. https://www.socialworkers.org/Practice/NASW-

Practice-Standards-Guidelines/Standards-and-Indicators-for-Cultural-Competence-in-Social-Work-Practice

NTV. (2010, Ekim 19). *Gül: Hristiyanların da Cumhurbaşkanıyım* [Haber sitesi]. NTV. https://www.ntv.com.tr/turkiye/gul-hristiyanlarin-da-cumhurbaskaniyim,qsg50PIe6Uap392w1rredA

Olgun, C. K. (2008). Nitel Araştırmalarda İçerik Analizi Tekniği. *Sosyoloji Notları*, 66-70.

Oran, B. (1994). Lozan'ın "Azınlıkların Korunması" Bölümünü Yeniden Okurken. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *49*(03), 283-301. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001728

Oran, B. (2000). *Küreselleşme ve Azınlıklar* (5. Baskı). İmaj Yayıncılık.

Oran, B. (2004a). *Türkiye'de Azınlıklar* (8. bs). İletişim Yayınları.

Oran, B. (2004b). *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*. Tesev Yayınları. https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Turkiyede_Azinliklar_Kavramlar_Lozan_Ic_Mevzuat_Ictihat_Uygulamalar.pdf

Oran, B. (2004c, Aralık). Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporunun Bütün Öyküsü. *Birikim Dergisi*, *188*, 17-25.

Ortaylı, İ. (2012). *Ottoman Studies*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ortaylı, İ. (2015, Temmuz 8). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi*. Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları. https://www.altayli.net/osmanli-imparatorlugunda-millet-sistemi.html

Özateş, Ö. S. (2009). Bir Sosyal Hizmet Müdahalesi Olarak Aile İçi Şiddet Mağduru Kadın Sorununda Feminist Etik Yaklaşım. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *20*(2), 99-108.

Özdek, Y. (1993). *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Özdek, Y. (2000). *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları*. Öteki Yayınevi.

Özdemir, S. (2004). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Özdemir, S. (2023, Temmuz 28). *Refah Devleti*. Tübitak Ansiklopedi. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/refah_devleti

Özgür, Ö. (2010). Multiculturalist Social Work: A Critical View. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *21*(2), 89-104.

Parliamentary Assembly. (1993). *Additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights*. Recommendation 1201. https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15235

Pearman, R. J. (1973). *Social Science and Social Work*. The Scarecrow Press.

Platon. (2005). *Devlet* (C. Saraçoğlu & V. Atayman, Çev.). Bordo Siyah.

Popple, P. R., & Leighninger, L. (2011). *Social Work, Social Welfare, and American Society*. Allyn & Bacon. https://books.google.com.tr/books?id=J545bwAACAAJ

Potocky, M., & Rodgers-Farmer, A. (1998). *Social Work Research with Minority and Oppressed Population*. The Haworth Press.

Powell, M. (2002). The Hidden History of Social Citizenship. *Citizenship Studies*, *6*(3), 229-244. https://doi.org/10.1080/1362102022000011595

Poyraz, H. (2016). Bilim İnsanı Olarak Akademisyen ve Değerler. İçinde Ö. Bozkurt (Ed.), *Bilim Tarihi ve Felsefesi: Tarih ve Problemler* (ss. 469-476). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Preece, J. J. (2001). *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi* (A. Demir, Çev.). Donkişot Yayınları.

Pretorius, S. G., & Xue, Y. Q. (2003). The Transition from Elite to Mass Higher Education: A Chinese Perspective. *Prospects*, *33*(1), 89-101. https://doi.org/10.1023/A:1022616532317

Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Harvard University Press.

Raymond, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* (K. Alemdar, Çev.; 8. Baskı). Kırmızı Yayınları.

Rehman, J. (2002). *Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları", Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan*

Antlaşması) (İ. Kaboğlu, Ed.; ss. 95-123). İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları.

Rosanvallon, P. (2004). *Refah Devletinin Krizi* (B. Şahinli, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.

Salom. (2015, Mart 11). *Edirne'de Yahudilerin Tarihi Yeniden Canlanıyor* [Haber sitesi]. Salom Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete. https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/94379/edirnede-yahudilerin-tarihi-yeniden-canlaniyor

Serter, N. (1994). *Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet*. İstanbul Üniversitesi. https://books.google.com.tr/books?id=6ZSmtgAACAAJ

Sezer, B. (2015). *Sosyolojinin Ana Başlıkları* (Doğu Kitabevinde 1. Baskı). Doğu Kitabevi.

Sezer, B. (2021). *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları* (1. Baskı). Doğu Kitabevi.

Shaw, S. J., & Kural Shaw, E. (1977). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975* (7. bs). Cambridge University Press. https://psi427.cankaya.edu.tr/uploads/files/Shaw,%20History_of_the%20Ott%20Empire.pdf

SonDakika.com. (2015, Şubat 15). *Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türk Musevi Cemaati Başkanı İbrahimzadeh ile Görüştü* [Haber sitesi]. SonDakika.com. https://www.sondakika.com/haber/haber-cumhurbaskani-erdogan-turk-musevi-cemaati-baskani-6970170/

Sputnik Türkiye. (2015, Ocak 2). *Yeşilköy'de Yeni Bir Kilise Yapılacak* [Haber sitesi]. Sputnik News. https://sputniknews.com.tr/20150102/1013326779.html

Subaşı, M., & Okumuş, K. (2017, Haziran). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21*(2), 419-426.

Sue, D. W. (2006). *Multicultural social work practice.* (ss. xx, 362). John Wiley & Sons, Inc.

Sunal, O. (2011). Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *66*(3), 283-305.

Şenkal, A. (2005a). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. Alfa Yayınları.

Şenkal, A. (2005b). Sosyal Politika VE Sosyal Vatandaşlık: Kölelikten Sosyal Vatandaşlığa (Avrupa Birliği Sosyal Vatandaşlık Örneği). *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, *0*(50), 225-258.

T24. (2015, Eylül 22). *Özel Gökçeada Rum Ortaokulu ve Lisesi, 40 Yıl Sonra Yeniden Açılıyor* [Haber sitesi]. T24. https://t24.com.tr/haber/ozel-gokceada-rum-ortaokulu-ve-lisesi-40-yil-sonra-yeniden-aciliyor,310545

Tamir, Y. (1993). *Liberal Nationalism*. Princeton University Press; JSTOR. http://www.jstor.org/stable/j.ctt7sbx9

Taylor, C. (1994). *Multiculturalisme: Difference et democratie*. Aubier.

Tek, S. (2018). *Azınlıklarla Sosyal Hizmet: Türkiye'de Yaşayan Azınlıkların Toplumsallaşma Deneyimleri ve Sosyal Politika Gereksinimleri* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Tezcan, A. M. (2019). *Türkiye'nin Toplumsal Dönüşümü ve Akademi* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Thompson, N. (2006). *Anti-discriminatory practice*. Palgrave Macmillan.

Thornberry, P. (1989). Self-Determination, Minorities, Human Rights: A Review of International Instruments. *The International and Comparative Law Quarterly*, *38*(4), 867-889. JSTOR.

Thornberry, P. (1991). *International Law and the Rights of Minorities*. Clarendon Press.

Tuncay, T., & İl, S. (2006). Sosyal Hizmette Baskı Karşıtı Uygulama Sosyal Adalet Paradigması Temelinde Bir Özgürleştirme Pratiği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *17*(2), 59-72.

Tunç, M. (2013). Feminist Grup Çalışması: Temeli, Kapsamı ve Süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *24*(2), 209-230.

Turner, B. S. (1990). Outline of a Theory of Citizenship. *Sociology*, *24*(2), 189-217. JSTOR.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri "Azınlık". (2023). Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr

Twine, F. (1994). *Citizenship and Social Rights: The Interdependence of Self and Society*. SAGE Publications.

Ulusoy, K. (2011, Eylül). The European Impact on State–Religion Relations in Turkey: Political Islam, Alevis and Non-Muslim Minorities. *Australian Journal of Political Science*, *46*(3), 407-423.

Umuroğlu, G. İ. (2017). *Medyada Ermenilere Yönelik Nefret Söyleminin Sosyal Psikolojik Açıdan Değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.

Üstel, F. (1999). *Yurttaşlık ve Demokrasi*. Dost Kitabevi Yayınları.

Venice Commission. (2011). *Compilation of Venice Commission Opinions and Reports Concerning the Protection of National Minorities*. Strasbourg. https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl(2011)018-e

Wainwright, J. (2009). Racism, anti-racist practice and social work: Articulating the teaching and learning experiences of Black social workers. *Race Ethnicity and Education*, *12*, 495-516. https://doi.org/10.1080/13613320903364465

Weber, M. (2006). *Meslek Olarak Siyaset* (A. Timuçin & M. Sert, Çev.). Chiviyazıları.

Wong, C.-K., & Wong, K. (2004). Universal Ideals and Particular Constraints of Social Citizenship: The Chinese Experience of Unifying Rights and Responsibilities. *International Journal of Social Welfare*, *13*, 103-111. https://doi.org/10.1111/j.1369-6866.2004.00304.x

Yalçıntaş, N., & Tuna, O. (2011). *Sosyal Siyaset* (1. Baskı). Filiz Kitapevi.

Yaşartürk, G. (2010). *1990 Sonrası Türkiye Sineması'nda kimlik: İki örnek Kürt ve Rum Temsilleri* [Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yavuz, M. (2012). Neden Yükseköğretim Reformu? *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, *2*, 1-5.

Yolcuoğlu, İ. G. (2012). Türkiye'de Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *23*(2), 145-158.

YÖK. (1988). *Kasım 1981-Kasım 1988 Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler*. YÖK.

Yücel, İ. (2017). Baskı Karşıtı Sosyal Çalışmanın Meşruiyet Sorunu. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 155-167.

Zastrow, C. (2016). *Sosyal Hizmete Giriş* (4. Baskı). Nika Yayınevi.

Zengin, O. (2017). Türkiye'de Sosyal Hizmet Araştırması: Son 10 Yılda Sosyal Hizmet Anabilim Dallarında Yazılan Tezler Üzerine Bir İnceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *6*, 1260-1273.

İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI

Havva Sena Bezirkan_

ORİJİNALLİK RAPORU

%8	%7	%1	%3
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	%1
2	Submitted to The Scientific & Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) Öğrenci Ödevi	%1
3	katalog.istanbul.edu.tr İnternet Kaynağı	%1
4	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	%1
5	www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
6	Submitted to Istanbul University Öğrenci Ödevi	<%1
7	www.gumushane.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
8	epdf.pub İnternet Kaynağı	<%1
9	www.bilgindir.com İnternet Kaynağı	<%1